EDITURA PENTRU LITERATURĂ UNIVERSALĂ

Sardinia Graziei Deledda (Premiul Nobel 1926) nu este decor, nu este cadrul, culoarea locală. Este substanță, este însăși aerul, indispensabil vieții care clocotește atît de dens, de complicat și de tragic în cărțile sale.

Lei 5,25

17
1967

GRAZIA DELEDDA • IEDERA

CM

GRAZIA DELEDDA

IEDERA

COLECȚIA MERIDIANE
CM

Desenul copertei : *H. Mavrodin*

Grazia Deledda
L'EDERA
din volumul :
OPERE SCELTE

Grazia Deledda

Iedera

În românește de ELENA și MIHAI MURGU

Prefață de MIHAELA ȘCHIOPU

Editura pentru Literatură Universală

București — 1967

GRAZIA DELEDDA

La numai douăzeci de ani, cu o ingenuă încredere în sine, Grazia Deledda spunea despre ea că este o profundă cunoscătoare a sufletului omenesc. Faptul că s-a aşezat la masa de scris de la şaisprezece ani, publicînd imediat şi fără greutate, că a cunoscut repede gloria pe care o accepta ca binemeritată, explică într-un fel uşurinţa de prim moment a judecăţii asupra ei însăşi. De-atunci, timp de patruzeci de ani, literatura italiană va primi din partea acestei pasionate şi efervescente scriitoare rodul uneia din cele mai susţinute activităţi literare.

O asemenea producţie bogată[1], un roman pe an, a fost rezultatul unei vocaţii incontestabile. Vocaţia aceasta

[1] Grazia Deledda se naşte în anul 1871, la Nuoro, în Sardinia. Prima sa carte, este volumul de povestiri *In azur* care apare la Roma, în 1890 ; urmează *Steaua Orientului* (1891), publicat sub pseudonimul Ilia di Saint Ismail, *Amor regal* şi *Floarea Sardiniei* (1892), *Povestiri sarde* (1894), *Suflete cinstite* şi *Tentaţiile* (1895), *Calea răului* (1896), *Comoara* (1897), *Oaspetele* (1898), *Dreptatea* (1899), *Bătrînul din munţi* şi *Elias Portolu* (1900), *După divorţ* (1902), *Cenuşă* (1903), *Nostalgii* şi *Jocurile vieţii* (1905), *Iedera* (1906), *Amoruri moderne* şi *Umbra trecutului* (1907), *Bunicul* (1908), *Stăpînul nostru* şi *Pînă la hotar* (1910), *In pustiu* (1911), *Clarobscur* şi *Porumbei şi ulii* (1912), *Trestii în vînt* (1913), *Vina altuia* (1914), *Marianna Sirca* (1915), *Copilul ascuns* (1916), *Incendiul din pădurea de măslini* (1918), *Intoarcerea fiului*, *Fetiţa furată* şi *Mama* (1919), *Tovărăşii proaste* şi *Secretul*

a determinat tenacele, permanentul efort al Graziei Deledda de a-şi elibera cîntecul de artă din materia informă, primordială. Căci, fără doar şi poate, ea a fost o voce originală şi necesară literaturii italiene.

Ceea ce i-a pecetluit într-un fel destinul de scriitoare e faptul de a se fi născut într-un colţ uitat şi aproape necunoscut, insula Sardinia. Lipsită de o cultură aleasă, crescută într-un mediu de mici proprietari înstăriţi ai unei provincii înapoiate, cum era Sardinia anului 1871, Grazia Deledda a început să scrie în mod instinctiv, fără nici o idee despre artă şi literatură. Era o spontană nevoie de a povesti, la fel cum în copilărie, servitorii şi părinţii se adunau în jurul focului mare din bucătărie şi încîntau pe fetiţa isteaţă şi visătoare cu poveşti de dragoste pasionată, cu răzbunări şi bandiţi ce-şi făceau singuri dreptate în peisajul tulburător şi primitiv al Sardiniei. Lumea aceasta sardă trăieşte şi prinde rădăcini adînci în sufletul şi imaginaţia bogată a copilului. Plină de senzaţiile copleşitoare oferite de natură, atentă observatoare a ceea ce

omului singuratic (1921), *Dumnezeul celor vii* (1922), *Flautul în pădure* (1923), *Dansul colierului*, *La stînga* (1924), *Fuga in Egipt* (1925), *Sigiliul dragostei* (1926), *Annalena Bilsini* (1927), *Bătrînul şi copilul* (1928), *Darul de Crăciun* şi *Casa poetului* (1930), *Ţara vîntului* (1931), *Via pe mare* (1932), *Soare de vară* (1933), *Digul* (1934), *Biserica singurătăţii* (1936, anul morţii), *Cosima* (postum, 1937) şi *Cedrul de Liban* (postum, 1939).

În afară de opera în proză, mai sus amintită, Grazia Deledda a mai scris :

Eseistică : *Tradiţii populare în Nuoro, Sardinia* (1895).

Teatru : *Iedera*, în colaborare cu C. Antona Traversi (1912), *Graţia*, în colaborare cu C. Guastalla şi V. Michetti (1921). (Romanul *Cenuşa* este adaptat de scriitoare pentru scenă şi jucat în 1913, avînd ca interpretă principală pe Eleonore Duse).

Poezii : *Peisaje sarde* (1896).

Traduceri : *Eugénie Grandet* de H. de Balzac (1930).

se petrece în lumea ei, Grazia Deledda începe să-şi aştearnă impresiile pe hîrtie, fără disciplină şi alegere, dar cu o ingenuitate de o graţie şi un talent deosebit. Astfel, dă la iveală nuvele şi romane ce se resimt de influenţa unei lecturi romanţioase, gen Ponson du Terrail, pictate în culori tari şi presărate cu elemente folclorice sarde.

Scrisul îi provoacă satisfacţii dar şi neplăceri. Încă de la prima lucrare : *Sînge sard*, tînăra autoare încearcă bucuriile creaţiei, care devin raţiune constantă de a fi, trăire entuziastă în lumea paginei scrise, trezind însă reacţiile negative ale mediului conformist în care crescuse. Era greu de conceput „viciul" literar la o tînără care ar fi trebuit să se dedice exclusiv preocupărilor casnice tradiţionale. Conflictul cu mediul său se rezolvă însă de la sine, graţie celebrităţii rapide a scriitoarei, ca şi a caracterului ei oarecum paşnic, care va împăca, de-a lungul vieţii, activitatea literară cu o viaţă casnică aşezată.

Deledda scrie la început, într-o manieră mult apreciată, poveşti de dragoste pasionate şi naive. O anumită lipsă de intelectualizare, urmare a unei culturi neglijate, a unei nesistematizări în gîndire, o scutesc de frămîntările interiorizării. La Deledda nu întîlnim crizele adolescentului ce se maturizează. Fluidul neîntrerupt de romane şi nuvele de început reiau teze şi motive romanţioase de un gust nesigur, în care se afirmă însă tot mai pregnant elementul hotărîtor al operei sale, şi anume lumea sardă. Atmosfera din *Suflete cinstite* e încă a unei burghezii convenţionale, prezentată ca fiind lipsită de căldură şi culoare. Lumea adevărată a scriitoarei se afirmă abia în 1900, în romanul mult discutat *Elias Portolu*.

Instinctul de artistă al Graziei Deledda a îndreptat-o spre investigarea şi pătrunderea adevărului vieţii din jurul ei, şi acest adevăr nu exista într-o metafizică lume a

pasiunilor, ci în concretizarea acestor pasiuni în sufletele ţăranilor şi păstorilor sarzi.

Sardinia a învăţat-o pe Deledda să fie scriitoare în adevăratul înţeles al cuvîntului, întreţinîndu-i dragostea constantă pentru pămîntul natal. Cufundarea în lumea omului simplu a dus-o la investigarea unor probleme fundamentale ale vieţii, văzute însă într-un anume cadru, şi a smuls-o din lumea falsă a unor povestiri ce nu corespundeau adevăratei sale vocaţii de povestitoare populară. Deledda face acum legătura din ce în ce mai totală cu sufletul necunoscut şi greu de pătruns al unui popor trăit în închistare, care-şi păstra cu sfinţenie obiceiurile, tradiţiile, credinţele şi prejudecăţile.

Ce este de fapt *Elias Portolu?* E o lume pestriţă, vie, revărsată cu multă impetuozitate în paginile romanului cu descrieri amănunţite de veşminte pitoreşti, şi serbări religioase, cu pasiuni arzătoare ce macină şi distrug sufletul omenesc. Se afirmă probleme pe care şi le pune de veacuri omul. Contradicţia între dragostea vie, puternică, firească şi prejudecăţile moral-religioase. Portolu, tînărul îndrăgostit de cumnata lui, nu ştie să-şi rezolve propria viaţă, oscilînd între atracţia păcatului şi dorinţa de purificare prin alegerea hainei preoţeşti. Motivul e vechi. Totul e aici însă ambianţa sardă. Această ambianţă care dă o culoare originală motivelor banale, binecunoscute, ale dragostei pasionale considerată păcat. Sardul, trăit de secole în închistare, şi-a format lumea lui de credinţe, o anumită optică de înţelegere a vieţii, în care creştinismul îşi are o parte importantă, dar nu hotărîtoare. El este fatalist, urmare a supunerii sale la un destin oscilant. Viaţa l-a făcut apt de o dragoste pasionată, care însă va fi înăbuşită de preceptele catolicismului şi ale unui moralism biblic. Această dragoste care fiind contrarie legilor morale convenţionale devine păcat; torturarea psihică a personajelor conştiente de păcatul lor, singurătatea lor morală, neputinţa de a dispune de propria soartă supusă unui fatalism implacabil şi, în sfîrşit, comuniunea cu natura, acea natură bogată şi misterioasă ce răspunde ca un ecou vibraţiilor sufleteşti, toate aceste coordonate afirmate în *Elias Portolu,* Deledda le va repeta pînă va reuşi să creeze atmosfera adevărată a Sardiniei într-un total echilibru artistic. Se face simţită de asemeni înţelepciunea populară seculară a omului simplu, cum este *ziu* Martinu, care cunoaşte viaţa, ştie că totul e o zbatere în care omul trebuie să-şi păstreze mereu demnitatea şi tăria.

În primul roman de netă afirmare artistică, toate acestea sînt tratate încă la un mod exagerat şi sună oarecum fals. Slăbiciunea lui Elias, torturarea lui, au ceva dintr-un erou romantic, gen Werther, sentimentele sale rămînînd exterioare, prea puţin convingătoare. Autoarea se izbeşte de greutăţile exprimării, de balastul romanţiozităţii din prima ei fază, a lipsei de şlefuire şi pregătire stilistică.

Important e însă că acum începe sondarea vieţii sarde. Ai senzaţia că ea descoperă viaţa o dată cu înţelegerea personajelor sale.

În 1900, Grazia Deledda se căsătoreşte cu un înalt funcţionar de stat şi se stabileşte definitiv la Roma. Scriitoarea, care nu ieşise decît de două ori din oraşul natal Nuoro, pentru a se duce la Cagliari, părăseşte acum Sardinia. Fără a duce o viaţă mondenă, fără poze false de intelectualism, ea îşi defineşte caracterul de scriitoare modestă şi muncitoare, deşi îşi cucereşte celebritatea atît italiană cît şi europeană. Publicul îi citeşte cu plăcere romanele iar critica îi e favorabilă, deşi uneori s-a deplîns monotonia, repetarea.

Dar motivele se repetă, ca un experiment mereu înnoit. Dragostea e aceea care-l împinge pe personajul romanului *Drumul pierzaniei* să devină bandit. Sînt aici vagi soluții de revoltă, ecou al banditismului sard, a cărui cauză adevărată, economică, n-a preocupat-o niciodată pe scriitoare. Tema rămîne deci neaprofundată. Fiind „liber", în afara legii, Pietro Fenu, servitorul îndrăgostit de stăpîna sa, va putea să-și omoare rivalul bogat și să se căsătorească astfel cu Maria Moina. Dar dragostea lor e un păcat și păcatul dragostei laolaltă cu cel al crimei trebuie ispășit. Din nou se afirmă ciclul : păcat, pedeapsă, sacrificiu. Personajele au aceeași ardoare exagerată, aceeași pasiune totală îi consumă ; numai că acum oscilarea psihologică e mai puțin exterioară decît în *Elias Portolu*. Elementele folclorice sînt puternic accentuate și aici : nunțile fastuoase cu toate ceremonialurile, dialogurile improvizate în poezie între oaspeți, sărbătorile religioase cu procesiuni în pelerinaj la biserici. Distonează încă insistențele autoarei de a descrie fiecare mișcare a sufletului, comuniunea voită cu natura, dar nota generală a romanului cîștigă în adîncime.

O mai bună echilibrare artistică și tensionare dramatică a tematicii sarde va fi realizată de scriitoare în romanul *Iedera*, apărut în 1906. Din mulțimea de personaje a romanelor anterioare, în *Iedera* atenția se concentrează asupra personajului feminin, Annesa, o creație deosebită a lumii deleddiene.

Annesa e o servitoare îndrăgostită de stăpînul ei, ca și Pietro Fenu din *Drumul pierzaniei*. Contradicțiile romanului n-ar consta însă în diferența socială dintre Paulu și Annesa, ci în dragostea lor în afara moralei, dragoste care o conduce pe Annesa la crimă. Romanul are o gradare dramatică echilibrată și foarte viu susținută. Întreaga acțiune a personajelor pare a pregăti scena centrală a crimei. Din acest moment, Annesa devine un animal hăituit. O primă mișcare de revoltă față de destin o apropie de idealurile de libertate ale banditilor. Annesa se refugiază în munți și de acolo așteaptă cu îndărătnicie să se stingă procesul iscat. Dar conștiința păcatului (a „păcatului" — potrivit concepției catolice), a dragostei mai mult decît a crimei, o chinuie și o determină să ispășească ducînd o viață de sacrificiu.

Tema : păcat, pedeapsă, sacrificiu e afirmată mai puternic ca oricînd, dar personajul Annesa, cu pasiunea ei, depășește această temă, relevîndu-i undeva falsitatea, deși autoarea se încăpățînează în soluția ispășirii.

Am spus că personajul Annesei e mai presus de temă. Și într-adevăr, din punct de vedere artistic, Annesa e o realizare. Dragostea ei are o profundă motivare, e o pasiune umană, totală, plină de dăruire, de abnegație. În virtutea acestei iubiri, ea se consumă ca o torță, fără a-și pune întrebări chinuitoare, de ce iubește și cum iubește. Pentru ea existența are sens numai întrucît iubește, și toate celelalte preocupări dispar în fața pasiunii ei : și criza și remușcarea. De altfel remușcările nu-i sînt proprii, ele rămînînd date exterioare. Cînd preotul, exponentul convenționalismului și al ipocriziei moralei religioase, o acuză de păcatul dragostei ei, Annesa se revoltă, se apără, iar cedarea ei e de fapt o mișcare greșită a prozatoarei, o concesie făcută ideii fixe de penitență. În final, personajul se falsifică, se micșorează și își pierde viabilitatea. Aureola de îndrăgostită se stinge brusc atunci cînd autoarea o forțează să se pocăiască, și noi nu putem crede în această soluție.

Personajele romanului își trag însă forța artistică nu numai din ciocnirea sentimentelor, puternică desigur, ci

și din ancorarea conflictului într-o realitate socială. O anumită condiție de viață determină nefericirea dragostei și crima, și această condiție e decăderea economică, ruinarea nobilimii sarde, de veche tradiție, cum era familia lui Paulu. Neputința lui Paulu de a salva pe cei dragi de la rușinea sărăciei, e o slăbiciune, o măcinare de generații a energiilor. El nu are nici putere de muncă, nici entuziasm de viață, cheltuindu-și banii în petreceri, pentru a amenința apoi cu sinuciderea. De altfel întreaga familie trăiește o existență la limita inconștienței față de situația în care se află, complăcîndu-se într-o decădere ce pare o alunecare continuă în abis. Odată pornit, destinul ei nu se oprește decît la totala disoluție. Annesa, copil găsit și fără familie, a cărei origine e tulbure și nedefinită, pare a fi sortită să lupte cu toată energia și atașamentul dragostei ei pentru salvarea acestor ființe vlăguite. Ea e singura care are curajul unei soluții, deși această soluție înseamnă crimă.

Interesantă e viața interioară a Annesei, făcută din introspecții, din amintiri ce iau proporții fantastice, de halucinații și coșmar. Sesizarea unei duble naturi a omului, schițată deja în *Elias Portolu* și în *Drumul pierzaniei*, se afirmă aici atît în aspectul fizic al Annesei, ființă de o delicatețe și o fragilitate de Madonă, dar cu porniri aprige și energii nesecate, ca și în interiorul personajului : „...i se părea că un ferestrău îi împărțea în două inima. O parte din inima aceasta se păstra bună și pură, ardea de dragoste, de milă și recunoștință, în timp ce cealaltă parte sîngera și ardea și ea, dar ca un tăciune nears, cu o flacără palidă și rău mirositoare". Sînt pornirile primitive, într-un fel eliberatoare de prejudecățile social-religioase, care-l frămîntau și pe Elias și pe Pietro, și care-i împingeau la afirmarea unor veleități de oameni

independenți, stăpîni pe ei, înăbușite însă de conștiința fatalității. Această conștiință a fatalității devine tonul general de melancolie și de nostalgie în romanul de amploarea unei fresce *Trestii în vînt*. Aici, Grazia Deledda ajunge la cunoașterea profundă a lumii sarde și reușește să estompeze stridențele ce mai dăinuiau, avînd o tonalitate generală de elegie bine stăpînită, în trăsături viguroase de penel. Deja viața interioară a Annesei fusese analizată cu acuitate și finețe deosebite, din care dispăruseră numai în parte exagerările romanțioase. Intensitatea lirică a personajului, concentrarea lui, era încadrată într-un peisaj mai sobru dar nu lipsit de vibrații. Predominarea unei naturi aspre, stîncoase, a pădurilor sălbatice, în care sardul se simte în siguranță, sînt ecoul unui urcuș greu, de calvar, pe care îl cunoaște viața Annesei. Tremurul stelelor, furtunile, surprinderea unei continue mișcări a elementelor par a defini o agitație, o neliniște interioară a personajului. Pitorescul folcloric din țipător devenise esență a vieții sarde, înțeleasă în sufletul ei intim și nu în mișcarea exterioară. Astfel ne apare de exemplu scena apăsătoare a ritualului mesei oferite cu tacîmuri de argint, de către nobila familie Decherchi, celor mai săraci oameni din ținut. Interesant este faptul că, la un moment dat, se va așeza la această masă a săracilor însuși capul familiei. Tradiția folclorică se îmbină cu acuta observație a unei stări economice de mizerie ce caută să-și păstreze zadarnic decorul nobiliar.

Limbajul capătă încă din *Iedera* suplețe, concisiune și eleganță, simbolurile se rafinează, cum însuși titlul o indică : dragostea Annesei e ca o iederă ce învăluie și sufocă prin întinderea ei trunchiul îmbrățișat.

În *Trestii în vînt*, nu avem o compoziție dramatică bine închegată. E ca un cîntec difuz, o elegie corală a pămîn-

tului Sardiniei şi a oamenilor sarzi. Personajul cheie al *Iederei*, Annesa, construit pe verticală, anihilează viaţa şi mişcarea celorlalte figuri, chiar şi a lui Paulu, care acţionează cam fantomatic şi pasiv, înăbuşit parcă de iedera ce l-a cuprins. Efix din romanul *Trestii în vînt*, întruchipează omul sard în general, înţelept exponent al unei vieţi schimbătoare, care se luptă pentru o existenţă mai bună, în limitele resemnării în faţa destinului. Ispăşirea lui e mai mult o nevoie de cunoaştere a lumii, un pelerinaj din care se întoarce mai senin şi mai demn. Autoarea n-a renunţat la fixitatea absolută a canonului : păcat, pedeapsă, ispăşire. Ele se înfăptuiesc ca nişte date fatale, dar fără importanţă hotărîtoare. Importantă e înţelegerea sensului mai adînc al vieţii : omul e o trestie în vînt, iar vîntul nu se ştie de ce bate într-o parte sau alta. E o relativitate totală, un pesimism difuz, nostalgic şi elegiac, ce denotă imposibilitatea autoarei de a găsi o soluţie la zbaterea omului între bine şi rău, între păcat şi moralitate.

Ceva lipseşte însă romanului, lipseşte tocmai arderea, pasiunea, cea care cu un deplin echilibru artistic fusese creată în *Iedera*. Cîntul din *Trestii în vînt* se pierde ca un fum subţire, pe cînd în *Iedera* se concentrează şi atinge un înalt nivel de exprimare. De aceea romanul *Iedera*, în ciuda finalului său, e totuşi unul din cele mai reuşite şi adevărate din romanele ei.

Cu *Marianna Sirca*, lumea sardă e ca o ultimă ţîşnire în opera Graziei Deledda. Tema dragostei pătimaşe, exploatate la maximum în romanele anterioare, îşi pierde din prospeţime, iar aducerea în prim plan a banditismului sard e o perspectivă fără rezonanţe depline. E mai mult un pretext pentru intriga unei iubiri imposibile, o oscilaţie între „libertatea omului mîndru", banditul, şi o dragoste

care l-ar încătuşa în primul rînd în legile societăţii. Contradicţia e ireală, Simone Sole, banditul, e un personaj palid, cu o confuză şi slabă viaţă interioară, un om nehotărît, care nu ştie bine ce vrea. Personajul principal e tot cel feminin, Marianna Sirca, dar dragostea ei nu are dimensiunile multiple ale pasiunii Annesei. E goana după împlinirea unei vieţi scurte, care n-are decît o singură cărare, după cum spune Marianna. Umanitatea şi căldura arderii Annesei, sînt înlocuite cu orgoliul Mariannei, cu pendulările sentimentului său.

Deşi apare încă cu multă vigoare în opere ca *Mama* sau *Incendiul din pădurea de măslini*, de acum încolo preocuparea pentru lumea sardă ca atare se pierde, deşi lumea aceasta îi asigurase scriitoarei originalitatea şi succesul. Iar problemele ridicate în cărţile Graziei Deledda aveau viabilitate tocmai fiindcă se năşteau în lumea Sardiniei, erau rezolvate în acea ambianţă şi de către oamenii din aceste locuri. În momentul în care încearcă să le dea o aşa-zisă valoare universală, transpunîndu-le în alte regiuni ale Italiei, sau într-o lume de idei, abstractă, totul se năruie, fiindcă se falsifică adevărul artistic.

Astfel *Annalena Bilsini*, roman al pasiunii stăpînite, al proslăvirii muncii tenace, al unor spirite tari şi sănătoase de ţărani din regiunea Lombardiei, e greşit ca structură, fiindcă autoarea încearcă corzi pe care nu le cunoaşte şi ca atare vor suna fals. Cu atît mai disonante vor fi romanele nedefinite ca timp şi spaţiu : *Secretul omului singuratec* şi *Ţara vîntului*. Abundenţa unor simboluri, a unor introspecţii fals adîncite şi fără suport real, fac din aceste romane nişte pretexte pentru unele divagaţii cu pretenţii de intelectualism. Ai senzaţia unor personaje fantomă care se mişcă într-un spaţiu rarefiat, tîrînd după ele nişte probleme care nu există şi făcînd gesturi nejustificate.

Grazia Deledda a primit premiul Nobel în anul 1927. La un an după întoarcerea de la Stockholm, în 1928, i se declară boala de cancer. Pesimismul şi sensul zădărniciei tuturor lucrurilor o copleşesc; în romanul *Biserica singurătăţii*, personajul feminin se consumă tocmai din cauza aceleiaşi maladii.

O ultimă realizare artistică apare postum, în 1937, romanul autobiografic *Cosima*. Aci lumea sardă revine cu toată impetuozitatea ei în amintirea scriitoarei. Se afirmă cu putere ceea ce fusese resortul intim al operei şi vieţii Graziei Deledda: dragostea pentru Sardinia, pămîntul natal. Lirismul, cerut de rememorare, e de o poezie perfect echilibrată, peisajul — de o armonie desăvîrşită, iar atmosfera îşi găseşte o realizare deplină ca fiind total consonantă cu sufletul autoarei. Bucuria regăsirii copilăriei se amestecă cu nostalgia acestei lumi în care a crezut şi pe care a căutat-o pînă la esenţe, toată viaţa, de-a lungul paginilor scrise.

Dacă ne gîdim la timpul în care a scris Grazia Deledda (1890—1936), vom observa că e o perioadă îndelungată, care a dus la transformări de seamă în cadrul literaturii italiene. Şi ar fi desigur greşit să o considerăm pe scriitoare străină la toate aceste frămîntări. E momentul în care se afirmă cu din ce în ce mai multă impetuozitate în literatură diferitele „regiuni" ale Italiei. Nevoia de a sonda colţurile uitate şi necunoscute ale unei ţări ce îşi cîştigase relativ recent unitatea şi independenţa naţională, de a pătrunde în esenţa vieţii regionale, particulare, izvora din dorinţa afirmării unui cînt unic, propriu Italiei, din găsirea unor elemente comune, variate în dispersiunea lor. De aceea regionalismul nu a fost o exprimare minoră, o neputinţă de a aborda teme generale, ci din contra, o căutare a fiinţei naţionale, o investigare realistă, ceea ce a permis literaturii Italiei să se realizeze ca un tot, şi să se ridice la nivelul unei literaturi cu rezonanţe universale.

Verga, iniţiatorul verismului, cel care împinsese pe prim plan lumea siciliană, considerînd-o ca parte integrantă a vieţii italiene, deschide orizontul noilor preocupări. Cu un realism viguros, el afirmă originalitatea şi valoarea temelor siciliene, părăsind orice pretenţie de abstractizare şi metafizică. Fogazzaro intervine şi el cu o descriere mai puţin strălucitoare a Lombardiei, D'Annunzio la începuturile sale se ocupă de Abruzzi, Pirandello se face într-un prim moment ecoul lumii siciliene. Grazia Deledda va apare în acest cadru pe firmamentul literaturii italiene impunînd atenţiei generale lumea Sardiniei, acoperită de uitarea timpului şi descoperită acum ca generatoare de noi sensibilităţi şi posibilităţi umane. Dar documentarea veristă devine mai complexă. La hotarul dintre curentul verist şi începuturile unei literaturi simboliste, ce tinde spre teme detaşate de strictul realism regionalist, opera Graziei Deledda e impregnată de un suflu liric care se concentrează pe măsură ce scriitoarea se maturizează, învăluind realismul de conţinut într-o atmosferă de miraculos şi fantastic, de apăsare fatalistă.

Originalitatea esenţială a Graziei Deledda e această îmbinare de document regional de tip verist cu o vibraţie lirică, şi chiar simbolistă. Poate că undeva, deşi e greu de precizat, scriitoarea îmbină influenţe ale prozatorilor ruşi şi francezi, de la Tolstoi şi în special Dostoievski, la Maupassant şi Flaubert, dat fiind că în tinereţe îi citise cu asiduitate.

Unii critici au încercat o apropiere a Graziei Deledda de influenţele decadente ale epocii, exprimate în special în opera lui D'Annunzio. Desigur că personajele sale

oarecum legendare, atmosfera de introspecţie continuă, stările de coşmar, simbolurile accentuate, ar putea fi interpretate în acest sens, ca o stare de spirit difuză în opera ei.

Deşi scriitoarea nu a dovedit interes pentru cercetarea şi elucidarea problemelor social-economice ale Sardiniei, ea a ajuns la surprinderea suflului esenţial al omului şi pămîntului său natal, pe baza observaţiei pe care i-a susţinut-o bogata sa înzestrare. Scoţînd la iveală comoara de nebănuit a unor stări de fapte şi profunzimi sufleteşti, Deledda a sesizat cu justeţe închistarea acestui popor, trăit în mizerie şi ignoranţă, şi care îşi face din fatalitate o armă de apărare în faţa furtunilor vieţii şi pasiunilor umane. Lumea personajelor sale e autentică, puternică, cu o fermecătoare virginitate de sentimente şi zbateri sufleteşti, dar şi de-o gravitate apăsătoare. Tendinţa lor spre lumină, spre mai bine, dorinţa de a găsi adevărul, de a face distincţie între bine şi rău, sînt redate cu o nobleţe simplă, concretizată în gesturi şi atitudini de o frumuseţe deosebită. Şi importantă e tocmai continua căutare a acestor suflete pure, de o înţelepciune veche cît lumea, care le conferă un oarecare primitivism legendar. Faptul că soluţiile autoarei sînt adesea greşite sau confuze, că revolta personajelor e sufocată în resemnare, că eliberarea lor se pierde în relativism, că vieţile lor se supun totuşi fatalismului, prejudiciază desigur operei sale, fără a-i răpi însă din farmec şi originalitate. Talentul ei de povestitoare e o decantare în timp a epopeii Sardiniei. Luigi Russo constata transformarea Graziei Deledda „din simplă povestitoare improvizată, în povestitoare de artă şi reflecţie, cu ambiţii de independenţă şi originalitate". Dar credem că la Deledda mai mult decît cu o simplă ambiţie, avem de-a face cu adevărată vocaţie.

Căci cititorul se lasă furat de povestirea ei, de ritmul viu, larg, dens, ce cuprinde totul într-un şuvoi tumultuos. Şi cînd acest şuvoi îşi găseşte albia, intervin momentele de deplină echilibrare artistică, în care culorile şi miresmele naturii devine dincolo de simple date externe, o intuiţie adîncă a sensurilor firii, iar figurile şi gesturile oamenilor, nişte simboluri mitice. Multiplele romane şi nuvele ale Graziei Deledda au fost tot atîtea momente de căutare, punctate de certe reuşite : *Elias Portolu, Iedera, Marianna Sirca, Trestii în vînt, Mama, Cosima,* pe care cititorul zilelor noastre le primeşte cu plăcerea regăsirii unei valori artistice autentice.

La noi în ţară Deledda e cunoscută de multă vreme, dar nu prin ceea ce avea ea mai bun. Se traduc din abundenţă nuvele care nu sînt din cele mai caracteristice nici pentru arta şi nici pentru originalitatea lumii ei artistice. Astfel în 1909 apare *Valurile vieţii* în traducerea Izabelei Sadoveanu, o culegere de nuvele, în Biblioteca Minervei. În general, nuvelele acestea apar în colecţii de largă difuzare şi constituie o lectură oarecum agreabilă şi nu prea complicată. Criteriul de selecţie se pare a fi fost cel ce răspundea unui gust mijlociu şi destul de conformist. În 1911, colecţia Facla prezintă *Cele două judecăţi,* în 1915 *Suflete* apare tot în Biblioteca Minervei. Biblioteca Sămănătorul, din Arad, publică în 1916 *La stînă şi ispită.* Abia în 1928 romanul *Iedera* va fi tradus de Alexandra Mititelu, urmat de *Povestiri sarde* în 1930. În colecţia Lectura — floarea literaturii străine, apar cu o sumară prezentare, nuvelele *Vulpea, Cearta, Păcatul* şi *Sora.* În sfîrşit mai semnalăm *Jocurile vieţii, jocurile morţii,* în colecţia Biblioteca scriitorilor iluştri, în traducerea lui N. Pora, şi romanul *Fuga în Egipt* tradus de Olga Monta în colecţia Delafras.

Inițiativa Editurii pentru literatura universală de a ne prezenta traducerea romanului *Iedera* are meritul de a ne introduce în opera Graziei Deledda printr-o operă de certă reușită artistică. Lumea Sardiniei de la începutul veacului nostru își are în acest roman o deplină și matură reflectare, în care tonurile grave se îmbină într-o țesătură polifonică cu rezonanțe adînci. Întreaga originalitate a autoarei se afirmă în atmosfera rigidă dar plină de tensiune, în care trăiesc și acționează personajele sale, creaturi atît ale unei realități puternice cît și ale unui fantastic imaginativ.

MICHAELA ȘCHIOPU

I

Era într-o sîmbătă seara, ajun de sfîntul Vasile, cînd ținutul Barunei se pregătea să-și sărbătorească patronul. În depărtări se auzeau zgomote confuze : explozia unui foc de artificii, tobe, strigăte de copii ; doar pe drumul în pantă, pavat cu pietre, luminat încă de apusul roșietic, se deslușea vocea nazală a lui *don* Simone Decherchi.

— În timpul ăsta copilul a dispărut, spunea bătrînul nobil, care se așezase în fața porții casei lui și discuta cu *ziu* Cosimu Damianu, socrul unuia dintre fiii lui. Cine l-a văzut ? Unde s-a dus ? Nimeni nu știe. Lumea bănuiește că l-ar fi ucis chiar taică-său... Și toate astea pentru că nu mai există frică de Dumnezeu, nu mai există cinste... Pe vremea mea lumea nu cuteza nici măcar să-și închipuie că un tată ar putea să-și omoare fiul...

— Frică de Dumnezeu, e drept, nu mai are lumea, răspunse *ziu* Cosimu, a cărui voce semăna cu a lui *don* Simone. Dar nu asta e pricina. Pînă și *Sfînta Scriptură* dă pildele unor bieți nevinovați, pe seama cărora s-au pus faptele cele mai cumplite. Și-apoi, copilul dispărut, fiul ăsta

al lui Santus, ciobanul, era un mare împielițat. La treisprezece ani fura ca un hoț bătrîn și Santus n-a mai putut răbda. I-a tras o mamă de bătaie și copilul a dispărut, și-a luat lumea în cap. Înainte de a pleca i-a spus ciobanului ăla bătrîn, care-i tovarăș cu taică-său : „o să mă duc ca fulgu-n vînt și n-o să mă mai vedeți".

Don Simone clătina din cap neîncrezător privind departe, de-a lungul drumului. O siluetă întunecată se apropia, ștergînd parcă zidurile caselor scunde, negre și cenușii.

O altă siluetă de țărancă tînără se contura în lumina gălbuie a unei uși ; părea atentă la sporovăiala celor doi bătrîni.

Prin ușa larg deschisă a casei lui *don* Simone se vedea un coridor lung, la capătul căruia o altă ușă dădea înspre pădure.

Casa Decherchi era veche, poate chiar din evul mediu ; ușa mare și înnegrită, arhitrava în ogivă, cornișa, cele două balconașe de fier gata-gata să se prăbușească, o deosebeau de celelalte căsuțe, sărăcăcioase, din sat. Părea o ruină, o casă bolnavă, dar mai păstra un anume aer de măreție și chiar de aroganță. Pietrele tocite ce se iveau de sub tencuiala căzută, ușa aceea înnegrită, mîncată de carii, adăpostită sub podoaba arcului ca un nobil scăpătat sub titlul său, o cuvertură de pat dintr-un străvechi damasc verzui, uzată și lustruită, care atîrna melancolic la un balconaș de la etaj, toate acestea aveau ceva trist, mîndru, misterios chiar, și trezeau admirația țăranilor, obișnuiți să vadă în

Decherchi familia cea mai veche și mai nobilă din întreg ținutul.

Don Simone era aidoma casei sale : se îmbrăca orășenește; dar păstra șapca sardă și purta nasturi de aur la gulerul cămășii ; scăpătat și mîndru, înalt și gîrbov, știrb, dar cu ochi negri, scăpărători. Părul stufos, alb ca zăpada, barba scurtă, albă și ea la vîrf, dădeau feței lui măslinii, cu nasul mare și pomeții ieșiți, o expresie deosebită : ceva între patriarh și soldat îmbătrînit în războaie.

Ziu Cosimu Damianu, care trăia la un loc cu Decherchi, semăna, la rîndul lui, cu *don* Simone. Aceeași statură, același păr alb, aceleași trăsături și aceeași voce ; dar un nu-știu-ce grosolan, rudimentar, și portul lui țărănesc trădau în el plebeul de odinioară, truditorul umil și răbdător, asupra căruia îndelungata conviețuire cu un om superior ca *don* Simone operase un fel de sugestie fizică și morală.

— Trec zece zile și băiatul nu se întoarce, continuă el să povestească. Atunci tată-său pornește la drum, merge pînă la Ozieri, ajunge pînă la Gallura. Întîlnește un cioban și-l întreabă: „N-ai văzut cumva un băiat cu ochii albaștri și cu un neg în frunte ?" „Dac-am văzut ? răspunde ciobanul. Sigur că da : e rîndaș la unul din Gallura." Atunci Santus, împăcat, se-ntoarce acasă. Și-acum lumea asta proastă iată ce vorbe îngrozitoare scornește, și justiția își pleacă urechea la trăncăneala unor muieruști iar bietul tată e năpăstuit de toți.

Don Simone dădea din cap, şi zîmbea ironic : *ziu* Cosimu fusese totdeauna un naiv ! Dar fără să se supere de vădita ironie a bătrînului nobil, ţăranul întrebă cu însufleţire :

— Dar, omul lui Dumnezeu, ce te tot încăpăţînezi să crezi numai rău despre aproapele tău ?

Celălalt încetă să mai zîmbească ; deveni serios, aproape întunecat :

— Timpurile sînt grele. Nu mai există frică de Dumnezeu, acum orice e posibil. Tinerii nu cred în Dumnezeu, iar noi, bătrînii... noi sîntem ca un aluat moale, vezi, aşa... şi cu mîna schiţă un gest ca şi cum ar fi întins o cocă, noi lăsăm să treacă treizeci de zile pe lună şi... totul se duce de rîpă.

— Asta, da, poate-i adevărat ! exclamă *ziu* Cosimu. Începu să lovească într-o piatră cu bastonul şi nu mai zise nimic. *Don* Simone îl privi şi zîmbi iar :

— Eu sînt ca justiţia, mă gîndesc totdeauna la ce e mai rău şi de cele mai multe ori ghicesc... Dacă om trăi, om vedea.

Celălalt continua să lovească piatra cu bastonul, şi amîndoi, unul trist, altul zîmbitor, se gîndeau la acelaşi lucru, sau mai degrabă la aceeaşi persoană.

În timpul ăsta o femeie în vîrstă, înfăşurată într-un lung şal negru, cu franjuri şi dantele, după ce a urcat panta drumului s-a oprit lîngă cei doi bătrîni.

— Unde e Rosa ? întrebă, desfăcînd puţin capetele şalului.

— Trebuie să fie în curte, cu Annesa, răspunse *ziu* Cosimu.

— Doamne, ce căldură : în biserică să-ţi vină rău nu alta, reluă femeia, care era înaltă, cu ochii negri încercănaţi, şi faţa strînsă între două fîşii de păr ce păreau de atlas gri.

Ziu Cosimu o privi şi clătină din cap. Aşa înaltă şi palidă, cu şalul ei negru, fiica lui cea dragă îi părea Fecioara îndurerată.

— Te sufoci în biserică ? întrebă cu un uşor reproş. De asta nu mai veneai ? Ce tot făceai acolo ?

— M-am spovedit ; mîine e zi de împărtăşanie pentru toţi, răspunse simplu femeia ; apoi se îndreptă spre uşă, dar se opri din drum şi întrebă :

— Paolo nu s-a întors ? Dacă nu s-a întors pînă acum, nu mai vine astă seară. Să pregătim cina.

— Ce avem de mîncare, Rachele ? întrebă căscînd *don* Simone.

— Mai avem păstrăvi, tată. Şi-apoi o să pregătesc şi nişte ouă. Bine că n-avem oaspeţi.

— Ei ! mai pot să sosească, spuse *ziu* Cosimu, cu amărăciune. Hanul e sărac, dar tare bun pentru cei care nu vor să plătească !

— Uitasem de păstrăvi ! exclamă *don* Simone, înveselindu-se la gîndul unei cine bune. Şi dacă vin oaspeţi, se găseşte ceva şi pentru ei. Ţin minte că de sărbătoarea asta aveam mulţi oaspeţi ; a fost un an cînd s-au strîns zece sau doisprezece. Acum lumea nu mai vine de sărbători, nu mai vrea să audă de sfinţi.

— Azi lumea-i săracă, dragul meu Simone; trăieşte şi fără sărbători.

— Şi iepurele fuge, deşi nu se duce la biserică, spuse bătrînul nobil, începînd să se mînie din pricina lui *ziu* Cosimu care-l contrazicea.

Şi, pe cînd cei doi bătrîni continuau disputa, *donna* Rachele trecu prin coridor şi intră în camera din fund, de lîngă bucătărie.

Ultima licărire a apusului pătrundea încă prin fereastra care da spre grădină. În timp ce *donna* Rachele îşi scotea şalul şi-l împăturea, o voce mînioasă zise :

— Rachele, ai putea să aprinzi o lampă! Mă lăsaţi singur, mă lăsaţi în întuneric, ca pe un mort...

— E încă ziuă, unchiule, şi fără lumină e mai răcoare, răspunse femeia cu vocea ei dulce, tărăgănînd cuvintele. Aprind acum, îndată. Annesa! strigă apoi, din uşa bucătăriei, ce mai cerni acum făină? Isprăveşte, e tîrziu. Şi Rosa unde e?

— Uite-o aici, în curte, răspunse o voce stinsă, aproape plîngăreaţă. Isprăvesc într-o clipă.

Donna Rachele aprinse lampa şi o puse pe masa mare de stejar, care se vedea neagră în fundul camerei, între uşa dinspre coridor şi fereastră. Camera mare, dar scundă, afumată, cu tavanul de lemn susţinut de grinzi groase, apăru şi mai tristă în lumina gălbuie a lămpii cu ulei. Şi aici, înăuntru, totul era vechi şi uzat : dar canapeaua străveche, cu stofa ruptă, masa de stejar, dulapul ros de carii, vîrtelniţa, laviţa sculptată, în sfîrşit, toate mobilele păstrau în

mizeria, în bătrîneţea lor, ceva nobil şi distins. Pe un pat, în fundul camerei, zăcea, respirînd greu, un bătrîn astmatic, sprijinit în perne înfăţate în pînză de bumbac cu pătrăţele albe şi roşii.

— E mai răcoare, da, e mai răcoare, începu iar să bombăne cu vocea iritată, gîfîind ; măcar de m-aş răcori! Annesa, talpa iadului, adă-mi nişte apă!

— Annesa, du-i puţină apă unchiului Zua, o rugă *donna* Rachele, traversînd bucătăria, mai mare şi mai afumată decît camera.

Femeia, care adusese lîngă uşă coşul cu făină, se ridică, îşi scutură hainele, luă cana cu apă şi turnă un pahar.

— Annesa, aduci odată apa aia? repeta bătrînul astmatic, aproape strigînd.

Annesa intră, s-apropie de pat. Bătrînul bău, femeia îl privi. Niciodată doi oameni nu s-au deosebit mai mult unul de altul.

Ea era mică şi subţire : părea o fetiţă. Lumina lămpii scălda într-o nuanţă de bronz auriu faţa ei măslinie, rotundă, a cărei gropiţă din bărbie îi sublinia graţia copilărească. Gura, poate cam mare, cu dinţi foarte albi, şi deşi, egali avea o uşoară expresie de ironie crudă, în timp ce ochii albaştri, sub pleoapele mari şi livide erau blînzi şi melancolici. Ceva ironic şi suav, un zîmbet de bătrînă rea şi o privire de fetiţă tristă se vedeau pe faţa aceea de slujnică tăcută şi bolnăvicioasă, cu capul tras spre spate sub povara unei enorme cozi aurii încolăcită în coc pe ceafă. Gîtul lung, mai alb decît faţa, ieşea

gol din cămaşa decoltată: pieptăraşul ţărănesc se închidea pe un sîn mic; şi totul era graţios, suplu, tineresc, atrăgător, în această femeie, căreia doar mîinile lungi şi uscate îi trădau maturitatea.

Figura bătrînului astmatic amintea, în schimb, un sihastru de odinioară, muribund într-o peşteră. Faţa lui, zbîrcită de o mare suferinţă, aducea cu o mască de pergament. Totul era gălbui şi parcă afumat în figura aceea tristă şi întunecată; pieptul păros şi torturat de astmă, pe care cămaşa descheiată îl lăsa descoperit, părul încîlcit, barba gălbuie, mîinile noduroase, şi picioarele care se desenau scheletice sub cearşaf erau cuprinse de un fior de nelinişte.

Zicea într-una:

— Trăiesc numai ca să mă chinuie durerea.

Orice lucru îl supăra şi el însuşi era o mare supărare pentru toţi; părea că trăieşte doar pentru ca suferinţa lui să apese asupra celorlalţi.

— Annesa, gemu, în timp ce femeia se îndepărta cu paharul gol în mînă, închide fereastra. Nu vezi cîţi ţînţari sînt? De te-ar împunge toţi dracii, cum mă înţeapă pe mine ţînţarii ăştia!

Dar Annesa nu-i răspunse, nu închise fereastra; se întoarse în bucătărie, puse paharul lîngă cană, apoi ieşi în curte şi aprinse focul într-un colţ, sub şopron. Pe timpul verii, pentru ca fumul şi căldura să nu pătrundă în camera în care zăcea bătrînul astmatic, ea gătea afară, în colţul acela de şopron transformat în bucătărie.

O pace tristă domnea în curtea lungă şi strîmtă, în bună parte ocupată de o stivă de lemne de foc. Luna nouă care se înălţa pe cerul încă alburiu, dincolo de zidul scorojit, lumina un colţ al şopronului. Se auzeau voci îndepărtate, explozii de artificii şi un sunet de corn, răguşit şi incert, care încerca un motiv solemn:

„Du-te gînd, pe aripi aurite..."

Annesa puse pirostriile negre pe foc şi în timp ce *donna* Rachele se duse în cămară să pună untdelemn în tigaie, o fetiţă de vreo şase, şapte ani, cu un cap enorm acoperit de păr rar, gălbui, se arătă în portiţa întredeschisă a grădinii.

— Annesa, ia vino Annesa, de aici se văd bine focurile de artificii! strigă cu o voce de bătrînă ştirbă.

— Mai bine intră tu în curte, Rosa: e tîrziu, vezi să nu te muşte vreo şopîrlă de picior...

— Nu mă muşcă, se auzi din nou glăsciorul, puţin tremurător: Vino, Annesa, vino!...

— Nu vin, ţi-am spus. Intră în curte. Sînt şi broaşte, ştii bine...

Fetiţa intră, înaintă speriată pînă la şopron. O rochiţă lăbărţată, roşie, cu garnitură de dantelă galbenă, făcea şi mai nefericită înfăţişarea ei diformă, şi mai urîtă feţişoara ei palidă de bătrînă fără dinţi, strivită sub fruntea foarte bombată de hidrocefală.

— Stai aici, zise Annesa, artificiile se văd şi de aici.

Într-adevăr cîteva rachete, ca o panglică de aur, brăzdară cerul palid, vrînd parcă să ajungă la lună ; apoi de-odată explodară, împrăştiindu-se în mii de scîntei roşii, albastre şi violete.

Rosa, aşezată într-un car în mijlocul curţii, fremăta de plăcere, plecîndu-şi capul, cu teama şi speranţa că ploaia aceea minunată ar putea să cadă peste ea.

— Măcar una din scînteile alea ! strigă plecîndu-şi fruntea enormă şi întinzînd mînuţa. Aş vrea una ! Pe aceea de aur : trebuie să fie o stea !

— Dimineaţă ! zise bunica, care se întorcea cu tigaia plină cu untdelemn.

Annesa puse tigaia pe pirostrii şi stăpîna intră să aşeze masa.

— Cad oare departe ? reluă fetiţa. Da ? În pădure ? Unde sînt şopîrlele ?

— Sigur, chiar mai departe, răspunse femeia, care începuse să prăjească păstrăvii.

— Unde, mai departe ? Pe drum ? Crezi că vreuna cade lîngă tăticul meu ? Şi dacă-i cade în cap ?

— Cine ştie ! spuse Annesa îngîndurată. Tu ce crezi, Rosa, se-ntoarce astă-seară ?

— Da, cred că da ! exclamă cu însufleţire fetiţa. Dar tu, Anna ?

— Eu nu ştiu, zise femeia, căindu-se că a adus vorba despre asta. Se întoarce cînd vrea.

— El e stăpînul, nu-i aşa ? El e foarte puternic, el poate să poruncească la toţi, nu ? întrebă Rosa, cu un accent care nu admitea un răspuns negativ. El poate să facă ce vrea : poate să

fie rău, nu-i aşa ? Nimeni nu-l pedepseşte, nu-i aşa ?

— Aşa e, aşa e, admise femeia cu o voce gravă.

Apoi amîndouă, fetiţa în car şi Annesa în faţa focului, tăcură gînditoare.

— Annesa, strigă deodată Rosa, vine ! Aud pasul calului.

Dar cealaltă clătină din cap. Nu, nu era pasul calului lui Paulu Decherchi. Ea cunoştea bine tropăitul acela de cal obosit, care se întoarce de la drum lung. Şi totuşi pasul calului anunţat de Rosa se opri în faţa porţii.

— Cred că e un oaspete, zise Annesa cu ciudă. Să sperăm că e primul şi ultimul.

Dar *donna* Rachele ieşi din nou în curte, îi dădu Annesei cîteva ouă pe care le avea în şorţ, şi zise cu bucurie :

— Spuneam eu, n-aveam de ce să ne pierdem nădejdea. Iată un oaspete.

— Frumoasă veste ! răspunse cealaltă.

— Deschide poarta, Annesa. Dacă nu ai oaspeţi în casă nici nu simţi că e sărbătoare.

Femeia puse ouăle lîngă foc şi se duse să deschidă.

Un ţăran scund şi îndesat, cu o barbă neagră şi stufoasă, descălecase şi dădea bineţe bătrînilor care mai şedeau în faţa porţii.

— Sînteţi bine, sănătoşi ? Sfînta Anna să vă aibă în pază !

— Foarte bine, răspunse *don* Simone. Nu vezi că arătăm ca doi tineri cărora abia le dau tuleiele ?

— Şi Paulu, Paulu unde e ?

— Paulu o să se întoarcă poate mîine dimineaţă : e plecat la Nuoro cu treburi.

— *Donna* Rachele ce face ? Annesa, tu eşti ? zise apoi oaspetele care intră în curte, trăgînd calul de căpăstru. Cum ? Nu te-ai măritat încă ? Unde legăm calul ? Aici, sub şopron ?

— Da, fă cum crezi, răspunse *donna* Rachele. Simte-te ca acasă. Leagă calul aici sub şopron, fiindcă grajdul e plin de saci cu paie.

Annesa simţi un fel de plăcere auzind-o pe *donna* Rachele minţind.

„Da, se gîndi cu amărăciune, nu simţi că e sărbătoare dacă n-ai oaspeţi, dar pînă una alta chiar şi sfinţii trebuie să spună o minciună pentru că acoperişul grajdului e stricat şi nu sînt bani ca să-l repare..."

— Surorile tale sînt bine sănătoase ? întrebă apoi *donna* Rachele ajutîndu-l pe oaspete să lege calul. Şi maică-ta ?

— Bine cu toţii, toate proaspete ca trandafirii, exclamă omul scoţînd un coşuleţ din desagă. Uite, ăsta chiar maică-mea vi-l trimite.

— Oh, nu trebuia să se deranjeze, spuse doamna luînd coşuleţul.

Şi intră în bucătărie urmată de musafir, în timp ce Annesa, tristă şi ironică, se aplecă în faţa focului, lovind uşor un ou de piatra care slujea de vatră.

Rosa se dădu cu greu jos din car şi intră şi ea, curioasă să afle ce era în coşuleţ.

În camera bătrînului astmatic, care era şi sufragerie, masa era aşezată pentru patru persoane : *donna* Rachele mai puse un tacîm şi oaspetele se apropie de unchiul Zua.

— Cum merge, cum merge ? îl întrebă privindu-l plin de curiozitate.

Bătrînul gîfîia şi cu o mînă îşi pipăia pieptul pe care se vedea atîrnată de un şnur unsuros o medalie militară.

— Rău, rău, răspunse, uitîndu-se ţintă la oaspete, pe care nu-l recunoscu imediat. Ah, tu eşti, Ballore Spanu. Acum mi-aduc foarte bine aminte de tine. Şi surorile tale ce fac, s-au măritat ?

— Pînă acum, nu, răspunse omul, cam stînjenit de întrebare.

În clipa aceea intrară şi bătrînii ; îşi traseră scaunele şi se aşezară la masă împreună cu oaspetele, cu *donna* Rachele şi cu fetiţa.

— Fata lui Paulu ? întrebă omul, uitîndu-se la Rosa. Numai pe ea o are ? N-are de gînd să se mai însoare ?

— O, nu, răspunse *donna* Rachele, cu un zîmbet trist. A fost prea nefericit prima dată ; deocamdată nici vorbă de căsătorie. Da, ea e singura lui fiică. Dar ia, Ballore, tu nu mănînci nimic ? Ia păstrăvul ăsta, uite, pe ăsta.

— Şi parohul vostru, preotul acela bătrîn care a fost odată jefuit ? mai trăieşte ? întrebă *ziu* Cosimu.

— Puţin zis trăieşte ! E mai zdravăn ca oricînd.

Şi în timp ce stăteau astfel la poveşti, se auziră iar bătăi în poartă.

— Trebuie să fie un alt oaspete, spuse *donna* Rachele, am auzit tropăitul unui cal.

— O fi tăticul, strigă Rosa, care se dădu jos de pe scaun şi alergă să vadă.

Un alt oaspete discuta cu Annesa, în faţa porţii. Era un om slab şi negricios, îmbrăcat ca vai de el. Femeia nu-l cunoştea şi-l privea cu vădită duşmănie.

— Asta e casa lui *don* Simone Decherchi ? întrebă omul. Eu sînt din Aritzu, mă cheamă Merchiorre Obinu şi sînt finul lui Pasquale Sole, prieten bun cu *don* Simone. Naşul meu mi-a dat o scrisoare pentru prietenul dumnealui.

— Hanul e deschis ! bombăni Annesa, ducîndu-se să-i spună lui *don* Simone că finul prietenului său cerea găzduire ; drept răspuns, bătrînul nobil porunci să se mai pună un tacîm la masă.

Dar noul oaspete vru să rămînă în bucătărie, şi abia-i puse Annesa dinainte un coşuleţ cu pîine, brînză şi slănină că şi începu să înfulece cu lăcomie. Trebuie să fi fost foarte sărac : era îmbrăcat jalnic, ochii lui mari şi trişti păreau ochii obosiţi ai unui bolnav. Annesa se uita la el şi simţea cum îi trece mînia. Şi apoi, cum familia Decherchi se încăpăţîna să-şi deschidă casa tuturor, mai bine să le dai de mîncare săracilor decît escrocilor ălora bogaţi ca alde Ballore Spanu.

— Uite, mănîncă păstrăvul ăsta, zise, oferindu-i o parte din cina ei. Îţi dau îndată şi ceva de băut.

— Dumnezeu să-ţi răsplătească, surioară, îi răspunse el, mestecînd într-una.

— Ai venit la praznic ?

— Da, am venit să vînd pinteni şi hamuri...

Annesa îi turnă de băut.

— Dumnezeu să-ţi răsplătească, surioară.

Bău, o privi şi i se păru că numai atunci o vede. Îi atrase privirea mai ales părul ei.

— Tu eşti slujnica ? întrebă.

— Da.

— Şi eşti din sat ? Nu s-ar zice...

— De fapt nu sînt.

— Eşti străină ?

— Da, străină.

— De unde ?

— De undeva, din lume...

Ea trecu în camera de alături, ieşi apoi în curte, intră din nou.

Oaspetele sărman se folosi de lipsa ei ca să-şi mai toarne încă un pahar de vin, şi deveni vesel, aproape obraznic.

— Eşti logodită ? o întrebă el pe Annesa care se întorsese în bucătărie. Dacă nu, uită-te la mine. Poate-ţi plac. Am venit să vînd pinteni şi hamuri şi să-mi caut şi o nevastă.

Dar gluma asta n-o încînta pe Annesa care deveni iar tristă şi ironică.

— N-ai decît să legi unul din hamurile tale de gîtul vreunei femei şi s-o tîrăşti aşa pînă în satul tău.

— Nu, vorbesc serios, insistă celălalt, aş vrea să-mi spui dacă ai sau nu logodnic. După cum

îmi vorbeşti de aspru, s-ar părea că n-ai, sau că-i foarte urît.

— Ba te înşeli, frate dragă : logodnicul meu e mult mai frumos decît tine.

— Arătă-mi-l şi mie.

— De ce nu ? Aşteaptă.

Annesa se duse din nou în sufragerie, şi după păstrăvi servi ouăle prăjite cu ceapă, iar la sfîrşit o lipie şi brînză proaspătă.

— Nu ne aşteptam la oaspeţi, se scuza *donna* Rachele, adresîndu-se cu vădită umilinţă lui Ballore Spanu. Iartă-ne, aşadar, Ballore, dacă nu te-am primit cum s-ar fi cuvenit.

— M-aţi primit ca pe un prinţ, răspunse oaspetele, şi mîncă şi bău cu veselie.

Glumeau şi cei doi bătrîni. *Don* Simone era, sau părea, mulţumit şi senin, aşa cum Ballore îl ştia dintotdeauna : în rîsul lui *ziu* Cosimu răzbătea în schimb cîte o notă tristă ; chiar şi bătrînul astmatic, care mesteca încet o bucată grasă de păstrăv, lua parte la discuţie, şi zîmbea dispreţuitor cînd oaspetele aducea vorba de Paulu.

— Ce să mai vorbim, eram două tărtăcuţe seci, eu şi fiul dumneavoastră, *donna* Rachele, zicea Ballore Spanu. Îmi amintesc cum o dată Paulu a venit la mine în sat să mă ia şi duşi am fost amîndoi : timp de o lună familiile noastre n-au ştiut nimic de noi. O ţineam într-o petrecere, de la un praznic la altul, din sat în sat, tot timpul călări. Ce zănatici, Dumnezeule ! Cît de nebun poţi fi în tinereţe !

— Poame bune, bombăni astmaticul.

— Da, îmi amintesc, zise *donna* Rachele. Şi noi ce ne-am mai frămîntat ! Credeam că v-au arestat.

— De ce să ne fi arestat ? strigă oaspetele aproape jignit. Asta în nici un caz. Eram doi nebuni, da, dar doi oameni cinstiţi, asta o putem spune sus şi tare. Totuşi, trebuie să mărturisesc, am risipit mulţi bani...

— De aceea... începu bătrînul astmatic cu vocea sa enervantă, dar Annesa îi întinse de băut şi îl privi fix, iar el nu mai îndrăzni să continue. Pe de altă parte, Ballore Spanu ştia bine că nebuniile din tinereţe ale lui Paulu au dus la ruina familiei : nu era cazul să o mai repete.

O umbră trecu pe faţa palidă a *donnei* Rachele, şi *ziu* Cosimu zise :

— Paulu e bun, bun ca pîinea caldă, dar a fost de cînd îl ştiu un tînăr prea zvăpăiat şi fără judecată. El nu s-a temut niciodată de Dumnezeu : s-a distrat într-una, s-a bucurat de viaţă în toate felurile .

— Se vede că nu i-a fost dat să se facă schivnic ! exclamă oaspetele. Şi apoi trebuie să te bucuri de viaţă cît eşti tînăr...

— Scuză-mă, eu mă bucur şi acum cînd sînt bătrîn, observă *don* Simone, cu un accent ironic. Nu-i făcea plăcere să se vorbească rău de nepotul său faţă de străini şi încercă să schimbe discuţia.

— *Zua* Deché, se adresă el bolnavului, nu-i aşa că tinerii trebuie să fie mai înţelepţi decît bătrînii ?

Bătrînul respiră greu, încercă să se ridice, strigă iritat :

— Tinereţea ? Eu am fost tînăr, dar am fost totdeauna serios. În Crimeea am cunoscut un căpitan francez care-mi zicea mereu : „Dumneata ai o sută de ani, sardule. Şi... şi... Marmora după bătălie... şi... şi...

Un acces de tuse nu-l lăsă să continue : *donna* Rachele se duse lîngă el, îi sprijini capul, îi făcu semn să se calmeze.

— Omul lui Dumnezeu, zise *ziu* Cosimu, ridicînd braţele, de ce te mînii în halul ăsta ? Nu vezi că-ţi face rău ?

Dar astmaticul se încăpăţîna să vorbească, şi nu putea : doar cîteva cuvinte se desluşeau printre gemetele şuierătoare :

— Eu... Victor Emanuel... decoraţia... Balaclava... Am muncit într-una... eu... pe cînd alţii...

Annesa ieşea şi venea. Se făcuse ca ceara şi se uita la bătrîn cu o privire plină de ură, dar îşi muşca buzele ca să nu strige la el.

În zadar, încerca oaspetele sărman, cînd intra în bucătărie, să glumească şi s-o îndemne la vorbă : ea tăcea ; de-odată ieşi în curte şi rămase o bucată de timp afară.

El îşi turnă atunci încă un pahar de vin şi-şi aruncă privirea în jur căutînd o rogojină pe care să se poată întinde ; i se păru apoi că o aude pe Annesa vorbind cu un bărbat în curte, şi trase cu urechea.

— Îl vorbeşte de rău pe *don* Paulu, zicea femeia, şi ceilalţi îl lasă să vorbească. Ah, dacă aş putea, l-aş arunca din pat...

— Lasă-l să vorbească, răspunse o voce de bărbat. Cine nu vede că a dat în mintea copiilor ?

Apoi vocile amuţiră. Oaspetelui i se păru că cei doi se sărută şi-l trecu un fior gîndindu-se la gura frumoasă a Annesei.

Un argat tînăr, cu părul negru şi pieptănat cu cărare la mijloc, cu faţa negricioasă, spînatecă şi cu privirea blîndă, intră în bucătărie.

— Noroc, zise ; se aşeză la masă.

— De noroc să ai parte, răspunse celălalt, privindu-l cu duşmănie. Tu eşti argatul ?

— Da, eu sînt argatul. Annesa, îmi dai de mîncare ? M-am întors tîrziu fiindcă am stat să văd focurile de artificii. Ce minune ! Parcă toate stelele cerului s-ar fi aşternut pe pămînt. Măcar de-ar fi fost bune de mîncat !

Şi rîdea ca un copil, îngustîndu-şi frumoşii lui ochi căprui şi lăsînd să se vadă două şiruri de dinţi mărunţi şi foarte albi.

Dar Annesa nu era în toane bune ; i-a dat să mănînce şi-a ieşit afară.

— Ce fată serioasă, zise oaspetele petrecînd-o cu privirea. Frumoasă, dar serioasă.

— Ei, degeaba o priveşti, spuse argatul, care era cam cherchelit. Nu e de nasul tău.

— Ştiu : e logodnica ta.

— De unde ştii ?

— Ea mi-a spus ! Şi am auzit cînd v-aţi sărutat !...

— A, ţi-a spus ea ? reluă argatul cu bucurie. Aşa e ; sîntem logodiţi. Eu şi cu ea sîntem aici mai mult decît slugi, sîntem ca din familie. Annesa e chiar fata de suflet a familiei Decherchi.

Şi cum oaspetele cel sărman arăta un mare interes faţă de trăncănelile lui, continuă cu îngîmfare :

— Trebuie să ştii că *don* Simone a fost mai tot timpul primarul acestui sat. Nici nu poţi să numeri cîte fapte bune a făcut. Toţi sărmanii puteau să se socotească fii lui, atît de mult îi ajuta şi-i iubea. S-a întîmplat că acum mulţi ani — eu nici nu mă născusem încă — să pice la praznic un bătrîn cerşetor însoţit de o fetiţă de trei ani. Într-o bună zi, omul ăsta a fost găsit mort, în spatele bisericii. Fetiţa plîngea, dar nu ştia să spună cine era. Atunci, *don* Simone a luat-o cu el, a adus-o aici şi a crescut-o printre ai săi. Mulţi spun că Annesa ar fi de pe continent ; alţii cred că bătrînul cerşetor ar fi furat-o.

Ospetele asculta curios, dar ultimele cuvinte îl făcură să zîmbească :

— Cine ştie, zise cu un soi de batjocură, te pomeneşti că-i fiică de crai !

— Vorbeşte mai încet, îl rugă atunci servitorul. Celor trei bătrîni, stăpînii mei, li se spune Cei Trei Crai de la Răsărit.

— De ce ?

— Aşa, fiindcă sînt trei şi sînt bătrîni.

— E unul bolnav. E frate cu *don* Simone ?

— O, nu, protestă servitorul ţuguindu-şi buzele cu dispreţ. E o rudă. E un om care a făcut războiul şi are foarte mulţi bani. Dar zgîrcit ! Uite aşa o să moară, cu pumnii strînşi. Stă aici de doi ani şi a făcut testament în favoarea Rosei, fata lui *don* Paulu.

— Don Paulu e băiatul lui *don* Simone ?

— Nu, e nepotu-său. E fiul lui don Priamu, care a murit.

— Stăpînii tăi sînt foarte bogaţi, nu-i aşa ?

— Da, minţi servitorul, sînt încă bogaţi : mai înainte erau şi mai bogaţi.

Dar în clipa aceea intră Annesa şi tînărul flecar schimbă vorba.

— Anna, ăsta nu vrea să creadă că la anul noi doi ne vom căsători. Nu-i aşa că am crescut împreună în casa asta, ca nişte rude ?

— Atunci să bem pentru norocul vostru, zise oaspetele ; şi dădu pe gît picătura de vin care-i mai rămăsese în pahar.

— Ne mai aduci o sticlă, Annesa ? Hai, zău ! o rugă servitorul întinzîndu-i sticla goală ; dar Annesa îi întoarse spatele şi dădu să intre în camera unde bătrînii stăpîni şi oaspetele bogat rîdeau şi tăifăsuiau.

Dar cînd să treacă pragul, un pas cadenţat de cal răsună pe uliţa pustie : ea se opri, ascultă, apoi zise, adresîndu-se servitorului :

— Gantine, e *don* Paulu ! şi străbătu în fugă bucătăria, uitînd că ţine în mînă o farfurie.

Puţin după aceea intră în bucătărie un bărbat încă tînăr, înalt şi subţire, îmbrăcat în negru, orăşeneşte, cu pălărie tare.

Gantine sări în picioare.

— Nu, îi zise Paulu, după ce îl salută pe oaspete înclinînd puţin capul, să nu scoţi şeaua de pe cal că e tot o apă. Lasă-l puţin să răsufle; îl duci apoi la moş Castigu şi mîine dimineaţă în zori îl scoţi la păscut.

Îşi puse apoi piciorul pe un scăunel ca să-şi scoată pintenul.

Oaspetele sărman îl privea cu interes: i se păru că sluga şi stăpînul se aseamănă: aceeaşi faţă brună, aceeaşi ochi alungiţi şi dulci, aceeaşi gură cu buze ţuguiate; atîta doar că Paulu era cu un cap mai înalt decît servitorul şi avea un aer trist şi preocupat, în timp ce Gantine părea vesel şi fără gînduri. Gura flăcăului era roşie şi surîzătoare, pe cînd buzele lui Paulu erau livide, aproape cenuşii.

„Da, gîndea vînzătorul de hamuri, acum îmi amintesc: naşul meu Pascale Sole îmi spunea o dată că alde Decherchi şi-au luat ca servitor copilul din flori al unuia dintre ei. *Don* Paulu şi Gantine sînt pesemne fraţi..."

— Ţine, spuse văduvul, întinzînd pintenul lui Gantine, agaţă-l de perete.

Şi intră în camera de alături, unde oaspetele bogat îl primi cu o exclamaţie de bucurie. Paulu îi strînse mîna şi păru că se bucură revăzîndu-şi vechiul prieten de aventuri, dar *donna* Rachele şi bătrînii de cum îl văzură îşi dădură seama că nu aducea veşti bune.

II

Annesa devenise şi ea mai tristă şi mai tăcută ca de obicei. După cină, Gantine îl invită pe oaspetele sărac să iasă cu el.

— Acum ducem calul la moş Castigu, apoi dăm o raită prin sat. Să nu încui poarta, îi zise Annesei.

— Nu, zău! răspunse ea arţăgos. Poate ai chef să stai toată noaptea pe afară. Eu o s-o încui, iar tu poţi foarte bine să-ţi iei cheia.

— Bine, spuse Gantine cuprinzîndu-i mijlocul cu un braţ. O să mă întorc repede, nici o grijă.

— Faci cum vrei, îi răspunse ea respingîndu-l cu brutalitate.

În afară de calul lui Paulu cei doi tineri luară şi iapa vînzătorului de hamuri, fiindcă sub şopron nu era loc decît pentru un cal. Duseră cele două animale în grajdul unui păstor care fusese mulţi ani slugă la familia Decherchi; apoi intrară într-o cîrciumă şi pînă la urmă se îmbătară.

Paulu şi prietenul său ieşiră şi ei: *donna* Rachele şi fetiţa se culcară, cei doi bătrîni mai pălăvrăgiră un timp, Annesa isprăvi cu trebăluitul prin cameră şi prin bucătărie, apoi îşi aşternu patul.

Dormea pe o canapea, în sufragerie, ca să fie pe aproape dacă o chema bătrînul astmatic; cînd Gantine era în sat, pentru ca cei doi logodnici să nu aibe prilejul, poate periculos, de

a se întîlni noaptea, *donna* Rachele îl ruga pe Paulu sau pe *ziu* Cosimu să o înlocuiască pe Annesa, care dormea atunci într-una din camerele din fundul casei ; dar în noaptea aceea oaspetele sărman trebuia să doarmă în bucătărie cu Gantine, şi pericolul unei asemenea întîlniri era evitat.

Femeia aşternu cele două rogojini pentru servitor şi pentru oaspete, încuie uşa dinspre uliţă şi portiţa care da în grădină şi luă cheia ; la urmă trase zăvorul la uşa de la cameră. Dacă Gantine se întorcea nu putea să pătrundă decît în curtea interioară şi în bucătărie.

Cei doi bătrîni se retraseră ; unchiul Zua aţipi. Atunci Annesa stinse lumina, aprinse lămpiţa de noapte, dar nu se culcă. N-o prindea somnul ; dimpotrivă, părea foarte agitată, iar în ochii ei lacomi, încercănaţi, acum, cînd nimeni nu o putea observa, parcă ardea o flacără mocnită.

Ieşi în coridor, deschise uşa care da în grădină şi se aşeză pe treapta de piatră.

Noaptea era caldă şi liniştită, abia luminată de vălul alburiu al Căii Laptelui şi de stelele strălucitoare. În faţa ei, grădina, neagră şi tăcută, răspîndea mireasma roşiilor şi a plantelor aromatice ; iar parfumul de rosmarin şi de virnanţ amintea munţii, întinderile necultivate, văile sălbatice, acoperite de tufişuri şi de arbuşti, care înconjurau satul. În fundul grădinii începea pădurea, din care se înălţa şi muntele, cu imensul său profil de spinare omenească întinsă pe orizontul înstelat : copacii mari, negri stăteau atît de nemişcaţi şi gravi că păreau stînci.

Dar liniştea, întunericul nopţii, imobilitatea lucrurilor, apăsau ca un mister inima Annesei. Uneori i se părea că se înăbuşă, că respiră greu, ca bătrînul astmatic.

Înţelesese şi ea : Paulu se întorcea de la Nuoro fără banii pe care de trei luni de zile îi căuta cu disperare prin toate satele din jur. Nimic nu mai putea fi salvat.

„Casa şi grădina, şura, calul, mobilele, totul va fi scos la licitaţie... se văicărea în sinea ei femeia, cu bustul aplecat pînă aproape de genunchi. Au să ne alunge ca pe nişte cîini de pripas şi familia Decherchi va ajunge cea mai nenorocită din sat. Va trebui să plece... ca cerşetorii care umblă din sat în sat... din praznic în praznic. Oh, Doamne !“

Suspină profund : îşi amintea de propria ei obîrşie.

„Ar fi fost mai bine să mă fi lăsat să-mi urmez drumul meu... N-aş fi suferit atît, Doamne, n-aş fi văzut ce am văzut şi ce o să mai văd. Ce o să mai vină ? Ce se va întîmpla cu noi ? *Donna* Rachele o să moară de durere. Şi el... el... Sfîrşitul lui... el a şi spus cum o să sfîrşească. Nu, nu : mai bine...“

Se ridică, tremurînd.

Paulu ameninţase că se sinucide, iar gîndul acesta, obsesia aceasta ca şi ideea că bătrînul astmatic ţinea sub căpătîi un teanc de titluri de rentă şi, din avariţie, din ură pentru tînărul văduv, se încăpăţîna să nu dea un ban ca să salveze familia de la ruina totală, o umpleau pe Annesa de teamă şi de ură.

„Viperă bătrînă, reluă, în sinea ei, am să te fac eu să turbezi ; am să te fac să mori de foame şi de sete. Vai de tine dacă ceea ce prevăd se va întîmpla... vai... vai ! Tu ne laşi să agonizăm, dar eu..."

Nu-şi duse gîndul pînă la capăt : cineva deschidea poarta de la drum.

Ea se ridică brusc, se întoarse, aşteptă cuprinsă de nelinişte. Paulu intră, o văzu, închise poarta, apoi înaintă în vîrful picioarelor şi privi din uşă în camera abia luminată de lămpiţa de noapte. Bătrînul, ridicat şi sprijinit ca de obicei, de perne, cu bărbia în piept, avea ochii închişi şi chiar şi în somn respira cu greutate.

Convins că unchiul Zua doarme, Paulu se apropie de Annesa, şi cu un braţ îi cuprinse umerii, într-o pornire pătimaşă.

Ea tremura toată : cu braţele căzute de-a lungul coapselor, cu ochii închişi, prinsă parcă de un leşin, se lăsă tîrîtă în fundul grădinii, spre pădure.

Dar cînd ajunseră acolo, sub copacul negru şi nemişcat, a cărui umbră cunoştea dragostea lor, ea ridică braţele tremurînd şi se agăţă de bărbat strîngîndu-l nervos :

— Credeam că n-ai să te întorci, şopti ea, te-am văzut atît de întunecat, atît de trist... Dar ai venit... Ai venit... Eşti aici ! Mi se pare că visez. Spune-mi.

— Am scăpat de oaspete. L-am lăsat în casa părintelui Virdis, de unde o să-l iau mai încolo. Gantine are cheia ?

— Da : am închis peste tot, spuse Annesa cu o voce înăbuşită. Spune-mi, spune-mi...

— Încă nimic ! Dar să nu ne mai gîndim la asta.

Şi o sărută. Buzele-i ardeau, dar în sărutul lui era o patimă amară, disperarea bărbatului care caută pe buzele femeii uitarea grijilor şi a tristeţii lui.

Inteligentă, Annesa înţelegea sentimentele lui Paulu : se lăsă pradă sărutului, fără să mai insiste cu întrebările ei, dar începu să plîngă.

O aromă ca de pere coapte se topea în mireasma umedă a grădinii : în depărtare, în adîncul negru al pădurii, licărea în răstimpuri o flăcăruie roşie care părea un ochi ce iscodeşte îndrăgostiţii. O voce îndepărtată, tînără şi sonoră, dar parcă puţin beată, poate vocea lui Gantine, îngîna un cîntec de dragoste :

Buona notte, donosa,
Comente ti la passas, riccu mare ?... [1]

Dar Annesa nu auzea şi nu vedea nimic : era cu Paulu şi plîngea de teamă şi de bucurie.

— Annesa. Isprăveşte, Annesa, îi zise el aproape supărat. Ştii că nu-mi place să văd oameni trişti.

— Şi tu, tu eşti vesel ?

— Nu sînt vesel, se prea poate, dar nici disperat. La urma urmei, dacă averea noastră se va vinde ca cea a unui spînzurat, ruşinea va fi

[1] Noapte bună, dăruito, / Cum îţi petreci noaptea, mare îmbelşugată ?... (Dial. sard.)

mai degrabă a lui decît a noastră. Toată lumea ştie că el ar putea să ne salveze. Viperă bătrînă, avar blestemat! Cînd îl văd simt cum mi se urcă sîngele la cap. Dac-aş fi alt fel de om l-aşi strînge de gît.

Înfierbîntat, agitat, îşi încleştă degetele ca pentru a sugruma pe cineva. Annesa tresări, îşi şterse lacrimile şi spuse cu voce plîngăreaţă:

— Măcar de-ar muri o dată! Dar nu moare, nu moare. Are şapte suflete în el, ca pisicile.

— Am fost la Nuoro, începu să povestească tînărul. Am căutat bani peste tot. M-au îndreptat la un cămătar, un hodorog negru la suflet şi umflat ca un burduf. M-am umilit, l-am rugat, m-am înjosit, eu, da m-am înjosit, rugîndu-l ca pe un sfînt pe bătrînul ăla infam, pe cămătarul ăla mîrşav. Nimic: mi-a cerut semnătura lui Zua Decherchi. M-am dus apoi la un proprietar din Nuoro, care m-a privit zîmbind şi mi-a zis: „Mi-amintesc de tine de cînd erai la seminarul din Nuoro: erai un băiat care promitea mult". Şi m-a trimis la plimbare fără să-mi dea un ban! Apoi... dar la ce bun să mai amintesc de lucrurile astea? Am îndurat toate umilinţele, degeaba, eu, eu Paulu Decherchi, eu... Şi am fost nevoit să-mi plec capul ca un cerşetor.

Annesa lăsă capul în jos, la rîndul ei umilită şi înjosită.

— Nu mai au încredere în tine, spuse cu timiditate. Ba, unchiul Zua te-a şi ponegrit; spunea că ai fost pricina ruinii familiei tale. Dar dacă s-ar duce *don* Simone... poate... ar face rost de bani...

Paulu nu-i dete răgaz să continue. O strînse cu putere de mînă şi spuse aspru:

— Anna, te iert fiindcă nu ştii ce vorbeşti! Cît voi trăi eu, nimeni din familie nu va trebui să se înjosească...

Ea nu zise nimic; căută cealaltă mînă a lui Paulu, o apropie de faţă şi o sărută.

— De ce, murmură, vorbind parcă acelei mîini reci şi fără vlagă acum, de ce nu mai încerci încă o dată să-l convingi pe unchiul Zua?

— Zadarnic, reluă el cu voce tristă. N-ar face altceva decît să mă insulte din nou. Ştii foarte bine ce zice mereu. Ştii foarte bine, Annesa. Zice că vrem să-l ruinăm, că vrem să-l asasinăm.

— Ah, suspină ea, de atîtea ori m-am simţit ispitită să-i smulg rentele de sub pernă. Asta va trebui să facem.

— E în stare să pună să ne aresteze pe toţi, Anna! Şi apoi eu nu sînt un hoţ. Mai degrabă mă omor!

Ea se sprijini din nou de el, înfricoşată şi îndurerată.

— Iar vorbeşti aşa! Paulu, Paulu, nu vezi cum mă înspăimînţi? Nu mai spune asta, lasă gîndurile nebuneşti. Lasă-mă să vorbesc, şi eu am dreptul. Paulu, adu-ţi aminte: le-ai pricinuit atîtea necazuri bunicilor tăi şi bietei tale mame, şi acum vrei să-i faci să moară de ruşine şi de durere. Să nu-ţi mai iasă niciodată din gură cuvîntul acela cumplit, să nu mai vorbeşti niciodată astfel.

— Bine, linişteşte-te. Să nu mai vorbim de asta.

— Ascultă-mă, continuă ea, din ce în ce mai agitată. Trebuie să-ţi spun un lucru. Aminteşte-ţi, Paulu ; aminteşte-ţi cînd rudele tale voiau să te însoare cu Caderina Majule. Era bogată, era de neam : şi tu n-ai vrut fiindcă era urîtă şi mai bătrînă decît tine. Au trecut mulţi ani de atunci ; tu nu mai eşti un băieţandru capricios, Caderina Majule nu s-a măritat şi te vrea şi acum. Ia-o Paulu ; totul s-ar aranja. Ia-o Paulu, ia-o. Dacă aş fi în locul tău, aş lua-o.

Vorbea ca în delir, cu respiraţia întretăiată ; şi el, la rîndul lui, stătea cu braţele căzute de-a lungul coapselor, cu capul plecat şi privirea în jos. Simţea că e gata să leşine, că se înăbuşă, că n-ar trebui să mai iasă niciodată din umbra aceea neagră şi apăsătoare care-l înconjura.

— Răspunde, continuă ea, scuturîndu-l cu mîinile ei mici ce păreau de oţel. Spune da. Te-ai gîndit, aşa-i ? Nu-ţi fie teamă de mine, Paulu. Şi eu am să mă mărit cu Gantine, dacă tu vrei. Vom pleca departe eu şi el, şi cu tine n-o să mai dau ochii niciodată. Ştiu, vezi, foarte bine ; aşa sînt eu, sortită nenorocului. Soarta mă duşmăneşte şi m-a aruncat a batjocură în lume, aşa cum arunci o zdreanţă în drum. Ce sînt eu ? O zdreanţă, un lucru care nu serveşte la nimic. Nu te gîndi la mine, Paulu.

Paulu o asculta şi tăcea. Se simţea iritat şi mişcat. Şi deodată o îndepărtă şi şopti cu asprime :

— N-aş fi crezut niciodată, Annesa, că sînt de vînzare. Dar poate că e timpul să mă gîndesc

acum ; de vreme ce nu există altă soluţie. Cine ştie ? S-ar putea să-ţi urmez sfatul.

Annesa tăcu, înspăimîntată. Deşi Paulu o respingea, ea se ţinea agăţată de el, şi numai cînd acesta rosti ultimele cuvinte, îşi desprinse braţele şi căzu la pămînt ca o plantă agăţătoare lipsită de sprijin. El o crezu leşinată, şi se aplecă asupra ei.

— Ce ai, Anna ?

Ea gemu.

— Vezi, zise el, cu reproş şi ironie, ridicînd-o şi mîngîindu-i faţa ca unei fetiţe. Tu singură-ţi dai seama cît eşti de prostuţă spunîndu-mi asemenea lucruri. Mereu mă umileşti şi dacă alta mi-ar vorbi astfel nu ştiu ce-aş fi în stare să fac.

— Taci, taci, spuse ea printre sughiţuri, eu fac asta spre binele tău. Eu sînt sluga ta şi n-ar trebui să fac altceva decît să tac şi să te ascult în genunchi. Tu ai dreptate, Paulu : sînt proastă, sînt proastă... sînt nebună. Uneori îmi vin idei ciudate de parc-aş avea febră ; aş vrea să plec în lume, desculţă, cerşetoare, să caut norocul pentru tine... pentru voi... Nu mă certa, Paulu, inima mea, nu mă certa ; chiar tu ai spus odată că eu sînt ca iedera ; ca iedera care se lipeşte de zid şi nu se mai desprinde pînă nu se usucă.

— Sau pînă se prăbuşeşte zidul, murmură omul, cu o undă de durere şi ironie. Gata, să nu mai vorbim despre asta. Caderina Majule să se mărite cu vreun bătrîn negustor de porci, dacă n-a putut să-şi găsească pe altcineva. Eu mi-o păstrez pe micuţa mea Anna şi gata. Şi acum mă duc să-l caut pe Ballore Spanu. E

bogat, știi și tu ; poate-mi împrumută el banii și scăpăm averea de licitație. Vreau să încerc. Mai dă-mi un sărut și înveselește-te, nu mai fi tristă.

Ea-i întinse buzele tremurătoare, ude de lacrimi, și din nou, pentru o clipă, amîndoi uitară de toate durerile, mizeriile, erorile care-i despărțeau.

Apoi el plecă din nou ; și din nou ea se așeză pe pragul ușii.

Nu-i era somn, și gîndul că s-ar închide în camera unde din cînd în cînd se auzeau gemetele bătrînului astmatic o umplea de groază. Dar în neliniștea și în zbuciumul ei se strecura acum o beție voluptuoasă ; mai simțea gustul buzelor lui Paulu și în fața ochilor vedea numai chipul lui, trist, ironic și voluptuos. Acest chip, de altminteri, îi sta mereu în față, îi însoțea fiecare pas, ca propria-i umbră.

De ani și ani ea trăia în tovărășia acestei închipuiri pe care doar prezența reală a lui Paulu o risipea. Ea nu era o femeie ignorantă : mersese la școală pînă în clasa a patra, și după aceea citise mult ; toate cărțile pe care le avea Paulu. El fusese învățătorul ei cel mai bun și cel mai stăruitor. O învățase tot ceea ce știa sau credea că știe. Îi arătase constelațiile, îi explicase originea omului, și misterul tunetului și al fulgerului, o ațîțase, dîndu-i să citească romane de dragoste, și, în sfîrșit, o convinsese de inexistența lui Dumnezeu.

Ea păstra două sau trei romane citite în prima sa tinerețe ; le ținea printre lucrurile cele mai dragi, îngălbenite și cu foile desprinse, cum sînt cărțile sfinte, răscitite de generații întregi. Știa aproape pe dinafară acele povești de iubire și de chin ca pe niște întîmplări familiare.

Atunci, în vremurile îndepărtate ale adolescenței sale, familia era bogată și puternică. Slugi, cerșetori, copii sărmani, femei umile, oaspeți din ținuturile învecinate, cai, cîini, porci mistreți și mufloni îmblînziți însuflețeau ograda. Un pescar venea în fiecare zi să aducă păstrăvi.

Daruri ieșeau și intrau : cîte-un oaspete zăbovea în casa familiei Decherchi cîte patru sau cinci zile și masa era veșnic întinsă. Și în timp ce curtea era totdeauna plină de cerșetori, în bucătărie se aciuia cîte-un nenorocit cuprins de rușine, care cerșea în taină și pe care *donna* Rachele era bucuroasă să-l miluiască.

Pe atunci Annesa era slujită și respectată de servitori ca o domnișoară : mai mult decît fiică adoptivă, era socotită ca adevărata fată a *donnei* Rachele ; ea ținea cheile, deschidea chiar și sertarul în care *don* Simone punea banii, pe atunci din belșug.

Și de cîte ori, după aceea, n-a regretat că n-a pus de-o parte o sumă, cu care să le vină acum în ajutor binefăcătorilor ei căzuți în mizerie.

Ea luase parte la toate evenimentele familiei, în casa aceea unde o zvîrlise destinul, așa cum vîntul de martie azvîrle sămînța pe stîncă, lîngă arborele ce stă să cadă. Și crescuse așa, ca iedera, încolăcindu-se pe trunchiul bătrîn, lăsîn-

du-se doborîtă de ruina care-l smulge din rădăcini.

Aşezată pe pragul uşii, o umbră în umbră, ea se lăsa pradă amintirilor ; amintiri vagi şi triste, cu un fundal melancolic şi incert, ca cerul acela nocturn care sfîrşea în faţa ei, deasupra muntelui adormit : dar unele dintre ele străluceau şi vibrau pe acest fundal, asemenea stelelor căzătoare care din cînd în cînd parcă se desprind de pe cer, obosite de atîta înălţime senină, spre a coborî pe pămînt, unde se iubeşte şi unde se moare.

Da, odată Paulu s-a întors de la Nuoro şi Anna nu l-a recunoscut, atît se făcuse de înalt şi de frumos. În vacanţa aceea, într-o zi, pe cînd se dezlănţuia o furtună, el i-a explicat, mai bine decît făcuse învăţătoarea de la clasa a treia elementară, de ce răsună văzduhul după ce fulgerul l-a spintecat.

— Eu credeam că tunetul este glasul lui Dumnezeu, a spus ea, mai în glumă, mai în serios.

— Proasto, Dumnezeu nu există ! i-a răspuns el, aruncînd o privire în jur, speriat că l-ar fi auzit cumva bunicii.

— Paulu, ce vorbeşti ? a murmurat ea îngrozită. Dacă te-aude *don* Simone ? Dacă te-aude părintele Virdis ?

— Părintele Virdis e un flecar, un păcătos ca toţi ceilalţi oameni. Dumnezeu nu există, nu, Annesa. Dacă ar exista Dumnezeu — a reluat el — n-ar îngădui ca pe lume să se întîmple anumite lucruri. Lăsînd la o parte obişnuita poveste

despre cei bogaţi şi cei săraci care se nasc astfel fără să aibă pentru asta vreun merit sau vreo vină, sînt multe alte nedreptăţi pe lume ! Tu, de pildă... de ce eşti fără tată şi fără mamă, de ce nu ştii nici măcar cine eşti ? Vezi ? dacă eu aş vrea să te iau de soţie, n-aş putea...

Annesa a pălit, cu toate că niciodată nu se gîndise, nici măcar în vis, să se mărite cu fiul binefăcătorilor ei.

Au trecut ani. Într-o zi, în casa familiei Decherchi s-a întîmplat ceva cumplit. Tatăl lui Paulu a căzut în curte, ca şi cum s-ar fi împiedicat, şi nu s-a mai ridicat. Ultimele lui cuvinte adresate soţiei au fost :

— Rachele, ai grijă de *băiatul acela.*

Şi Gantine, băieţaşul despre care umbla vorba că ar fi odrasla mortului, a fost luat în casă ca servitor. Ceilalţi servitori, cum Gantine mai era încă aproape un copil, nici măcar în stare să jupoaie un miel, îl maltratau şi-şi băteau joc de el ; acesta se plîngea *donnei* Rachele.

— Ai răbdare, băiatul mamii, îi zicea buna văduvă. Spune-le că o să creşti şi o să ajungi mai priceput decît ei.

Iar *ziu* Cosimu Damianu, tatăl *donnei* Rachele, adăugă :

— Fiu al sfîntului Anton, spune-le aşa :

Călugări pleacă şi călugări vin
Dar mănăstirea rămîne neclintită ;

voi sînteţi călugări rătăcitori, plecaţi, veniţi, dar eu voi rămîne mereu în mănăstire.

Donna Rachele își certa tatăl fiindcă „fiu al Sfîntului Anton" înseamnă bastard, și nu voia ca servitorii să aibă ce cleveti cînd Gantine ar fi dat acest răspuns cu subînțeles.

Dar *don* Simone intervenea, zîmbitor și senin, ca de obicei :

— Lasă să treacă treizeci de zile într-o lună, lasă lumea să zică ce-o zice, oricum aproapele nu e niciodată mulțumit.

Și pacea domnea în familie.

Dar chiar pe vremea aceea a început exodul servitorilor ; mai întîi unul, apoi altul, apoi toți. Au rămas doar Gantine și un cioban, moș Castigu, pentru că era cam sărac cu duhul. Apoi i s-a dat drumul și lui. Familia cădea în ruină, se prăbușea mereu mai adînc și mai adînc, într-un gol înspăimîntător.

Datoriile a trei generații, cele trei sute de scuzi pe care *don* Simone le luase de la Banca Agricolă, polițele în alb ale lui *don* Pilimu [1], dobînzile de două sute la sută ale datoriilor lui Paulu mistuiră în puțini ani acareturile, viile, turmele, și caii. *Donna* Rachele plîngea și spunea :

— Vedeți, s-a întîmplat cum se întîmplă cu nopalul : dintr-o frunză dau o mie.

La început plîngeau și blestemau și *don* Simone și *ziu* Cosimu Damianu ; însă cu timpul se obișnuiră cu sărăcia și *don* Simone redeveni senin și surăzător, repetînd refrenul său filozofic : „lasă să treacă treizeci de zile într-o lună".

[1] *Don* Priamu (n. ed. it.).

După ce a fost dat afară de la colegiul din Nuoro, Paulu n-a mai vrut să-și continuie studiile ; se distra așa cum se distrează mulți mici proprietari sarzi, umblînd din sat în sat pe la serbările cîmpenești. Îl cunoșteau toți cerșetorii din Sardinia, care sînt nelipsiți de la praznice. Chiar și orbii ziceau : „e cavalerul acela din Barunei, *don* Paulu Decherchi, un bogătaș petrecăreț".

Lua bani de la cămătari, prin sate, ca să-i toace la petreceri. Părea îndrăgostit la nebunie de viață. Era cînd bun și vesel, cînd rău și violent.

Annesa își amintea. Acum Paulu devenise supus și răbdător ; anii și necazurile îl domoliseră ca pe un mînz ; dar atunci ! De cîte ori nu o bătuse fiindcă se iubea cu Gantine !

— Nu ți-e rușine, neobrăzato : el e o slugă ; un bastard.

— Și eu nu sînt tot slugă ? răspundea ea plîngînd. Nu sînt și eu fiica nimănui ?

— El e cu zece ani mai tînăr decît tine.

— Anii nu contează ; arborele tînăr își împletește ramurile sale cu cele ale arborelui bătrîn...

Ochii lui Paulu sticleau ca ochii unei pisici sălbatice.

— Nerecunoscătoareo, nerușinato, uiți că ai fost crescută de milă.

Ea, care-l iubea pe Gantine fiindcă semăna cu Paulu, așa cum iubești focul fiindcă-ți amintește

soarele, plîngea, tăcea și muncea. Devenise într-adevăr servitoare ; dar și *donna* Rachele muncea, se ruga și tăcea.

Atunci se însură Paulu. Tînăra-i soție era o fată nobilă, frumoasă, dar săracă și bolnăvicioasă. Un an cei doi soți trăiră fericiți ; donna Kallina era bună și-i făcea buni pe toți din jurul ei. Soțul părea altul ; dar după ce născu o fetiță cu un cap enorm, tînăra femeie se îmbolnăvi grav.

Don Paulu o duse la Cagliari, la Sassari, pe continent ; dar donna Kallina muri și încă un acaret fu vîndut.

Casa deveni tristă, solitară ; cerșetorii nu mai stăruiau, ca mai înainte, să fie miluiți ; oaspeții se răriră.

Don Simone surîdea ca de obicei, dar cu tristețe ; și repeta că trebuia să te resemnezi lăsînd să treacă treizeci de zile într-o lună, dar bombănea din pricină că lumea nu mai crede în Dumnezeu și trăiește în răutate.

Ziu Cosimu Decherchi, cu micuța Rosa în brațe, admitea că teama de Dumnezeu e o piedică serioasă în calea răului, dar lua apărarea greșelilor și slăbiciunilor omenești : oamenii s-au născut pentru a păcătui. Și fetița, rezultat viu al multor slăbiciuni și a multor greșeli omenești, lăsa capul pe umărul bătrînului și nu protesta.

Între timp, Annesa se logodise cu Gantine, după ce ceruse consimțămîntul binefăcătorilor ei : trecuse de treizeci de ani, ce să mai aștepte ? Gantine era sărac dar om muncitor. S-ar

fi căsătorit de îndată ce familia Decherchi i-ar fi dat tînărului bruma de bani pe care i-i datora : dar timpul trecea și de bani nici vorbă.

Tînărul logodnic era vesel, bun și senin ca *don* Simone. O striga pe Annesa cu două porecle : *Pili brunda* [1] cînd ea se arăta drăgăstoasă și veselă, lucru foarte rar, și *Mudòre* [2] cînd ea tăcea, tristă și întunecată, zile întregi.

— Fiu al sfîntului Anton, zicea *ziu* Cosimu Damianu, tu nu știi proverbul sard *„ribu mudu tiradoeré"* [3].

De pe atunci Annesa a început să nu mai creadă în Dumnezeu, văzînd că familia binefăcătorilor nu mai putea împiedica ruina. Cum ar fi fost posibilă existența unui Dumnezeu atît de rău ?

Decherchi nu făcuseră în viața lor altceva decît să trăiască cu teama lui Dumnezeu, să-l adore, să-i urmeze învățăturile : și El îi răsplătea trimițîndu-le cele mai mari nenorociri.

Dar iată că Dumnezeu păru că se înduioșează de cucernicia familiei atît de îndelung și de greu încercată. Unchiul Zua, un bătrîn avar, rudă cu ei, care participase la războiul din Crimeea, unde-și pierduse și un picior, propuse familiei Decherchi să-l ia la ei. Ar fi dat și el ceva pe lună, apoi ar fi făcut testamentul în favoarea Rosei. Era bătrîn, suferea de astmă și trăia cu spaima că ar putea fi jefuit. Paulu nu-l avea la inimă pe bătrînul astmatic, la care apelase dese-

[1] Păr bălai (dial. sard).
[2] Tăcută (dial. sard).
[3] Apa liniștită ia cu sine totul (dial, sard).

ori, fără rezultat, să-i dea bani cu împrumut; dar nu se opuse ca el să vină în casa lor. Şi unchiul Zua veni şi luă loc alături de cei doi bătrîni care aveau obiceiul să se aşeze în faţa porţii de la drum asemenea unor bătrîni lei, paznici la intrarea vreunui palat vrăjit, în ruină. Lumea trecea, asculta discuţiile şi flecărelile celor trei bătrîni şi-i numea „Cei Trei Crai cu cinci picioare".

Unchiul Zua, gîfîia şi vorbea de rău pe „tinerii de azi" făcînd aluzie la Paulu; *don* Simone admitea că nepotul se ruinase pentru că nu avusese niciodată frică de Dumnezeu, dar *ziu* Cosimu Damianu, cu Rosa pe genunchi, strîngea buzele şi lua apărarea „tinerilor de azi".

— Toţi am fost tineri şi am avut păcatele noastre. Domnul a spus: cel care e fără de păcat să arunce prima piatră...

— Ce vrei să spui? urla bătrînul astmatic, arătînd decoraţia militară de pe pieptu-i păros. Uite aici: vezi ori nu vezi medalia asta? Priveşte-te în ea ca într-o oglindă.

Don Simone se făcea că se oglindeşte, îşi potrivea tichia, apoi spunea:

— Într-adevăr, nu-i prea curată oglinda asta.

Şi *ziu* Cosimu Damianu exclama:

— Dar, pentru Dumnezeu, cine vorbeşte de tine, Zua Deché? Totuşi, vezi, tocmai cel fără de păcat e cel care aruncă prima piatră. Cine e fără păcat nu iartă, nu iartă...

Apoi unchiul Zua povestea amintirile sale de război. Vocea lui dură se îndulcea, şi deseori plîngea, amintindu-şi că La Marmora îi strînsese

mîna. Dar amintirile sale erau foarte confuze: printre altele se încăpăţîna să spună că cei din Sardinia luaseră parte la bătălia de la Balaklava, şi în van *don* Simone repeta:

— Nu, a fost bătălia de la Cernaia.

— Nu, nu, a fost la *Bellaclava*. Mi-aduc aminte: era vara, prin august, dar ceaţă ca-n timpul iernii. Încă de cu noapte ajunseserăm pe colină, sub comanda acelui drac de maior Corpograndi. Învăţaţi bine numele ăsta: Corpograndi. Nu trebuie să greşiţi nici o silabă, pentru că ar fi mare păcat, ca şi cum aţi poci numele lui Dumnezeu.

Într-o zi, unchiul Zua căzu la pămînt aşa cum căzuse şi *don* Pilimu. N-a murit dar cînd l-au ridicat, piciorul său drept era ţeapăn, mai mort decît bastonul de fier care înlocuia celălalt picior.

L-au aşezat la pat şi nu s-a mai ridicat. A devenit de nesuportat: şi-a ascuns sub pernă titlurile sale de rentă şi nu le-a încredinţat rudelor nici măcar pentru a-i încasa dobînzile.

Noaptea se deştepta răcnind că e jefuit, şi pretindea ca Annesa să doarmă în camera lui. Paulu începu să-l urască; şi Annesa îl ura fiindcă îl ura Paulu. Şi Gantine îl ura fiindcă îl urau ei.

Printre persoanele rămase credincioase şi devotate nefericitei familii era moş Castigu, bătrînul servitor devenit păstor a *solus*, adică îşi strînsese vreo cîteva oi şi le păştea pe seama lui.

— Cutreeraţi toată lumea, spunea el cu admiraţie vorbind de familia pe lîngă care slujise timp

de patruzeci de ani, încercați s-o cutreerați dacă vreți : n-o să găsiți o familie mai nobilă și mai bună. *Don* Simone ? Dacă Dumnezeu ar muri, îngerii din cer l-ar alege pe *don* Simone ca stăpîn al lor și al nostru ! Trebuie să porți respect pînă și pantofilor lui *don* Simone !

În sat era luat peste picior pentru fetișismul său : poștașul de cîte ori îl vedea îl întreba :

— Ei, a murit Dumnezeu ?

Și părintele Virdis, parohul, cînd moș Castigu se duse la spovedanie, îl dojeni :

— *Anghelos santos* [1] ! (părintele Virdis folosea această expresie și cu penitenții lui). Să nu mai spui asemenea vorbe, fiule. Dumnezeu e unul singur și nu va muri niciodată, nici după ce, cu voia Lui, vom muri noi toți.

Dar moș Castigu nu înceta să laude familia „cea mai nobilă din lume".

Și Annesa se bucura de toată admirația și încrederea unchiului Castigu. O dată el i-a mărturisit că e îndrăgostit de o fată frumoasă și bogată din sat, și a rugat-o :

— Vreau să-i trimit o scrisoare : scrie-o tu *pili brunda ;* de ce rîzi ?

— Fiindcă eu nu știu să scriu scrisori !

— Nu-i nimic : tu nu ești avocat. Ajunge să scrii așa : „Maria Pasquala, sufletul meu, te iubesc și dacă tu vrei te-oi pune în glastră". Hai Annesa, fă-mi bucuria asta ; pentru scrisoare o să-ți aduc o foaie de hîrtie de dragoste, care ar putea fi trimisă și la Curtea regală.

[1] Îngeri sfinți.

Annesa îi promise să-i facă scrisoarea, și moș Castigu aduse faimoasa hîrtie de dragoste, o foiță dantelată, împodobită cu o inimă străpunsă, din cele pe care elevii își scriu primele declarații de amor.

Dar declarația nu avu rezultatul dorit : ba dimpotrivă, un frate de al Mariei Pasquale, văzîndu-l pe moș Castigu trecînd într-o zi prin fața casei ei, s-a luat după el cu bastonul ; și ciobanul a rupt-o la fugă „ca un cîine cu tinicheaua de coadă".

Într-o zi, moș Castigu și-a poftit la stînă prietenii și pe foștii săi stăpîni. *Ziu* Cosimu Damianu, Paulu și Annesa acceptară invitația. Stîna era spre vîrful muntelui Santu Juanne, un loc subalpin dincolo de care Gennargentu închide orizontul cu crestele lui argintii.

Stînci imense de granit, pe care mușchii desenau un bizar mozaic verde și negru, se aruncau fantastic unele peste altele, formînd piramide, turle ascuțite, edificii ciclopice și misterioase. Se părea că de mult, pe vremea haosului, stîncile acestea se războiseră și unele izbutiseră să le domine pe celelalte, iar acum, deasupra celor strivite, pe fondul azuriu al cerului, s-ar fi înălțat învingătoarele. Mărăcinii și stejarii păreau că, după ce s-a terminat bătălia stîncilor, ar fi invadat în liniște prăpăstiile, s-ar fi cățărat pe stînci, ar fi încercat, la rîndul lor, să se războiască. În locul acela de măreție și mister, totul lua o înfățișare stranie, și oamenii singuratici, care trebuiau să viețuiască la un loc cu stîncile — unele dintre ele avînd forme de

monştri, de peşti gigantici, de animale antedeluviene — şi care stăteau de vorbă cu sufletul muntelui ce murmura prin păduri, şi înţelegeau ce spunea vuietul vîntului şi foşnetul frunzelor căzute, oamenii aceştia creaseră fără îndoială mii de legende, legîndu-le de locurile cele mai înspăimîntătoare şi mai poetice ale acestor meleaguri.

Lîngă stîna lui moş Castigu, de pildă, ceva mai încolo de o bisericuţă medievală, se zărea, pe o creastă, un bolovan înalt în formă de sicriu, aşezat de-a curmezişul unei imense stînci pătrate. Ei bine, acolo înlăuntru, în mormîntul acela înalt şi solemn, pe care un împărat poate nu l-ar fi dispreţuit, fantezia populară închidea un uriaş, ucis prin vicleşug de nişte pitici şireţi care populaseră cîndva muntele.

În timpul prînzului, oaspeţii lui moş Castigu, aşezaţi la umbra unor arbori milenari, care cu lungile lor plete de liane cenuşii păreau nişte bătrîni bărboşi, nu vorbeau decît de legendele astea.

Doi bătrîni căsătoriţi, care din ziua nunţii lor nu mîncaseră decît din acelaşi blid, îşi amintiră de călătoria de nuntă a unui strămoş de al lui Paulu.

— A luat de nevastă o doamnă din Aritzu. De la Aritzu la Barunei, tinerii au fost însoţiţi de douăzeci şi şapte de rude care călăreau nişte murgi de-o frumuseţe rară : doar mirii aveau o iapă albă. Au trecut muntele şi, ajunşi aici, s-au urcat pe mormîntul uriaşului, de unde se vedea satul, şi toţi şi-au descărcat puştile în aer... Ziceai că e o bătălie...

— Vreau să urc şi eu : cine vine cu mine ? întrebă Paulu care băuse destul şi părea vesel şi întinerit.

Dar ceilalţi erau aproape toţi bătrîni sau obosiţi şi preferau să se lungească la umbra copacilor. Doar Annesa îl urmă pe tînărul văduv, şi nimeni nu zise nimic : erau deprinşi să-i socotească pe Paulu şi pe Annesa ca frate şi soră.

Ei plecară ; era luna mai, soarele amiezii dogorea stîncile în jurul cărora înfloreau măceşii ; frunzele copacilor scînteiau.

Apoi pădurea se deschise şi printre doi stejari cu pletele unite apăru, ca pe fondul unui arc măreţ, piramida îndepărtată a muntelui Gonare, albastră pe cerul luminos.

În dreapta pădurii răsărea creasta stîncoasă unde, în mormîntul său de piatră pe care muşchiul îl îmbrăca în catifea verde, se odihnea uriaşul. Urcuşul era greu : trebuia să sari din stîncă în stîncă.

Paulu mergea înainte urmat de Annesa ; mai mult decît orice, ea voia să vadă, în depărtare, satul. Deodată se pomeni pe nişte pietre care se mişcau : i se păru că-şi pierde echilibrul şi ţipă. Paulu întoarse capul, coborî spre ea, o privi şi-i întinse mîna.

Urcară mai în sus ; se aşezară pe un stei de sub stînca uriaşului : la picioarele lor pădurea se prăvălea ca o grandioasă cascadă verde, jos, mai jos, pînă la povîrnişul pe care casele gal-

bene ale satului apăreau cenuşii şi negricioase asemenea unei grămezi de jăratic stins. Văi şi munţi se urmăreau pînă la orizont: totul era verde, galben şi azuriu.

Zăgani, în beţia împerecherii, ţipau şi se urmăreau, prin soare şi vînt, în văzduhul senin.

Annesa şi Paulu nu schimbară nici o vorbă; el era din nou trist, dar ochii săi arzători, mai mult decît panorama, priveau la zăganii în împerechere. Se ridică pe neaşteptate şi Annesa îl urmă. În punctul în care pietrele se mişcau se opri, îi întinse din nou mîna şi o privi. Annesa simţi privirea aceea stranie învăluind-o ca o flacără: i se păru că se prăbuşeşte şi că toate stîncile se rostogolesc sub ea. Dar Paulu o ţinea agăţată în cercul braţelor lui, îşi lipi buzele de buzele ei, de parcă niciodată n-aveau să se mai despartă.

III

— Annesa, Annesa! strigă bătrînul astmatic. Vocea lui îndepărtată, însoţită de un geamăt, o trezi pe Annesa din visare; tresări, intră în cameră.

Unchiul Zua, cuprins de unul din desele accese de sufocare, se străduia să se ridice dar

nu putea: mîinile lui uscate se agitau, de parcă ar fi luptat din greu cu o fantasmă nevăzută.

Annesa veni lîngă el fără prea multă grabă, îl ridică, îi puse încă o pernă la spate. Încet, încet, el începu să respire mai uşor, ceru apă; de îndată ce putu să vorbească, porni iar să blesteme şi să se tînguiască.

— Mereu mă laşi singur, spunea cu o voce gîfîitoare, şi ţînţarii mă înţeapă, lumînarea se stinge, stinge-ţi-s-ar ochii! Cheamă-l măcar pe părintele Virdis: vreau să mă spovedesc. Nu vreau să mor afurisit ca un păgîn. Îmi otrăviţi zilele: voi toţi mă otrăviţi... încetul cu încetul mă omorîţi, blestemaţi să fiţi voi şi blestemat să fie laptele mamelor voastre. Dar o să vie repede clipa pe care o doriţi, da, da, repede, foarte repede. O să mă găsiţi mort ca pe un cîine, şi atunci o să fiţi mulţumiţi...

— Şi taci odată, zise Annesa ameninţătoare. Ruşine să-ţi fie să vorbeşti aşa, bătrîn nerecunoscător, hodorog ticălos...

El continuă totuşi să bombăne şi după ce ea stinsese lumina şi se culcase. Auzea în întuneric vocea aceea gîfîitoare şi enervantă, şi parcă un fierăstrău i-ar fi tăiat inima în două. O parte din inimă rămînea bună şi curată, arzînd de iubire, de milă, de recunoştinţă, pe cînd cealaltă sîngera, ardea şi ea, dar ca un tăciune verde, cu flacăra palidă şi miros greu. Dulceaţa şi tristeţea amintirilor dispăruseră: vocea aceea de strigoi o aducea din nou la realitatea apăsătoare.

I se părea că şi ea suferă de astm : şi în loc să-l compătimească pe bătrîn pentru suferinţa lui, repeta în sinea ei blestemele şi vorbele lui urîte.

În cele din urmă, se liniştiră şi aţipiră amîndoi. O voce caldă şi limpede îngîna în depărtare o gingaşă strofă de dragoste, apoi se apropie, răsună în tăcerea ulicioarei, acompaniată de un cor melancolic de voci tinere :

...Sos ojos, sa dara bella,
Su pilu brundu dechidu !
Pro me non bi torrat mai
Cuddu reposu perdidu...[1]

„E Gantine, sărmană privighetoare !" îşi zise Annesa, care abia aţipită îl şi visa pe Paulu. Şi, ca de obicei, se gîndi cu duioşie şi remuşcare la tînărul ei logodnic : dar cînd vocea tăcu, aţipi iar, şi chipul lui Paulu se întoarse din nou lîngă ea.

A doua zi de dimineaţă, *donna* Rachele se duse dis-de-dimineaţă la biserică şi se împărtăşi ; celelalte femei mai bătrîne care se aflau în biserică o văzură plîngînd şi rugîndu-se fierbinte, învăluită toată în şalul ei negru ca într-o mantie de durere.

În schimb Annesa se duse cu Rosa la liturghia de la ceasurile nouă. Îmbrăcată în costumul ei frumos, cu fusta plisată, tivită cu verde, şi pieptăraşul negru cu roşu încărcat de broderii vechi,

[1] *Ochii, chipul frumos, / Părul bălai plin de graţie ! / Nu se va mai întoarce niciodată / Liniştea mea pierdută (dial. sard).*

cu o bandă galbenă în jurul capului, semăna cu o mică madonă primitivă, pe cînd lîngă ea, fetiţa diformă, într-o rochiţă orăşenească din pînză roşie de bumbac, părea caricatura unei civilizaţii degenerate.

După ce au străbătut ulicioara în pantă, au ieşit în şoseaua comunală, care traversa satul, şi s-au îndreptat spre biserică.

Pe uliţi treceau femei, îmbrăcate ca Annesa, grupuri de copii zdrenţăroşi dar voinici şi frumoşi, cu ochi negri strălucitori, se jucau ici şi colo pe la porţi, pe scările exterioare, în curţile mici măturate şi stropite ca niciodată.

Biserica Sfîntul Vasile, cu toate că acesta era sfîntul protector al Baruneiului, rămînea în afara satului, la cîteva sute de metri mai încolo de ultima cocioabă în care locuia o rudă de-a Decherchilor.

O curte foarte largă, cu stînci, cu petece de iarbă şi cu straturi călcate în picioare, înconjura biserica, alături de care răsăreau cîteva odăi şi un şopron unde se strîngeau cei care trebuiau să se îngrijească de buna desfăşurare a praznicului.

Lîngă biserică se înălţa un fel de turn pătrat, cu o terasă rudimentară la care ducea o scară exterioară. Biserica, odăile, turnul, clădite ca din topor, cu pietre nefasonate şi pămînt, prinseseră culoarea întunecată şi ruginită a stîncilor din jur. În stînga bisericii, la capătul satului, se scufunda valea granitică, dincolo de care o panoramă măreaţă de văi şi munţi, verzi şi albaştri, se pierdea în limpezimea cerului : la dreapta se înălţa muntele San Giovanni, cu pădurile, pîrloagele şi stîn-

cile lui cu profiluri fantastice. Patru stejari seculari creşteau în faţa bisericii, a cărei faţadă, întrezărită printre ramurile copacilor viguroşi, părea tăiată în stîncă. Bărbaţi înalţi şi voinici, îmbrăcaţi în roşu şi negru, locuitori de prin alte sate, ciobani şi ţărani se adunau în jurul tarabelor cu lichioruri de sub umbrarele de ramuri sprijinite de stîncile esplanadei. Era mulţimea obişnuită a serbărilor sarde : bărbaţi veseli care se gîndeau la băutură, femei care veneau la biserică să se roage şi să-şi arate costumele.

Annesa şi Rosa coborîră încet poteca ce duce de la şoseaua comunală la biserică : în faţa ultimei căsuţe a satului se opriră să-i dea bineţe mătuşei Anna, verişoara *donnei* Rachele.

Era o femeie în vîrstă, înaltă, slabă şi palidă ca un spectru : semăna întrucîtva cu *donna* Rachele, dar pretindea că e mai tînără şi mult mai frumoasă decît verişoara ei nobilă. Şi povestea că a avut şi că mai are încă mulţi adoratori şi pretendenţi pe care îi respingea ca să rămînă liberă şi să se poată dărui cu totul celor trei nepoate ale sale, orfane de tată şi de mamă.

Într-adevăr, nepoatele trăiau la un loc cu ea, şi una era acum de măritat. Mătuşa Anna le iubea ca pe fetele ei, pentru că era o femeie bună şi înţeleaptă, care în afară de ideia fixă a frumuseţii şi a pretendenţilor ei, nu mai avea altă slăbiciune.

O curticică împrejmuită cu un zid scund, se afla în faţa căsuţii : prin uşiţa deschisă ieşea un miros plăcut de cafea. Annesa strigă :

— Mătuşă Anna, nu vii la liturghie ?

— Aştept un musafir, zise femeia, arătîndu-se în uşă cu ibricul de cafea în mînă. Rosa, scumpa mea, ce frumoasă eşti astăzi ! Hai, intraţi să vă dau o cafea. Eşti tot babă, Rosa ? Dinţii nu vor să crească, nu ?

Rosa zîmbi arătîndu-şi gingiile ştirbe, iar Annesa răspunse în numele fetiţei :

— O să-i crească iar dinţişori, apoi iar o să-i cadă. O să cadă şi ai dumitale, mătuşă Anna, şi n-au să-ţi mai răsară.

— S-ar putea, răspunse femeia, care avea nişte dinţi foarte frumoşi. Dar veniţi, frumoasele mele, să beţi o cafea ; e prea devreme pentru liturghie. L-am văzut pe părintele Virdis, trecînd prin faţa bisericii : era cu un domn care mi s-a părut că e Paulu.

Annesa, care era gata să intre la mătuşa Anna, se răzgîndi atunci şi se îndreptă spre biserică.

— La revedere, la revedere, cu bine şi multe salutări fetelor. Noi ne ducem că e tîrziu.

— Aveam să-ţi spun ceva : o să viu mîine pe la voi, zise mătuşa Anna, salutînd cu mîna. La revedere, Rosa. Să nu mănînci prea multă nuga. Nici măcar nu mi-ai spus ce ţi-a dat şoarecele în schimbul dinţilor tăi. I-ai pus în gaura de după uşă ?

— Da, strigă fetiţa. Mi-a lăsat pentru dinţi nişte alune.

— Ce să faci cu alunele dacă n-ai dinţi să le spargi ?

— Ei, le-am spart şi eu cu o piatră !

— La revedere.

— La revedere.

Annesa mergea grăbită trăgînd-o pe Rosa după ea, cu privirea aţintită înainte, ca vrăjită. Fetiţa zise :

— Da, tata e acolo, în faţa bisericii şi se plimbă cu părintele Virdis care e supărat.

Într-adevăr, bătrînul preot gesticula agitat. Pîntecul lui mare sălta într-una. Era foarte urît, gras şi umflat ; faţa de culoarea cărămizii, buhăită şi zbîrcită totodată, exprima nemulţumire şi indignare. Părul lung al perucii, amestecat pe ceafă cu smocuri argintii din părul său îi sporea şi mai mult urîţenia.

De cîte ori îl întîlnea pe preot Annesa punea ochii în pămînt. Căută şi în dimineaţa aceea să-l ocolească, tîrînd fetiţa după ea, dar bătrînul sacerdot ridică o mînă mare şi strigă :

— Rosa ! Rosa !

Annesa trebui să se oprească.

— Rosa, zise preotul apropiindu-se mai să acopere cu pîntecul lui faţa fetiţei. Îmi pare bine că vii la liturghie. După cît se pare, azi vin pînă şi caprele, pînă şi evreicele şi maurele.

Annesa se ducea rar la biserică ; dar nu se sinchisi de aluzie. Privea spre esplanadă, prefăcîndu-se atrasă de tabloul pestriţ care i se desfăşura în faţă şi asculta *anunţurile pristavului,* urcat pe un bolovan.

Paulu privea şi el într-acolo. Silueta pristavului, înaltă şi sălbatică, se desprindea neagră în lumina soarelui. Cu toba strălucitoare, îmbrăcat jumătate ţăran, jumătate vînător, cu o căciulă miţoasă ce părea chiar părul acelui cap negru

şi puternic, pristavul îţi făcea impresia unui herald primitiv coborît din pădurile munţilor ca să anunţe ceva nemaiauzit paşnicilor băutori de rachiu şi de lichior de anason, strînşi în jurul negustorilor şireţi de pe esplanadă. Toţi îl priveau şi el striga cu voce puternică de predicator :

— Tineri şi tinere, mergeţi să vă *faceţi portretul* la fotograful care locuieşte la tîmplarul Francesco Casu. Cine vrea orz cu o liră *sfertul* să dea fuga la domnul Valentinu Virdis. Lîngă Maria, zisă Preasfînta, se vînd ouă proaspete şi îngheţată de la gheaţă...

— Da, şi maurele, repetă părintele Virdis. Alea care se scoală de dimineaţă cu diavolul şi seara merg să se culce cu dracul. Du-te, du-te, Rosa, roagă-te pentru îndreptarea lumii ăsteia. Apoi o să-mi povesteşti patimele lui Isus. Le mai ştii ?

— Da, domnule.

— Slavă Domnului : tu n-o s-ajungi o păgînă. Du-te, du-te.

Şi porni iar să se plimbe, gîfîind. Paulu îl urmă, dar mai întîi schimbă cu Annesa o privire fugară şi înflăcărată care o umplu de bucurie.

— *Anghelos santos !* zise ea încet, cu ironie, repetînd refrenul preferat al preotului Virdis. Şi micuţa Rosa, care nu-l prea îndrăgea pe grăsanul de preot, începu să rîdă, cu rîsul ei firav şi trist de bătrînică.

Annesa ascultă slujba cu gîndul la Paulu, la privirea lui pătimaşă. De cîte ori văduvul îi

arăta semnele acelea fugare de dragoste, ea încerca o stare de beţie : i se părea că o privire schimbată astfel, ziua, printre oamenii care-i despărţeau aşa cum un zid de granit n-ar fi putut să-i separe, valorează mai mult decît toate îmbrăţişările lor nocturne.

Cuvintele înţepătoare ale părintelui Virdis i se păreau acum un zvon de vînt îndepărtat şi stins : o privire de a lui Paulu o răsplătea pentru fiecare vorbă veninoasă, pentru fiecare umilinţă.

După slujbă el o aştepta sub stejari, şi o luă pe Rosa de mînă.

— Să mergem la taraba cu nuga, spuse tare apoi, încet, adăugă : Părintele Virdis e supărat pe tine fiindcă nu te-ai împărtăşit. Ţi-am luat apărarea, i-am spus că ai avut foarte multă treabă. Nu e om rău : dimpotrivă ! E ca un stup : urît pe deasupra, dar plin de miere. Mi-a promis că o să stăruie din nou pe lîngă unchiul Zua pentru noi. O să vie astăzi pe la noi : să te porţi frumos cu el, te rog. Şi dacă nu se aranjează nimic cu unchiul Zua, peste cîteva zile mă duc în sat la Ballore Spanu. Mi-a promis că o să mă prezinte unei rude de-a lui, soră cu parohul din sat de la el : o bătrînă plină de bani care poate o să-mi împrumute cîteva mii de lire. Vrei un lichior, Annesa ?

— Ah, aşadar, să nădăjduim, zise ea oftînd. Unde e prietenul tău ?

— Nu ştiu : mi-a promis că o să mă ajungă din urmă, aici, răspunse Paulu, uitîndu-se împrejur spre esplanadă.

Între timp se apropiaseră de taraba vînzătorului de nuga.

După slujbă, bărbaţii se îngrămădiră iar în jurul tarabelor cu lichioruri : şi nu se mulţumeau numai cu un păhărel, cumpărau sticle întregi de lichior pe care le goleau împreună cu prietenii şi cu invitaţii pînă la ultima picătură. Bărbaţii aceia îmbrăcaţi în piei, cu părul lung şi unsuros, înalţi şi necioplţi, ca nişte sălbatici abia ieşiţi de prin văgăunile munţilor, erau lacomi de băuturi alcoolice şi dulci şi-şi lingeau buzele cu o voluptate copilărească.

Annesa primi păhărelul de mentă oferit de Paulu. Băgînd de seamă că e observată de un grup de prieteni de-ai lui Gantine, se arătă tristă şi ţeapănă cum de fapt erau toate celelalte femei care în clipa aceea străbăteau curtea bisericii.

Deodată se simţi prinsă de mijloc de un braţ de bărbat şi se trezi alături de moş Castigu, îmbrăcat în haine noi, curat, vesel ca un copil.

— Cum, zise el ţinînd-o pe Annesa îmbrăţişată, dar uitîndu-se la Paulu, plecaţi aşa, fără să faceţi o vizită staroştilor praznicului ? Păi, treabă e asta, micul meu *don* Paulu ? Nu, nu ! Doar nu vreţi să-l jigniţi pe sfîntul Vasile plecînd aşa, fără să-i vizitaţi pe staroşti. Eu fac parte dintre ei şi ţiu la vizita dumneavoastră. Să mergem Rosa, trandafiraşul meu, vrei să te ia moş Castigu în braţe ? Sau pe umeri, ca pe un mieluşel ?

— Eu trebuie să mă duc acasă, se împotrivi Annesa. *Donna* Rachele mă aşteaptă.

— Ba ai să vii, *pili brunda* : te iau în spinare şi pe tine, dacă vrei. Haideţi. Gantine a trecut pe la mine azi dimineaţă, de vreme, şi a luat calul să-l ducă la păscut. Nu s-a întors încă ?

— Nu ; tînărul ăsta e din ce în ce mai leneş. Nu face decît ce-i convine.

— Ssss ! făcu moş Castigu, arătînd spre Annesa.

Dar ea nu păru să fie prea îngrijorată de vorbele lui Paulu ; o luă iar de mînuţă pe Rosa şi se îndreptă spre biserică, urmîndu-i pe cei doi bărbaţi.

— Peste cîteva zile vreau să-l trimit pe Gantine la lucru, în pădurea de la Lula, reluă văduvul. Mi-au spus că ar putea să-l ţină acolo sus pînă la vremea semănatului : aşa măcar o să cîştige ceva.

— Da, e un băiat cam uşuratic, recunoscu moş Castigu. Dar toţi am fost ca el, la vîrsta lui...

— Da, toţi, repetă Paulu.

— Şi dumneavoastră *don* Pauleddu. Eraţi foarte fluşturatec. Acum gata !

— Au zburat păsările ! zise Paulu privind în sus şi făcînd cu mîna un semn de adio. Au zburat, au zburat !...

— Ei, pe naiba, cîte una tot mai rămîne, spuse ciobanul, rîzînd cu rîsul lui caracteristic, puţin prostesc, puţin zeflemitor. Să mergem pe aici : dăm în bucătăria mare.

Intrară în bucătăria mare, unde iniţiatorii serbării pregăteau un banchet homeric.

— Ei, Miale Corbu, iată-ne ! strigă cu mîndrie moş Castigu înaintînd alături de Paulu.

Starostele cel mare, adică preşedintele Comitetului pentru organizarea serbărilor, păru că se desprinde dintr-un nor de fum des şi întunecos care acoperea ca o perdea bucătăria. Înconjurat de nori părea o divinitate sălbatică : un soi de uriaş, îmbrăcat într-un pieptar roşu şi cu o pereche de pantaloni scurţi de postav, atît de largi că păreau o fustiţă scurtă care-i cădea pe jambierele de lînă neagră. Sub căciula înaltă, răsfrîntă pe vîrful capului, şi de sub care cădeau două şuviţe de păr lung, negru, unsuros, cu faţa de un roşu pămîntiu, cu nasul vulturesc, bărbia în afară, barba roşcată creaţă, omul părea sculptat în cretă. Zîmbi cu oarecare emoţie, pentru că Paulu Decherchi onora cu vizita sa adunarea aceea de păstori simpli şi nevoiaşi ; îl conduse pe tînăr prin bucătării şi prin celelalte încăperi arătîndu-i fiecare lucru ca unui străin.

— Merge sărbătoarea anul ăsta ? întrebă Paulu privind în jur.

— Merge. Sîntem cincizeci de staroşti, şi alţi o sută de păstori şi-au adus obolul venind fiecare cu cîte o oaie şi cu cîte o măsură de cereale.

Pe vetrele largi ardeau trunchiuri mari de stejar, iar în vase de aramă se frigeau oi întregi. Cîţiva bărbaţi, aşezaţi jos, cu feţele aprinse şi cu ochii înlăcrămaţi din pricina fumului, răsuceau încet, deasupra jăratecului, pulpe uriaşe de berbec, înşirate pe frigări groase de lemn. O cantitate enormă de carne sîngera pe băncile aşezate de-a lungul pereţilor : în vase mari

de lemn abureau încă măruntaiele, iar ici şi colo se îngrămădeau pieile negre şi gălbui a o sută şi mai bine de oi înjungheate pentru a sărbători cum se cuvine pe Sfîntul Vasile, patronul satului Barunei.

Pe cînd Miale Corbu îl conducea pe Paulu într-un fel de logie acoperită, unde o femeie servea cafele şi lichioruri persoanelor care binevoiau să-l viziteze pe starostele cel mare, moş Castigu le purta pe Rosa şi pe Annesa prin încăperile de lîngă bucătărie. Într-una din aceste odăi urma să prînzească bărbaţii, în alta femeile şi copiii ; într-o a treia, zisă camera dulciurilor, se aflau prăjiturile, în alta pîinea. Şi prin toate odăile astea, joase şi întunecoase, se agitau bărbaţi bărboşi care aşezau talere şi cuţite pentru ospăţ.

— Cîtă pîine ! Pentru o sută de ani, zise Rosa, cu glăsciorul ei de bătrînă, oprindu-se lîngă nişte coşuri mari vîrfuite cu lipii albe şi lucioase.

— Să dea Dumnezeu, trandafiraşul meu, spuse moş Castigu, care asculta cu religiozitate fiecare cuvînt al fetiţei.

— Cine mănîncă toată pîinea asta ? Zmeul ? întrebă Rosa, plecîndu-şi deasupra unui coş capul imens care părea gata să se desprindă, dintr-un moment în altul, de bustul firav.

Moş Castigu a început să rîdă, apoi i-a spus că bună parte din pîine urma să fie consumată la banchet, iar restul împărţit cerşetorilor şi credincioşilor care-l vizitau pe staroste.

— Dacă ai să te întorci peste două ceasuri, trandafiraşul meu, ai să vezi că oamenii mănîncă mai mult decît zmeul. Uite unul, de pildă, care ar putea pune rămăşag cu zmeul că e în stare să mănînce mai mult decît el...

Un bărbat zdravăn şi spătos, cu o barbă roşcată crescută în voie, intra în clipa aceea în camera pîinii. Ţinea în mînă o halcă de carne fiartă, aburindă, şi un briceag cît toate zilele : din cînd în cînd smulgea cîte o bucată cu dinţii, iar dacă vreun zgîrci rezista, îl tăia cu cuţitul, fără să ia carnea de la gură, şi mesteca cu lăcomie, pe cînd ochii lui de un albastru închis, luminoşi şi reci, exprimau o poftă de fiară.

— Da, îşi aduse aminte Annesa : acum un an am trecut pe aici la vremea prînzului şi parcă eraţi nişte lupi. Fiecare ţinea pe genunchi un taler plin vîrf cu carne, şi nici nu înghiţea bine o bucată că era cu ochii ţintă la alta. Parcă n-aţi mai fi văzut niciodată mîncare.

— Praznicul e praznic : trebuie să mănînci, zise moş Castigu, fără să se supere. Mîncăm şi dăm şi altora să mănînce. Asta-i !

Un alt păstor, tînăr şi frumos, cu pieptarul roşu descheiat şi împodobit cu panglici albastre, se apropie zîmbitor şi-i oferi Annesei un taler plin cu carne aburindă.

— Frumoaso, zise cu amabilitate, asta e pentru tine.

— Sfinte Vasile ! exclamă femeia, ridicînd braţele şi dîndu-se îndărăt speriată. Toată asta ? Ce să fac eu cu atîta carne ?

— O mănînci, zise celălat, grav.

Dîndu-şi seama că refuzînd l-ar fi jignit îi spuse cu politeţe :

— Uite, pune-mi mîncarea asta într-un ştergar : o duc acasă.

— Cui ? Lui Gantine al tău ?

— Gantine al ei ? Uite-l aici ! exclamă moş Castigu.

Într-adevăr, tînărul argat intra chiar în clipa aceea. Îmbrăcat de sărbătoare, cu pieptarul roşu tivit cu albastru, spînatic şi cu părul lucios şi lins, care-i cădea pe urechi ca o scufie de atlas negru, Gantine părea mai drăguţ ca de obicei, şi Annesa îl privi cu o duioşie aproape maternă.

— Ştiam că eşti aici, spuse el cu o gelozie prost ascunsă. Să ieşim, hai ! *Donna* Rachele te aşteaptă, are treabă cu tine.

Cuvintele erau simple dar vocea neobişnuit de amară. Ce avea Gantine ? Părea cam trist şi bănuitor : Annesa se tulbură, dar, ca de obicei, ştiu să se prefacă, ba se arătă chiar supărată.

— *Donna* Rachele ştie cînd trebuie să mă întorc, zise cu calm. O să mă întorc acasă cînd o să-mi placă mie.

— Tu să vii numaidecît cu mine, repetă Gantine pălind. Moş Castigu, spune-i dumneata.

— Gantine e gelos, exclamă batjocoritor tînărul cu talerul. Du-te, frumoaso, du-te. O să-ţi cumpere nuga. De fapt n-ai dreptate, Gantine. Aici sîntem fraţi cu toţii, nu sîntem străini, şi nimeni nu încearcă să-ţi fure porumbiţa.

— Fraţi ? Rudele tale, moartea ta. Păzeşte-mă Doamne de rude, că de duşmani mă apăr eu, răspunse Gantine ; apoi păru că se căieşte de vorbele lui şi începu să rîdă cu un rîs forţat.

Annesa tresări, dar se făcu că n-aude cuvintele logodnicului ei.

— Să mergem Rosa, dă-mi mînuţa. Moş Castigu, dacă *don* Paulu întreabă de Rosa, spune-i că am plecat.

Ieşi pe o uşiţă care se deschidea în fundul camerei cu pîine, şi rîndaşul o urmă. În partea aceea locul era aproape pustiu ; doar cîţiva cerşetori, ghemuiţi printre bolovani şi mărăcini, devorau pîinea şi carnea pe care le-o împărţise starostele. Chiar în locul acela, unde începea cărarea muntelui, murise bătrînul orb care o adusese pe Annesa în sat. Ea nu-şi amintea nimic despre misterioasa întîmplare, dar de fiecare dată cînd trebuia să treacă pe acolo, i se părea că-l vede pe bătrînul cerşetor mort : încerca un sentiment nedesluşit de teamă şi umilinţă, şi-şi spunea :

„El m-a adus şi m-a lăsat aici, cînd ar fi putut să mă ducă în altă parte. Aş fi fost o cerşetoare, o slugă adevărată, dar aş fi suferit mai puţin. Şi cu toate astea..."

Şi cu toate astea, de fapt, ea nu concepea viaţa altfel : fără Paulu, fără durere, fără pasiune. „Am fost născută pentru asta."

Mai mult ca oricînd în ziua aceea, trecînd cu Rosa şi Gantine prin locul unde murise bătrînul, sufletul ei se umplu de umilinţă şi tristeţe : grăbi pasul şi privi în depărtare, cu ochii înceţoşaţi, cu faţa acoperită de obişnuita mască de tristeţe dispreţuitoare.

Gantine o ajunse din urmă : veni lîngă ea, o privi fix.

— Anna, îi zise, aproape rugător, nu fi atît de supărată. Iartă-mă, Anna, am făcut-o spre binele tău. Tu știi că femeile nu intră acolo unde sînt bărbații, sau numai cu bărbații, sau cu frații lor.

— Eu am intrat cu *don* Paulu.

— Ei bine, cu atît mai mult, el nu e nici soțul și nici fratele tău, reluă tînărul, suspinînd. Prietenii mei v-au văzut împreună și au clevetit. Lumea e rea, Anna !

— Ce noutate ! exclamă ea cu amărăciune batjocoritoare. Și din nou grăbi pasul trăgînd după ea fetița greoaie.

Cotiră și din nou se aflară lîngă vînzătorul de nuga. Ceva mai încolo, musafirul cel sărman expunea hățurile și pintenii lui pe o desagă, întinsă pe pămînt ca un covor. Văzîndu-l pe Gantine zîmbi și-i făcu semn de rămas bun.

— Ei, zise tînărul argat apropiindu-se, n-aveți din întîmplare vreun ham pentru o mînză neîmblînzită ?

Amîndoi s-au uitat la Annesa și au început să rîdă.

— Anna, se rugă apoi Gantine, îmi dai voie să-ți ofer o livră de nuga ?

— Mînjii nu mănîncă nuga, răspunse ea, liniștită.

Gantine mai spuse ceva, dar vocea lui fu acoperită de toba care răsuna aproape lugubru în liniștea neobișnuită a mulțimii.

Cu vocea lui răgușită și stridentă de judecător, pristavul anunța cum că, la ceasurile cinci după-amiază, va începe cursa de cai.

— Premiul întîi, douăzeci de lire de argint și un steag de brocard fin ; premiul al doilea, zece lire de argint și un batic de mătase...

Un cîrd de copii făcuseră roată în jurul pristavului și nu-i dădeau pace : ba cîte unul mai îndrăzneț, trăgea cîte un băț în tobă.

— Premiul trei, un scud de argint și o pălărie sardă, nou-nouță. Copii, cărați-vă din jurul meu că altfel o să vă împart niște picioare de n-o să vă vedeți.

Pe la trei după-amiază, pe cînd trecea prin coridor, Annesa a zărit în golul ușii întredeschise pîntecele voluminos al părintelui Virdis. Cu pasul ei ușor ca de pisică a alergat în întîmpinarea bătrînului preot, și-n timp ce-i deschidea larg ușa i-a zîmbit cum nu-i zîmbise niciodată. Soarele, care bătea în fațada vechei case și lumina ulița pustie, a pătruns în coridor așternîndu-și aurul pe fața palidă a Annesei. Preotul o privea cu stăruință ; îi atinse brațul cu o batistă roșie cu albastru ce o ținea totdeauna în mînă, apoi o întrebă :

— Ei, dar ce-ai pățit ? Pari palidă, femeie. Ești bolnavă ?

— Eu ? Nu m-am simțit niciodată atît de bine, părinte Virdis ! Poftiți, poftiți înăuntru.

Îi întoarse spatele și dădu fuga să deschidă ușa de la camera bătrînului astmatic.

Unchiul Zua părea că aţipise, dar cum îl zări pe preot prinse viaţă, începu să se agite.

— Dar ceilalţi ? Cum merge, cumetre Zua ?

— *Don* Simone a plecat, *ziu* Cosimu şi *donna* Rachele sînt în grădină. Vreţi să-i chem, părinte Virdis ? întrebă Annesa plină de zel. Dar imediat şi-a dat seama că unchiul Zua se alarmase din pricina vizitei preotului şi s-a căit de întrebarea ei.

— Mă duc să-i chem ; luaţi loc.

— Annesa, saltă perna asta, îi porunci bătrînul astmatic.

Ea potrivi pernele, în vreme ce preotul şedea lîngă pat ştergîndu-şi sudoarea de pe faţă şi de pe gît cu batista lui albastră cu roşu.

— Uh, uh ! Sînt frînt de oboseală. Aveţi oaspeţi, Annesa ?

— Da, domnule : doi. Un proprietar bogat şi un vînzător de hăţuri. Am aşezat bine pernele, unchiule Zua ?

— Bine, bine, pleacă, răspunse cu asprime infirmul.

Ea se îndepărtă şi preotul băgă de seamă că faţa unchiului Zua se întunecase, devenise mai bănuitoare şi mai urîtă ca de obicei.

— Uh ! Uh ! Ce multe muşte aveţi ! Annesa, de ce nu închizi puţin ferestrele acelea ?

Annesa închise ferestrele pe jumătate, apoi ieşi şi se sprijini de uşă : cîteva secunde nu auzi însă decît pufăitul preotului şi răsuflarea gîfîitoare a bătrînului. Cînd unchiul Zua respiră aşa, exagerat, e semn rău. Părintele Virdis ştia asta, şi pufăia şi el mai tare ca deobicei.

În sfîrşit, bătrînul astmatic întrebă :

— Ce-i cu dumneata, la ceasul ăsta ? Cum a fost praznicul, cumetre Virdis ?

— Nu s-a terminat încă, cumetre Zua. Mai e procesiunea, cursa de cai, binecuvîntarea.

— Ah, reluă bătrînul cu glas melancolic, cine ar fi crezut, cu doi sau trei ani în urmă, că eu n-o să mai iau parte la praznic ? Trăiesc şi sînt mort. Pentru mine totul s-a sfîrşit.

Oftă şi lăsă pe perne capul cadaveric ; două lacrimi apărură în colţurile zbîrcite ale ochilor lui, ca nişte picături de rouă în cutele unei frunze moarte.

— Nu, spuse o voce gravă şi dulce, încît Annesei i se păru că n-ar fi vocea părintelui Virdis, nimic nu s-a sfîrşit, Zua Deché. Dimpotrivă, totul trebuie să înceapă.

— Eu sînt un om mort, cumetre Virdis !

— Ce e viaţa noastră în faţa eternităţii, Zua Deché ? Un grăunte de nisip în faţa mării, un fulg în nemărginirea cerului. Suferinţele noastre cele mai grele, şi întreaga noastră existenţă cu pasiunile şi greşelile ei nu sînt decît adieri de vînt. Azi sîntem vii, mîine vom fi morţi ; şi numai atunci vom putea spune : totul începe, nimic nu se va sfîrşi.

Bătrînul oftă din nou.

— Facă-se voia Domnului, cumetre Virdis. Dacă el mă ia sau mă lasă, mi-e tot una, deacum. Oameni ca mine ar face mai bine să moară. Ce rost am eu pe lume ? Sînt o povară pentru mine şi pentru alţii. Afară de asta, cineva a înţeles foarte bine lucrul ăsta şi se gîn-

deşte să mă măture de pe lume cum mături gunoiul dintr-o cameră sau de pe drum.

În spatele uşii Annesa tresări : îşi puse o mînă pe frunte şi-şi opri răsuflarea ca să audă mai bine. Vocea părintelui Virdis răsună din nou, gravă şi răguşită :

— Uh ! Uh ! Ce vorbe sînt astea, cumetre Zua ? De ce vorbeşti aşa ? Şi dacă te-ar auzi ?

— Şi dumneata crezi că nu e vreo ureche gata să mă audă, cumetre Virdis ? Fiecare uşă, aici, fiecare fereastră, fiecare gaură are urechi să mă audă, aşa cum fiecare mînă stă să mă lovească. N-au decît să asculte ; sau crezi poate că eu nu vorbesc deschis, faţă de toţi ? Veşnicie ? zise apoi, din ce în ce mai înăbuşit, mai agitat. Dumneata vorbeşti de veşnicie, cumetre Virdis ? Pentru cel care suferă veşnicia e în lumea asta : fiecare ceas e un an, fiecare zi, un secol de agonie. Dar ia aminte, repet, facă-se voia Domnului.

— Dumneata delirezi, reluă părintele Virdis. Ţi-am spus pînă acum de o mie de ori ; asta e o boală la dumneata, o manie a persecuţiei. Cine se gîndeşte să-ţi facă vreun rău ? Şi de ce ? Şi dacă crezi asta, de ce mai stai aici ?

— Şi unde să mă duc ? întrebă bătrînul, plîngînd. Eu n-am casă, n-am fraţi, n-am prieteni. Nimeni nu mă iubeşte. Oriunde m-aş duce s-ar găsi mereu cineva care să încerce să mă jefuiască. Toţi mă duşmănesc fiindcă ţin la mine cîţiva bănuţi. Chiar şi aerul mi-e duşman, nici el nu se lasă să-l respir.

— Zua Deché, aruncă atunci bănuţii ăştia : sau fă o operă de caritate. Cînd n-o să mai ai nimic...

— Cînd n-o să mai am nimic o să fie mai rău decît acum : o să fiu socotit ca un cîine bătrîn, ca un cal bătrîn.

— Bine. Oricum te vor ucide ! a exclamat preotul. Zua, Zua, răul dumitale e într-adevăr fără leac. Şi dumneata eşti cel care n-ai frică de Dumnezeu. Dumneata eşti cel care nu iubeşte pe nimeni, cel care n-a iubit niciodată pe nimeni.

— Eu... Eu...

— Da, dumneata, cumetre Zua ! Pe cine ai iubit dumneata vreodată ? Banii, numai banii. De cîte ori nu ţi-am spus, cu ani şi ani în urmă : cumetre, întemeiază-ţi o familie, cumetre, urmează poruncile lui Dumnezeu.

— Nimeni n-a urmat mai bine decît mine poruncile lui Dumnezeu. Eu n-am păcătuit niciodată, n-am furat, n-am ucis, n-am jurat strîmb, nu m-am uitat la femeia altuia. Dar Dumnezeu e nedrept.

— Şi asta acum, *anghelos santos !* strigă preotul, bătînd din palme, din ce în ce mai iritat. Asta-i acum, Dumnezeu e rău şi nedrept. Bătrîni, tineri, bărbaţi, femei, toţi au ce au cu Dumnezeu. E foarte simplu să-l învinuieşti pe Domnul pentru răul pe care noi înşine ni-l facem. Bravo, Zua Deché. La asta nu mă aşteptam ! Lasă-mă să vorbesc, altfel plesnesc. Fiindcă eu nu mă supăr dacă mă insulţi, dacă mă batjocoreşti, şi chiar dacă mă baţi : dar nu pot

răbda să fie hulit Dumnezeu. Asta, nu! Ah, Dumnezeu e cel care-ţi spune că nu-ţi ajuţi aproapele, să nu-l iubeşti, să-i faci altuia răul care n-ai vrea să-ţi fie făcut dumitale? Dumnezeu ţi-a spus să trăieşti mereu singur, ca să nu ai bătaie de cap, să strîngi bani, să fugi de răspundere? Şi acum mulţumeşte-te cu asta, cumetre dragă. Stai singur toată viaţa, singur, da, la fel de singur ca un cîine bătrîn.

Unchiul Zua suspina şi gemea, dar nu îndrăznea să protesteze, fiindcă de fapt îi dădea dreptate vechiului prieten. Şi vechiul prieten continuă:

— Da, e chiar Dumnezeu cel care te sfătuieşte să fii avar, şi care-ţi spune: ascunde-ţi bine banii, Zua, ascunde-i şi iubeşte-i mai mult decît orice, mai mult chiar decît pe tine însuţi. Şi nu-l ajuta pe cel care se prăbuşeşte şi întinde cu disperare mîinile spre tine.

— Înţelegem, spuse atunci bătrînul, ridicîndu-se. Înţelegem.

— Dumneata n-ai înţeles nimic, în schimb...

— Am înţeles, am înţeles, repetă celălalt, vrînd să schimbe vorba. Tot răul ni l-am făcut noi singuri. Şi piciorul, tot eu mi l-am rupt.

— Poate ţi l-a rupt Dumnezeu? Dacă nu te duceai la război...

Dar imediat părintele Virdis se întrerupse; înţelegea că vizita sa putea fi considerată inutilă: nu numai inutilă, ci chiar dăunătoare.

— La război! la război! urla bătrînul, frămîntîndu-se, gîfîind, tremurînd, inconştient. Vai de păcatele mele! Orice poţi să-mi arunci în faţă, dar asta nu! La război? Sigur, la război... am fost, fiindcă m-a trimis regele, fiindcă la război se duc toţi oamenii curajoşi, toţi oamenii care au conştiinţă. Iar eu, eu... m-am dus, şi m-aş mai duce, eu... şi La Marmora şi Bellaclava, şi medalia, uite-o oglindeşte-te... aici, medalia... oglindeşte-te...

Vocea lui plină de furie se istovi, cuvintele se sfîrşiră într-un fel de horcăit.

„S-a sfîrşit! Într-adevăr, părintele Virdis n-ar putea spune că e un om şiret", îşi zise Annesa în spatele uşii. Chiar de la început ea înţelese că unchiul Zua abătea discuţia şi-l provoca pe preot, îl învrăjbea, ca să nu-i dea prilejul să explice motivul vizitei. Dar cumătrul Virdis mersese prea departe, şi-l lovise prea crud pe bătrînul său prieten. Acum Annesa îl auzea cum se foieşte şi cum pufăie, incapabil să repare ce-a stricat, iar ea scrîşnea din dinţi, mînioasă mai mult pe el decît pe unchiul Zua.

În noaptea aceea bătrînul avu un acces grav de astmă. Annesa credea că o să-şi dea sufletul şi o cuprinse un sentiment de bucurie şi de spaimă.

Ah, dacă murea bătrînul!... Totul s-ar fi aranjat. Dar moartea e totdeauna un eveniment misterios şi cumplit, şi, cu tot curajul şi dorinţa ei plină de cruzime, gîndul că bătrînul ar fi putut să moară în braţele ei dintr-o clipă într-alta o umplea de spaimă. A deschis uşa de la bucătărie şi l-a strigat pe Gantine. Oaspetele cel sărac nu se întorsese încă; argatul dormea buş-

tean, ba chiar sforăia, de parcă-ar fi fost un moşneag, lucru pe care logodnica nu-l putea suferi.

A trebuit să-l strige de vreo două ori : a sărit din somn buimac, străduindu-se să priceapă ce spunea Annesa. A intrat apoi în cameră şi s-a apropiat de pătuţ, dar în loc să se îngrijească de bătrîn, a început s-o ciupească pe logodnică, încît aceasta s-a răstit la el :

— Lovi-te-ar boala să te lovească, Gantine, neghiobule ! Pentru asta te-am chemat ?

— Atunci pentru ce m-ai chemat ? mormăi el, suspinînd. Nu vezi că unchiul Zua e mai sănătos ca mine ? Fiindcă respiră cam greu ? ai să vezi că o să-i treacă îndată. Ei, unchiule Zua ! strigă apoi aplecîndu-se peste pat. Ce este ? Cum merge ? Vrei să chemăm doctorul ?

Bătrînul holba ochii ; dădea din mîini, de parcă ar fi vrut să alunge aerul din jurul său. Dar după un moment se linişti, şi faţa lui congestionată îşi recăpătă obişnuita culoare gălbuie.

— Cumătrul Virdis... şopti.

— Vrei să-l chemăm ? întrebă Annesa cu grijă.

El o privi, dar nu răspunse.

— Te simţi mai bine acum ? Vrei doctorul ? stăruia Gantine, care se aşezase lîngă pat şi n-avea de gînd să plece.

— Doctorul... doctorul... Cînd aţi mai chemat voi doctorul pentru mine ? Daţi-mi măcar o picătură de apă, mormăi bătrînul. Apă rece.

— Poftim.

Annesa îi duse paharul la gură, dar el abia de gustă din ea că îndată o şi scuipă în pahar.

— Asta nu e apă, e foc. Nu e apă în puţ ? Aduceţi-mi un pic de apă rece, cel puţin.

Ca să păstreze apa rece, Annesa lega cofa cu o frînghie şi o cobora în puţ. Aşa că ieşi în curte, scoase cofa, umplu un pahar şi pe cînd se îndrepta spre intrare băgă de seamă că Gantine venea spre ea.

— Ce vrei ? îl întrebă.

El o cuprinse în braţe şi o sărută cu violenţă. Ea vărsă apa.

— Lasă-mă, îi spuse furioasă, încercînd să se elibereze, dar el o sărută iar strîngînd-o şi mai tare.

— Eşti ori nu logodnica mea ? îi spunea, aproape gîfîind, orb de dorinţă. De ce fugi mereu de mine ? De ce nu vrei niciodată să mă vezi ? Mai înainte nu erai aşa, Annesa. Se pare că nu mă mai iubeşti.

— Lasă-mă să plec : bătrînul aşteaptă.

— Lasă-l să aştepte : de-ar muri o dată. Dacă moare, stăpînii or să-mi dea, în sfîrşit, banii care mi-i datorează, şi o să ne putem căsători. Dar, deocamdată, stai cu mine o clipă, Annesa. Mereu fugi. S-ar zice că ţi-e teamă.

— Mi-e teamă, da, îi răspunse ea cu oarecare ironie.

— Eşti cinstită, ştiu ; şi asta-mi place. Dar ai putea să mai stai şi cu mine.

— Lasă-mă, strigă Annesa, cu voce aspră.

— Vino îndărăt, Annesa ; te aştept, o rugă el. Peste două, trei zile trebuie să plec. Dacă nu ne vedem în seara asta, n-o să mai avem cînd. Vino, Annesa.

— Lasă-mă. Oi vedea eu.

I-a dat drumul, dar ea n-a mai ieşit : ba chiar s-a grăbit să închidă uşa cu zăvorul, fără să mai răspundă nici la văicărelile şi la blestemele bătrînului.

A doua zi oaspeţii au plecat şi servitorul a trebuit să se ducă şi el la munte cu calul lui Paulu.

În casa Decherchi viaţa şi-a reluat cursul obişnuit, monoton şi trist. Cei doi bătrîni se duceau la biserică, apoi tăifăsuiau îndelung cu vechii lor prieteni, aşezaţi pe băncile de piatră din faţa primăriei. Seara, în schimb, şedeau în faţa porţii, şi, cîteodată, le ţinea tovărăşie şi preotul Virdis.

Paulu îşi avea şi el prietenii lui, treburile lui, încurcăturile lui, şi cînd era în sat dădea pe acasă doar la prînz şi seara.

Cele două femei lucrau, iar *donna* Rachele se ruga într-una. La masă, bărbaţii îi vorbeau pe alţii de rău şi doar din cînd în cînd se ocupau şi de treburile lor. Cu toate că treburile acestea mergeau foarte prost. La trei zile după sărbătoare, pristavul care făcea şi pe vătăşelul le-a înmînat Decherchilor hîrtiile pentru prima licitaţie a casei şi a acareturilor.

Încă două săptămîni şi totul s-ar fi dus pe apa sîmbetei. Cu toate astea, bunicii şi *donna* Rachele nu păreau prea îngrijoraţi ; aşteptau, poate, ajutorul providenţei, sau nădăjduiau că Paulu o să găsească bani. De altfel, nici el nu-şi pierduse încă speranţa. Ballore Spanu îi spusese, la plecare :

„Eu sînt şi acum ca un minor, tu ştii asta. Nu pot dispune de nici o centimă, dar dacă vii la mine în sat, pot să te duc la sora parohului, o bătrînă plină de bani, care fără discuţie că ar putea să-ţi împrumute cîteva mii de lire. Peste opt zile o să avem şi noi praznic : ai face bine să vii."

El era hotărît să încerce şi asta. Şi dacă nu-i ieşeau lucrurile...

— Nu ştiu de ce, i-a spus Annesei, în seara dinaintea plecării, dar sînt sigur că voi găsi. Nu mă întorc acasă fără bani ; mai de grabă mă omor...

Nu era prima oară cînd ameninţa că se sinucide ; dar niciodată Annesa nu fusese atît de înspăimîntată.

El a plecat. Plecase şi Gantine la pădurea din Lula, unde urma să rămînă pînă la vremea însămînţatului.

Bătrînul astmatic le-a spus că vrea să se spovedească. Părintele Virdis a rămas cu el îndelung, iar cînd a ieşit din cameră şi s-a aşezat lîngă poartă, împreună cu cei doi bătrîni, Annesa a observat la el o veselie neobişnuită.

— Părintele Virdis e vesel, i-a spus ea *donnei* Rachele. L-a convins pe semne pe unchiul Zua să ne ajute.

— De-ar da Dumnezeu, a oftat cealaltă. M-aş duce pe jos pînă la Madonna din Gonare.

Dar din cîte ascultase Annesa, nu l-a auzit pe preot dîndu-le bătrînilor vestea cea bună. O chemă pe Rosa şi se apucă să-i povestească pe-ndelete patimile lui Isus, apoi împreună cu

ziu Cosimu şi cu *don* Simone a început să vorbească de Santus, ciobanul care fusese învinuit că şi-ar fi omorît fiul, susţinînd că nenorocitul tată era nevinovat.

— E plecat iar : a aflat că băiatul e la o stînă, lîngă Ozieri.

— Ar merita să-l spînzure, într-adevăr, dacă-l găseşte, a spus *ziu* Cosimu, cu o neobişnuită asprime.

Părintele Virdis a pornit să pufăie şi să gesticuleze, scandalizat.

— Cosimu Damianu ! Ce spui ? ce spui ? Vorbe de creştin sînt astea ? Ce, eşti fiară ?

Atunci Rosa le-a povestit un vis îngrozitor pe care-l avusese noaptea trecută :

— Era un lup, lung, lung, cu o codiţă mică, mică. Şi fugea după un alt animal *feroce*, într-un deşert. Şi deodată a apărut un om cu o puşcă şi cu o suliţă...

— Ce vis, Dumnezeule mare, a exclamat *ziu* Cosimu, făcîndu-se că se sperie. Mi-e mie frică !

Rosa a început să rîdă, apoi a devenit iar serioasă şi gesticulînd cu mînuţele :

— Nu-ţi fie frică. E un vis !

— Şi pe urmă, omul cu suliţa ?

— Omul a alergat, a alergat. Şi în apropiere era alt deşert : apoi încă unul...

— Ce mai, era acolo un adevărat depozit de deşerturi ! a exclamat părintele Virdis.

— Ascultaţi, ascultaţi, a spus Rosa cu nerăbdare.

Şi cei trei bătrîni ascultau cu atenţie flecărelile ei fantastice, pe cînd, în antreu, Annesa şi *donna* Rachele visau, prima aşteptînd, cu o tragică nerăbdare, o clipă de pace şi de speranţă, iar a doua implorînd în van un Dumnezeu care nu se îndupleca niciodată.

IV

Paulu plecase în zori. De ani de zile el nu făcea altceva decît să bată astfel drumurile, în căutare de bani, asemenea unui cavaler medieval în căutare de comori. Hotărît, o picătură de sînge de cavaler spaniol curgea în vinele lui de nobil scăpătat. Dar timpurile s-au schimbat, nici stîncile nu mai adăpostesc comori, nici lumea nu mai e gata să desfacă baierile pungii. Cu toate astea *don* Paulu Decherchi mergea, şi trăgea nădejde să ajungă în sfîrşit într-un loc în care să găsească oameni mai puţin josnici şi avari decît acea specie de cămătari cu care avusese mereu de-a face.

Nădăjduia ; şi era aproape sigur că va găsi, în sfîrşit, un dram de noroc.

„Sora parohului e o femeie de suflet", îşi zicea. „O să-mi dea banii şi n-o să pretindă cine ştie ce. În felul acesta, vom putea să achităm datoria la bancă şi apoi, cu timpul, un-

chiul Zua o să moară şi lucrurile se vor aranja binişor."

Şi mergea şi iar mergea. Deodată căluţul lui murg, de şaua căruia era legată desaga înflorată cu alb şi roşu ce părea tăiată dintr-un vechi goblen, se opri ridicîndu-şi capul delicat şi nervos.

Dincolo de un zid mic, fără tencuială, în dreapta drumului prăfuit şi prost întreţinut, începea o potecuţă ; dar două tufişuri de mur roşcat, cu fructe încă necoapte, închideau aproape complet trecerea.

— Ai dreptate, spuse cu glas tare Paulu, mîngîind capul inteligent al animalului. E mai bine să trecem pe aici. Cărarea e rea, dar e mai puţin praf şi mai multă umbră.

Şi se lăsă în voia calului, care trecu binişor printre cele două tufişuri.

Poteca, abia însemnată, şerpuia de-a lungul malurilor văii adînci. Lumina trandafirie a aurorei îmbrăca cu o strălucire blîndă peisajul : un peisaj sălbatic în care piciorul omului parcă nu şi-ar fi lăsat încă urma. Toată valea era săpată în granit : fortificaţii de stîncă, ciudate edificii, coloane naturale, îngrămădiri de bolovani ce păreau monumente preistorice, răsăreau ici şi colo, înconjurate ca de nişte ghirlande de verdele mărăcinişului care le sporea pitorescul. Albia unui torent, săpată toată în granit, de un cenuşiu foarte deschis, spinteca adîncul verzui al văii, şi oleandrii înfloriţi ce creşteau de-a lungul malului, printre stîncile şlefuite, păreau plantaţi în ciclopice vase de piatră. Dafinul cu frunze lucioase, strugurii ursului, mirtul cu fructul lui negru, ienupărul înmiresmat, tufişurile de bujori, trandafirii îmbobociţi, tot felul de plante, dintre cele mai rare, ale florei sarde, îmbrăcau valea, înlănţuiau stîncile, se căţărau pînă pe crestele cele mai semeţe. Creste albe şi azurii, învăluite ici-colo în pîcla plutitoare, pe care razele aurorei le picta cu un roş auriu, închideau orizontul. În depărtare, la poalele muntelui împădurit, din care îşi croia drum valea, se vedea satul, alb şi negru printre verdele hăţişului : şi mai încoace, într-o căldare cenuşie, se desluşeau ruinele unui alt sătuc, ai cărui locuitori — spunea legenda — muriseră pînă la unul de o ciumă misterioasă, ori fuseseră nimiciţi într-o singură noapte de către locuitorii satului vecin care voiau să-şi întindă vatra.

Paulu era vrăjit de poezia dimineţii şi de frumuseţea locului. De mult nu mai fusese atît de vesel şi de fericit : i se părea că e din nou adolescentul care pleca de acasă voios şi fără griji ca o pasăre, alergînd în căutarea plăcerilor fără să-i pese de viitor. În răstimpuri prindea să cînte :

Sas aes chi olades in s'aèra
Mi azes a jucher un'imbasciada... [1]

Vocea lui limpede şi subţire, ca de femeie, răsuna în liniştea drumeagului, şi calul scutura o ureche de parcă neobişnuita veselie a stăpînului

[1] *Voi păsări ce văzduhul spintecaţi, / Aţi vrea să-mi duceţi o solie... (dial. sard.).*

l-ar fi supărat. Dar Paulu îi dădea pinteni și cînta mai departe. Da, era vesel : imaginea Annesei, speranța că va găsi bani, farmecul dimineții îi dădeau o stare de plăcută surescitare. La dracu amintirile triste și tristele fețe, mai ales aceea a unchiului Zua, și a poștașului cu hîrțoagele lui.

Și mergi și iar mergi. A coborît, și iar a urcat toată valea, a trecut peste un mic platou, a ajuns apoi într-un sat și s-a oprit la un han ca să-i dea de mîncare calului. Intenția sa era să plece numaidecît : dar o femeie l-a recunoscut și a dat fuga la Pietro Corbu, un proprietar bogat din partea locului, să-i dea de știre că *don* Paulu Decherchi coborîse la cîrciumă la Zana, văduva șefului de post. Atunci *don* Peu Corbu a venit într-un suflet la văduva Zana, și de cum l-a văzut pe *don* Paulu l-a acoperit de sudălmi, fiindcă îl jignise atît de grav ocolindu-i casa.

— Ce, casa mea-i ciumată ? De cînd Paulu Decherchi trage la han în loc să vină în casa prietenilor ?

Paulu îi ceruse și lui bani cu împrumut și, firește, *don* Peu îl refuzase. El cerea bani la toate cunoștințele lui, dar o dată refuzat, nu mai deschidea vorba și le purta ranchiună celor care nu-i dădeau. Cu toate astea, s-a prefăcut că e bucuros de întîlnire, l-a umplut de complimente, dar n-a vrut să-l urmeze.

— Sînt foarte grăbit, a spus. Nu stau decît o clipă. Mă duc la praznicul sfîntului Isidor.

— E poimîine. Acu o să rămîi aici toată ziua, ai cuvîntul lui Peu Corbu.

— Nu te jura. Nu rămîn, a replicat Paulu. Dar a rămas.

Don Peu era unul dintre acei nobili sarzi care, dacă trebuie, nu se dau în lături să muncească pămîntul, dar care, de obicei, trăiesc în lenevie, în așteptarea vreunui prieten sau vreunui oaspete cu care să bea și să stea la taifas ore în șir.

L-a înșfăcat pe Paulu ca pe o pradă, și l-a purtat cu el prin tot satul, din cîrciumă în cîrciumă. Au băut mult, amîndoi, și Paulu a continuat să se arate vesel și a început să-i înșire tot felul de baliverne : că treburile-i mergeau strună, că bătrînul astmatic îi încredințase toate acțiunile lui ca să se folosească de ele așa cum i-o place.

— Uite, i-a spus, privindu-și costumul dintr-o stofă englezească foarte fină, dar croit ca vai de lume, costumul ăsta mi l-a dăruit el, unchiul Zua : adică mi-a dat trei sute de lire și mi-a spus să-mi cumpăr un costum.

— Ați făcut foarte bine că l-ați luat pe omul ăsta la voi, a spus *don* Peu, pipăind stofa hainei. Și, în definitiv, voi țineți la el : dacă nimerea în altă familie, îl omorau. Zana, ochioaso, adu-ne o sticlă din muscatul ăla îndrăcit.

Zana, o văduvă frumoasă, cu niște ochi mari, ca mura, a plecat de lîngă tejgheaua prăvălioarei ei, în care se îngrămădeau lucruri de tot felul, și a intrat în odăița din spate unde se refugiaseră cei doi prieteni nobili. Această odăiță, care primea lumină de la o ferestruică tăiată în acope-

rişul de trestie, slujea şi ca sufragerie : aici masa era gata pusă, cu un coşuleţ plin vîrf cu pîine sardă, numită *carta di musica*, şi un calup întreg de brînză dospită din care, printr-o găurică, ieşeau la iveală săltînd mici viermi albi ce păreau foarte veseli şi jucăuşi. Pe pereţii zugrăviţi în roşu atîrnau calendare şi icoane. O fotografie mărită reproducea, exagerînd-o, figura unui jandarm gras şi paşnic, care părea mai degrabă un popă travestit în jandarm.

— Zana, ochi de stea, i s-a adresat *don* Peu, în timp ce văduva, severă şi reţinută, turna de băut, acest nobil, aici de faţă, vezi, acest cavaler e văduv şi caută consolare. Am auzit că şi tu cauţi consolare. N-aţi putea să vă consolaţi unul pe altul ?

— Eşti nebun, *don* Peu, i-a răspuns înţepat văduva, şi doar respectul pentru oaspete mă opreşte să vă zic vreo două.

— Nu-l lua în seamă, puicuţo, o rugă Paulu.

Văduva, cu toate astea, şi-a oprit ochii pe chipul văduvului : el o privea încă mai dinainte. Amîndoi aveau ochi foarte frumoşi, şi ochii frumoşi sînt făcuţi să se uite unii la alţii chiar dacă au vărsat potop de lacrimi pe mormintele celor dragi.

Zana a stat puţin de vorbă cu clienţii ei, apoi s-a întors în prăvălioară, unde un copil cerea feştilă de cinci centime.

Paulu, nu ştia de ce, dar devenise trist. Pînă atunci fusese ca hipnotizat de propriile-i lăudăroşenii şi i se păruse că într-adevăr treburile îi mergeau bine, şi că cele o sută de lire pe care

le avea în buzunar nu ar fi fost luate cu împrumut de la părintele Virdis, omul acela simplu şi nătîng.

Dar în umbra care se îngroşa în odăiţa roşie, din dosul prăvăliei, revedea ca în vis anumite chipuri lugubre : faţa pristavului, neagră şi sălbatică, răsărea în spatele figurii cadaverice a bătrînului astmatic.

— E o femeiuşcă încă frumoasă, zise *don* Peu, referindu-se la văduvă, şi după cît se spune şi cu bani. Aşa vorbeşte lumea, eu nu spun nimic... ai cuvîntul lui *don* Peu, nu ştiu nimic, dar lumea vorbeşte... Bea, Paulu Decherchi. La ce te gîndeşti ?

— Nu mai beau. Ce zici că spune lumea ?

— Trebuie să bei, ai cuvîntul lui *don* Peu ! Ah, te interesează ce vorbeşte lumea ? Nu se poate spune aici : şeful de post e aici şi ascultă, ha ! ha ! Adio !

Don Peu făcu un semn de adio spre fotografie şi Paulu bău.

Muscatul văduvei îi alungă iar din minte mutra portărelului.

— Ce vorbeşte lumea ? Ce vorbeşte, Peu ?

Don Peu a coborît glasul şi a început să îndruge tot felul de glume deocheate în legătură cu Zana ; din cînd în cînd îşi ridica ochii malițioşi şi privea faţa răposatului care, în penumbră, părea venit dintr-o lume îndepărtată ca să asculte cu îngăduinţă aventurile văduvei sale. Chiar şi Paulu se uita la el şi rîdea, uitînd că peste opt zile Banca Agricolă urma să scoată la licitaţie,

fără nici o înduplecare, bătrîna casă şi ultimele acareturi ale familiei Decherchi.

A doua zi în zori a plecat spre satul lui Ballore. Vremea se răcorise pe neaşteptate de parcă ar fi fost toamnă. Nu mai simţea veselia din ziua trecută ; beţia îi lăsase în gură un gust acru şi-i uscase gîtlejul. Îşi amintea de cele două ceasuri petrecute în odăiţa de lîngă prăvălioara văduvei ca de un vis aţîţător ; vinul, glumele prietenului, Zana care găsea din cînd în cînd cîte un prilej să intre şi să rămînă lîngă masă, toate astea îl aduseseră într-o stare de nebunie şi inconştienţă ca în fericitele zile ale primei lui tinereţi. În ciuda protestelor lui *don* Peu, el voise să plătească o sticlă, scoţînd un *marengo* [1], şi fiindcă văduva n-avea destul mărunţiş, ca să-i dea restul, îi spusese :

— Bine, o să-mi dai restul peste trei zile, cînd am să trec din nou pe aici.

Zana voia să-i dea pe datorie, *don* Peu ţinea să-i împrumute mărunţişul : el s-a prefăcut că se înfurie. Prietenul a crezut că el făcea pe generosul ca să cîştige inima Zanei şi rîzînd, s-a uitat la fotografia răposatului.

Pe drum, Paulu îşi amintea de văduva înaltă şi frumoasă, cu faţa ei îmbujorată şi buzele voluptoase ; dar se gîndea şi la micuţa Annesa, la iedera puternică şi sufocantă, ale cărei îmbrăţişări numai el le ştia şi de care simţea că n-o să se poată elibera niciodată.

[1] Veche monedă de aur.

„Zana e frumoasă, dar chiar dacă ar fi şi cinstită tot n-ai putea să o iubeşti prea mult timp", îşi spunea. „Annesa e o comoară nesecată : fiecare sărut al ei mi se pare primul."

El nu-şi mărturisea că secretul iubirii Annesei consta numai şi numai în pasiunea tragică pe care ea i-o inspira : nu-şi mărturisea, dar simţea, şi se lăsa prins şi învăluit de această pasiune aşa cum o ramură se lasă înlănţuită de iederă. Mai mult decît iubea se lăsa iubit, şi fără să fie necredincios cu bunăştiinţă se uita şi rîvnea şi la celelalte femei, se lăsa cu plăcere prins în mrejele lor.

Şi aşa, fără să uite de Annesa, dar gîndindu-se la frumoasa văduvă, a ajuns în sat. Nori mari, roşietici acopereau soarele, o lumină blîndă aurea colinele acoperite de mirişti, dincolo de care răsărea un munte calcaros ce părea de marmoră roşie : vaci mărunte, negre, se adăpau din firicelul de apă al pîrîiaşului, iar siluetele păstorilor, îmbrăcaţi în roşu şi negru, se desenau strident pe galbenul colinei. Dar pe măsură ce se apropia de sat, totul lua o înfăţişare tristă ; drumul plin de pulbere, aerul de nerespirat din pricina mirosului de gunoi. Bisericuţa, aşezată la vreo cîteva sute de metri de sat, se înălţa în mijlocul unui cîmp uscat, pe care erau împrăştiate grămezi de pietre, bolovani îngrămădiţi unul peste altul, stînci ce formau cercuri, conuri, piramide. Aveai impresia că un popor primitiv trecuse peste cîmpul acela, începînd nişte construcţii pe care apoi le-a părăsit, lăsîndu-le neterminate : peste tot linişte şi dezolare.

Copitele calului se afundau în pulbere şi gunoi. Cocioabe de piatră, clădite direct pe stîncă, se îngrămădeau în jurul vreunei construcţii noi, femei desculţe şi cu capul acoperit, copii zdrenţuroşi, băieţaşi aproape goi, un popor ce părea abia ieşit dintr-un subsol murdar şi întunecos însufleţea drumul prăfuit : toţi şuşoteau la vederea lui *don* Paulu Decherchi, care împărţea saluturi de la înălţimea calului său.

Cînd a trecut prin faţa unei case vechi, ceva mai arătoasă decît celelalte, s-a înţepenit în şa, a făcut calul să salte şi s-a uitat la ferestrele apărate de zăbrele. În căsuţa aceea locuia sora parohului, o bătrînă foarte bogată, tocmai cea care trebuia să-i împrumute bani cavalerului ruinat. Dar nimeni nu s-a ivit la ferestre şi el a trecut mai departe ; prietenul său locuia la capătul uliţei, într-o căsuţă clădită pe stîncă, în fundul unei curţi fără gard.

Ballore Spanu nu era acasă, dar familia lui, compusă din mamă, şi şapte surori nemăritate, dintre care cea mai tînără trecuse de treizeci de ani, l-a primit pe oaspete cu vii manifestaţii de simpatie.

— Ballore e la cîmp, a spus mama, o bătrînă mică şi grasă, cu faţa gălbejită, acoperită aproape în întregime de văl, un văl negru. A luat foc o pădure de lîngă ţarcurile noastre şi Ballore al meu s-a dus să dea o mînă de ajutor la stins. Dar se întoarce astă seară. Ce mai fac ai dumneavoastră, *don* Paulu ? Ce face *donna* Rachele ? A, parcă o văd cînd venea la noi, la praznice : doar ce se

măritase, parcă era o garoafă, atît era de frumoasă.

Cele şapte fete nemăritate roiau în jurul lui Paulu ; una-i aducea cafeaua, alta-i întindea ligheanul să se spele. Semănau între ele într-un mod surprinzător ; bondoace, grase, cu faţa mare, palidă, cu sprîncene negre, stufoase, împreunate deasupra nasului acvilin.

Lăzi mari, negre şi roşcate, sculptate grosolan, un pat cu baldachin şi o veche bancă neagră, mobilau încăperea care primea lumină de la uşă : cîteva găini intrau şi ieşeau în voie.

Paulu a băut cafeaua, s-a spălat, a ascultat flecărelile bătrînei, care-i povestea că de şapte ani de zile se tot certau cu un vecin pentru un drept de trecere la un loc de-al lor.

— Şapte ani, fătul meu. Numai avocaţii mi-au mîncat mai mult de două mii trei sute de scuzi. Numai din ambiţie şi tot nu mă las, înţelegi : să ştiu că ajung cerşetoare, dar trebuie să cîştig.

Spre seară a ieşit puţin. Dar trăncănelile bătrînei, lipsa prietenului, privirile celor şapte fete bătrîne cu sprîncene de sălbăticiuni, îl întristaseră de moarte. A hoinărit prin sat, întrebîndu-se dacă se cuvenea să-i facă o vizită parohului, pe care nu-l cunoştea încă. Cerul se acoperea de nori, sătucul faţă de care Barunei i se părea lui Paulu un orăşel drăguţ, te ducea cu gîndul la un culcuş de cerşetor, întunecat sub cerul întunecat.

Oamenii se întorceau de la cîmp şi de pe izlazuri, unii pe jos, alţii pe cai mărunţi albi sau

negri ; şi păreau că vin de departe, tăcuţi şi obosiţi ca nişte cavaleri rătăcitori.

Deodată, disperarea a învăluit cu vălul ei de gheaţă inima lui Paulu.

„Unde am venit să-mi caut norocul ! Într-o groapă de gunoi !" şi-a zis, îndreptîndu-se printre stînci spre bisericuţă. „Să fie oare cu putinţă să găseşti bani aici, chiar aici ?"

O mulţime de lume se îndrepta spre biserică, unde parohul slujea de vecernie. Paulu s-a oprit să privească femeile, unele dintre ele de-o frumuseţe rară, în ciuda portului grosolan şi a zorzoanelor, apoi a intrat în biserică şi s-a aşezat lîngă o ciudată icoană care o înfăţişa pe Sfînta Fecioară aşezată deasupra norilor. Norii erau din lemn negru, rotunzi ca nişte mingi. Fecioara, cu scufie şi şorţ, părea un idol preistoric, monstruos şi diform. Paulu îşi aminti de icoanele din odaia de lîngă prăvălia Zanei, şi-l străfulgeră un gînd. Dar în aceeaşi clipă îl respinse cu oroare. Nu, nu era în stare să se înjosească pînă-ntr-atîta ; putea să se umilească faţă de cei mai mîrşavi cămătari, putea chiar să lase să se pună sechestru pe casă şi să-i vadă pe bătrînii bunici, pe biata *donna* Rachele şi pe nefericita de Rosa alungaţi din cuibul strămoşesc ca nişte animale din culcuş, dar să se înjosească cerînd bani unei femei deochiate, niciodată, niciodată.

„Mai degrabă moartea", îşi zise, plecîndu-şi capul. Ideea sinuciderii nu-l înspăimînta. „Dacă eu îmi curm zilele, unchiul Zua va salva familia. El mă urăşte, şi numai ca să-mi facă mie în ciudă nu vrea să ne ajute, dar dacă mor..."

În semiobscuritatea bisericuţei îi apăru imaginea Annesei ; şi mai mult decît la durerea bunicilor sau la zbuciumul mamei, se gîndi la disperarea ei, şi luă hotărîrea s-o înştiinţeze de funesta-i intenţie.

„În felul acesta va fi pregătită, şi *după* nu se va trăda, nu va lăsa să se înţeleagă că ne iubeam, şi atunci va putea să se mărite cu Gantine. Nu, nu vreau s-o nenorocesc, biata Annesa, inima mea scumpă."

Lacrimi sincere porniră să-i curgă de-a lungul obrajilor ; ca să-şi ascundă durerea îngenunche, puse pălăria pe jos, îşi sprijini un cot într-o palmă iar în cealaltă îşi strînse tîmplele.

Un cor de o tristeţe indescriptibilă, sălbatică, răsuna în bisericuţă ; părea un bubuit îndepărtat de tunet, străbătut de dangăte melancolice de clopote, de tînguiri şi hohote de copii. Bărbaţii, îngenuncheaţi lîngă altar, intonau o cantilenă tînguioasă şi nostalgică, cu voci joase, egale, rugătoare, în timp ce femeile, aşezate pe jos în fundul bisericii, dădeau răspunsurile cu voci tulburi şi ţipătoare ; mai cu seamă vocea uneia, care părea să fie dirijoarea corului, răsuna metalică, stridentă, ca o talangă.

Umbra devenea mai densă : cele cîteva lumînări de la altar abia mai luminau grupul bărbaţilor, care apărea negru şi alb, într-un clarobscur lugubru. Paulu n-avea să uite niciodată ora aceea tragică din viaţa lui. Cîntecul sălbatic şi trist îi aducea aminte de toată tinereţea lui, şi ea tristă şi sălbatică. Imagini uitate răsăreau parcă din penumbra bisericuţei asaltîndu-l, înconju-

rîndu-l, strigîndu-i cuvinte ciudate. Revedea chipurile unor servitori care stătuseră ani de zile în casa lui : auzea glasul doicii care, pe cînd o pieptăna pe micuţa Annesa, îngîna o poezioară :

Isperta, isperta, pilu,
Pilu brundu che seda. [1]

Apoi glasul tăcea, doica dispărea : în locul ei şedea acum mătăhălosul preot Virdis, cu batista în mînă, iar Rosa trecea încet prin fundul curţii. *Donna* Kallina, sărmana răposată, palidă şi transparentă ca o nălucă, stătea la soare, căutînd în van să se încălzească.

În bisericuţa din ce în ce mai tristă, răsuna mai departe corul tînguitor al credincioşilor : parcă un popor nomad ar fi trecut peste acel cîmp stîncos, intonînd un cînt nostalgic, un adio adresat patriei pierdute.

Paulu simţea această misterioasă nostalgie care sălăşluieşte în sufletul poporului sard. Setea de plăcere, de desfătări, de aventuri, îl împinsese, încă din copilărie, pe un drum care nu era al lui : şi el visase neîntrerupt o patrie îndepărtată, un loc de bucurie unde acum simţea că nu avea să ajungă niciodată.

Cele şapte surori ale lui Ballore au rămas edificate de atitudinea pe care Paulu o avusese în timpul slujbei. Dar Ballore, care se întorsese de la grajduri cu mîinile pline de arsuri, obosit

[1] Piaptănă, piaptănă părul, / Părul bălai ca de mătase (dial. sard).

şi abătut, şi-a dat seama că oaspetele era doborît de deznădejde.

„Trebuie să fie într-o situaţie desperată : el care nu crede în Dumnezeu s-a făcut că se roagă, numai s-o înduioşeze pe sora parohului", gîndi Ballore.

Şi se întrebă dacă nu făcuse rău invitîndu-l.

„Cum o să restituie el banii ? Nu mai are nimic. Frumoasă figură o să fac eu faţă de paroh şi de sora lui !"

Rămaşi singuri, în dormitorul unde fusese aranjată şi masa pentru oaspeţi, lîngă patul cu baldachin, cei doi prieteni se priviră în faţă.

— Vrei să ieşim ? îl întrebă Ballore.

Dar Paulu, văzînd cît e de obosit şi de prost dispus, răspunse :

— Unde vrei să mergem ? La persoana la care mi-ai promis să mă prezinţi ? Cred că e prea tîrziu. Asta nu e oră să ceri împrumuturi !

— Dacă trebuie, de ce nu ? zise Ballore ; apoi oftă : Ah, cît sînt de obosit ! Puţin a lipsit ca focul să mă împresoare şi să mă ardă ca pe-o surcică. Dar l-am dovedit : gonea ca un tartor, şi noi după el, cu ramuri şi bîte, îl hăituiam, îl băteam şi-l striveam ca pe-un animal. Bine că n-a ajuns la pădure, dar zău, ne-a muşcat zdravăn : uite.

Îşi arătă braţele roşii, mîinile băşicate : chiar şi barba şi sprîncenele lui stufoase şi împreunate erau pîrlite. Ballore simţea cîtă distanţă era între el, un muncitor necioplit şi puternic, energic şi avar, gata de orice, chiar să se lupte cu focul, şi Paulu, cu faţa delicată şi palidă, cu ochi melan-

colici de femeie, încercănaţi încă de nelinişte. Îşi privea oaspetele şi se simţea cuprins de milă, dar ce putea să facă ? Nu, nu putea să-l ajute : avea atîţia duşmani, atîtea procese, şi trebuia să plătească avocaţii : pentru prieteni ajungeau cuvintele frumoase împărţite cu dărnicie. Cuvinte frumoase da, cîte poftea : aşa încît Paulu se înmuie şi se arătă atît de umil şi de descurajat faţă de Ballore pe cît se arătase de arogant cu *don* Peu.

— Ţi-am mai spus Ballò. Sînt ruinat. Dacă tu nu mă ajuţi nu ştiu ce se va alege de mine. E mai bine să sfîrşesc o dată : dacă mor, poate că situaţia familiei mele se va schimba. Vezi, eu sînt geniul rău al casei : după ce m-am născut eu a început prăbuşirea. Am mers din rău în mai rău, din rău în mai rău...

— O, nu vorbi aşa, zise Ballore. Eşti tînăr, eşti sănătos. Oricum, poţi face o căsătorie avantajoasă. Ba chiar mă mir că tu nu te gîndeşti la asta. *Donna* Kallina, Dumnezeu s-o ierte, era o sfîntă, dar cred că sufletul ei bun s-ar bucura dacă...

— Taci, îl rugă Paulu. Că ea nu te aude. Eu n-am să mă mai însor niciodată.

— Şi totuşi, ar fi, poate, singura soluţie.

Paulu crezu că Ballore insistă pentru că avea de gînd să-i propună pe una din surorile lui, şi-l trecu un fior rece. Femeile îi plăceau, chiar şi urîte, dacă aveau ceva atrăgător, dar cele şapte fete bătrîne cu sprîncene ameninţătoare îi făceau impresia unor hibrizi, jumătate femei, jumătate păsări, şi-i trezeau un profund dezgust.

— Ballore, zise, gîndindu-se la Annesa, amîndoi sîntem bărbaţi şi tu ai să mă înţelegi. Trebuie să-ţi spun un lucru. Am o legătură secretă cu o femeie. Nu sînt un om josnic ; sînt nenorocit, dar nu necinstit. Poate că niciodată n-am să mă însor cu femeia asta, dar n-am s-o părăsesc niciodată.

— De ce n-o poţi lua ? E săracă ?

— E măritată, spuse Paulu, ca să înlăture orice bănuială în legătură cu Annesa. Am iubit-o mereu, chiar de copil, dar soarta ne-a despărţit. Eu m-am însurat, apoi, cînd am rămas văduv, am revăzut-o. Dar atunci ţineam doliu şi eram constrîns să duc o viaţă tristă, castă. Nu-mi ardea de distracţii, nu mă apropiam de nici o femeie. Într-o zi m-am nimerit singur cu prietena mea, pe cîmp. Eu o respectasem totdeauna, şi nădăjduiam să nu mă las biruit de pasiune. Dar dorinţa a fost mai tare decît mine, m-a aprins, m-a orbit. Şi mai rău decît asta a fost că femeia nu aştepta decît un semn ca să mi se dăruie cu totul. Şi ea mă iubise neîncetat : m-a înlănţuit, m-a cuprins aşa cum iedera cuprinde un copac. Nu pot s-o las.

— Ah, Paulu, Paulu ! zise Ballore oftînd. Iată nenorocirea ta : ai fost totdeauna un om slab.

— Şi tu crezi că eu nu ştiu asta ? Ştiu, din păcate, continuă Paulu răscolit, amintindu-şi de lacrimile copilăreşti vărsate în biserică ; sînt ca un copil, şi înţeleg că slăbiciunea şi neputinţa mea au fost cauza nenorocirilor noastre : şi mai mult decît nenorocirile astea mă ucide tocmai faptul că mă văd aşa, mereu neputincios, mereu

copil. Am greşit drumul, Ballore, şi nimeni nu va mai putea să mi-l arate pe cel bun. Dacă aş fi continuat să învăţ aş fi ajuns şi eu ceva, dar tata, mama, bunicii, toţi, toţi au făcut o gravă greşeală atunci cînd m-au trimis la seminar. Nu eram eu pasăre de colivie ! Au închis poarta şi am încercat să ies pe fereastră. Atunci m-au dat afară, şi din ziua aceea am rătăcit drumul. Nimeni nu mi-a spus atunci că trebuie să muncesc, şi am pornit să vîntur lumea ; ca cerşetorii care umblă din praznic în praznic. Căutam în petreceri ceva ce nu găseam niciodată. Totuşi, nu sînt rău, vezi şi tu : n-am făcut niciodată bine, dar nici rău. Şi de multe ori chiar am dorit să pot face cel puţin rău, aşa cum mulţi pot să facă, prin violenţă şi prin şiretenie. Nimic : nici măcar de asta nu sînt în stare. Îţi repet, am rămas un copil : inteligenţa mea, învăţătura mea, în sfîrşit totul, totul s-a oprit în momentul cel mai bun al dezvoltării mele : sînt ca acele fructe care se usucă mai înainte de a se coace...

Celălalt asculta, dar nu reuşea să înţeleagă toată subtilitatea şi dezolarea cuvintelor lui Paulu ; înţelegea un singur lucru : că prietenul nobil n-o să se mai poată ridica niciodată din ruina lui morală şi materială şi se căia că-l invitase.

Mai vorbiră un timp, apoi se duseră la culcare.

În zori, Paulu se trezi şi îşi dădu seama că Ballore plecase, dar cînd se sculă el, prietenul revenise şi acum bea un păhărel de rachiu.

— Ce somn am tras ! zise Ballore. Abia acum mă trezesc. Bea.

Plecară, se duseră la biserică. Praznicul era foarte sărăcăcios. Sătenii, mai toţi ţărani care-l sărbătoreau pe sfîntul Isidor al agricultorilor, făcuseră o recoltă slabă. Ballore începu chiar să se vaiete :

— În iarna asta o să murim de foame ; e o sărăcie lucie. Doamna Foame o să aibă sărbătoare. Ei, cum s-au schimbat vremurile, Paulu ! Acum toţi, care mai mult, care mai puţin, ne zbatem să trăim ; dar cînd eram eu copil, mi-aduc aminte, toţi trăiau în huzur. Ce oameni bogaţi erau pe-atunci ! Uite, de pildă, parohul şi soră-sa, aveau bani cu sacii, chiar cu sacii.

— De aceea, îşi aminti Paulu, au fost jefuiţi.

— A fost o spargere de pomină : patruzeci de indivizi înarmaţi şi mascaţi... şi se zice, să nu-ţi fie cu supărare Paulé, că mulţi dintre ei erau din satul tău. Au atacat casa parohului, l-au despuiat pe bietul preot şi pe soră-sa, i-au legat pe amîndoi, i-au trîntit pe un pat, şi-au făcut prăpăd... Cică ar fi luat zece mii de scuzi.

Cînd Ballore şi oaspetele s-au dus la paroh, soră-sa, o bătrînică mică, cu bonetă de brocard, s-a pornit să depene chiar povestea cu jaful : de patruzeci de ani încoace ea nu făcea altceva decît să povestească întîmplarea aceea. Gura ei căscată larg, ochii ei mici, negri, ficşi şi sticloşi păreau încă plini de groaza acelei ore cumplite.

— Era unul printre tartorii ăia, înalt şi negru, cu o haină de piele, lungă de-i ajungea aproape pînă la călcîie ; părea un berbec uriaş ridicat pe picioarele de dinapoi. Dragii mei, nu e noapte

să nu-l visez, totdeauna cu groază, pe ucigă-l toaca ăla negru şi păros... Ah, ne-a adus în sapă de lemn ; nu ne-a lăsat nici măcar cenuşa din vatră.

Gata, concluzia era că nici parohul şi nici bătrîna n-aveau bani de dat. Paulu a ieşit din casa aceea cuprins de desperare.

„Se vede că, azi dimineaţă, Ballore a sfătuit-o pe bătrînă să nu-mi dea împrumutul", şi-a zis.

Durerea şi umilinţa i-au trezit mîndria, şi ca şi cu *don* Peu, a simulat faţă de Ballore o nepăsare şi o veselie exagerată. A rămas ziua aceea în sat, a cheltuit ce-i mai rămăsese din suta de lire cu daruri pentru gazdele sale, a băut, a rîs.

A plecat a doua zi, în zori : nu ştia încotro să-şi îndrepte paşii, nu voia în ruptul capului să se întoarcă acasă fără bani.

„Mai degrabă mă lungesc sub un copac şi mă las să mor de foame."

Şi mergi şi mergi. Cerul era trist, înnourat ; pămîntul însetat, copacii prăfuiţi, stîncile arse aşteptau în linişte, răbdătoare, ploaia făgăduită. Nu se mişca o frunză ; în peisajul mohorît şi gălbejit nu se auzea nici o voce omenească, nici un strigăt de vieţuitoare. Unde să se ducă, dacă pentru Paulu toată lumea era la fel cu locul acela pustiu ? Se sfîrşise : într-adevăr, se sfîrşise.

Şi mergi, şi mergi ; calul supus şi gînditor mergea la trap, şi cînd vedea cîte-o spărtură în ţarcurile scunde care împrejmuiau păşunile nu şovăia să treacă, în căutarea vreunei scurtături. De-odată, pe cînd străbătea o asemenea scurtătură, pe-aproape de satul lui *don* Peu, Paulu se

auzi strigat de o voce ce-i părea cunoscută. Calul se opri. Un om înalt şi voinic, cu barbă lungă, roşcată, şi un băieţaş zdrenţăros şi sălbatic ce părea un ţigan, se apropiară în fugă.

— *Don* Paulu, *don* Paulu ? strigă omul abia trăgîndu-şi sufletul de oboseală.

Paulu îl recunoscu pe Santus, ciobanul de care lumea zicea că şi-ar fi omorît copilul : băieţaşul era fiu-său.

— Cum, l-ai găsit, în sfîrşit, pe pungaşul ăsta ?

Santus îl înşfăcă pe băiat de umeri şi-l scutură zdravăn.

— Am ocolit de două ori Sardinia pe jos, dar trag nădejde să pot muri cu obraz curat. Uite-l aici, sămînţa dracului : acu' îl dau pe mîna jandarmului şi o să le spun la toţi : să mai ziceţi că un tată poate să-şi omoare copilul, omorî-v-ar pe voi trăsnetul să vă omoare ! Şi-acu' mă spăl pe mîini *don* Paulu.

Omul blestema, dar cu toată oboseala, zbuciumul, chinurile ce i se citeau pe faţă, dezvăluia o bucurie sălbatică ; copilul, în schimb, era întunecat şi privea aiurea, iar ochii lui mari şi albaştri păreau ochii unui prizonier, visînd evadarea.

— Vă duceţi de-a dreptul în sat ? întrebă Paulu, fără să se intereseze prea mult de întîmplările lui Santus şi ale băiatului.

— De-a dreptul ; aveţi nevoie de ceva ?

— Atunci, spuse el rar, gîndindu-se la fiecare cuvînt mai înainte de a-l pronunţa, o să-ţi dau un bilet pe care să-l predai Annesei : dar ei şi

numai ei, ai înţeles ? Afară de asta să-i spui să nu mă aştepte astă-seară.

— Bine, *don* Paulu.

Paulu îşi scoase atunci carneţelul şi scrise cîteva cuvinte cu creionul.

„Mă întorc de la 0×××, o să înnoptez aici, în casa lui *don* Peu Corbu. Drum inutil. Nici o şansă : nici o speranţă. Nu ştiu cînd mă voi întoarce. Aminteşte-ţi ce ţi-am spus înainte de plecare. Nu-ţi fie teamă, nu te înspăimînta."

Santus nu ştia să citească. Paulu i-a dat biletul aproape neîmpăturit ; celălalt l-a luat, l-a pus în punga de la cingătoare şi a promis că o să-l dea Annesei personal : şi a plecat mai departe la drum, împingîndu-şi de la spate băiatul posomorît, şi oprindu-se cu toţi drumeţii pe care-i întîlnea ca să le povestească şi lor păţania lui. Şi habar n-avea că în punga de la cingătoare poartă sămînţa unei drame cu mult mai cumplită decît a sa.

Paulu, în ciuda dojanelor lui *don* Peu, a descins şi de data asta tot la văduva şefului de post. Nici un plan nu-l călăuzea, dar după ce scrisese şi dăduse biletul pentru Annesa se simţise şi mai trist, şi mai neliniştit ; hotărîrea de a nu se întoarce acasă fără bani îl stăpînea ca o obsesie.

„Mai am încă cinci zile se gîndea. De-ar trebui să colind ca nenorocitul ăla de Santus, şi tot n-am să mă întorc acasă cu mîinile goale. De-acum e o chestiune de onoare pentru mine."

Dar unde să se ducă ? Se gîndi la cămătarii din Nuoro, şi printre alţii îşi aduse aminte de o

femeie, care cu cîţiva ani în urmă îi împrumutase o mie de lire cu trei sute la sută.

„Ce deosebire e între o asemenea cămătăreasă şi o văduvă care nu se bucură de cea mai strălucită reputaţie ?" se întrebă.

Dar cînd a descălecat în faţa prăvălioarei Zanei şi a văzut-o pe femeie alergînd la poartă, zîmbindu-i cu familiaritate, ca şi cum l-ar fi aşteptat convinsă că o să se întoarcă, a simţit cum îl cuprinde sila. Nu, nu, niciodată nu i-ar fi cerut ei bani.

— Ah, spuse Zana, prinzînd de căpăstru calul lui Paulu, pe cîte bag de seamă, dumneavoastră n-aţi uitat restul.

Împinse portiţa de lîngă poarta principală şi băgă calul în curte : Paulu nu zise nimic ; o urmă, îşi scoase pintenul, dar nu părea să aibă chef de glume.

În schimb, Zana era veselă ; nu mai era văduva ţeapănă şi serioasă care vindea feştile în prăvălioară sau îşi servea demnă muşterii în odăiţa din spatele dughenei : era o femeie frumoasă şi tînără, care de trei zile se gîndea la ochii dulci şi la privirea languroasă a nobilului prieten al lui *don* Peu.

— Sînt singură acasă, spuse, după ce a legat calul. Servitoarea a plecat să spele. N-am putut să pregătesc nimic : va trebui, aşadar să aveţi răbdare.

Era aproape de amiază : liniştea tristă a zilelor înnorate domnea peste sat, peste curtea, peste casa văduvei.

Paulu intră şi se aşeză, în faţa mesei puse, pe care mai şedea încă acea *carta di musica :* de pe peretele de culoarea sîngelui închegat jandarmul privea, mai blînd ca de obicei, în penumbra tăcută a acelei zile mohorîtă şi caldă.

Paulu mîncă puţin şi bău mult : şi cu cît bea cu atît i se părea că mintea lui înnourată ca şi cerul, se limpezeşte, şi că multe probleme îşi găsesc rezolvarea.

„Ce deosebire e între o cămătăreasă şi o văduvă ca Zana ? Nici una. Ce mi-e una ce mi-e alta."

Zana intra şi ieşea. Îi servi o cutie de sardele, apoi două ouă, apoi o farfurie de legume prăjite.

— Poftim, şi tu ziceai că n-ai nimic ? Numai că, după aceea, să nu-mi prezinţi o notă prea încărcată.

Zana îl privea zîmbind.

— Era modestul meu prînz. Nu vă bateţi joc de mine.

— Cum ! spuse el ridicîndu-se. Prînzul tău ? Şi tu ? Ce ai să faci ?

— Nu vă gîndiţi la mine, *don* Paulu.

Dar el era pe jumătate beat, şi rămase un moment în picioare, cu o comică părere de rău de a fi mîncat prînzul Zanei. Apoi rîse şi spuse :

— Şi cînd te gîndeşti că astăzi la mine acasă e-ntinsă masă pentru şase săraci, şi că mama cu mîinile ei trebuie să-i servească ; la masă e pusă vesela noastră cea mai frumoasă şi tacîmurile de argint. Şi eu stau aici să mănînc prînzul unei văduve.

— Mama dumneavoastră trebuie să-i servească ? E un legămînt ?

— Nu, e o dispoziţie testamentară, sau mai bine-zis un soi de blestem care apasă asupra unei părţi din averea noastră.

Imediat se gîndi că poate acel *prînz al săracilor* era ultimul pe care biata lui mamă îl mai servea, şi deveni întunecat, aproape livid ; ideea de a cere bani cu împrumut de la văduvă începu din nou să-i stăruie în minte.

V

În fiecare an *donna* Rachele chema cîteva femei din apropiere ca să o ajute pe Annesa la pregătirea prînzului pentru săraci.

De data asta însă, Annesa a spus că n-avea nevoie de nici un ajutor din partea nimănui. Şi aşa cheltuiala cu prînzul e destul de mare ; o sumă bună despre care ea spunea că sînt bani „aruncaţi la cîini şi la corbi".

Chiar şi Paulu protesta de fiecare dată şi în ziua *Prînzului săracilor* nu dădea niciodată pe acasă ca să nu-şi facă sînge rău văzînd-o pe maică-sa cum se oboseşte şi se înjoseşte ca să servească şase zdrenţăroşi nenorociţi.

Dar *donna* Rachele, cu răbdarea ei de sfîntă, îi lăsa pe „copii" să bombăne şi aştepta aproape

cu înfrigurare ziua aceea, pentru ea binecuvîntată. Se gîndea :

„Domnul nostru Isus Cristos spăla picioarele săracilor. Şi eu aş vrea să fac la fel cu săracii care se aşază la masa mea."

De ani şi ani, poate chiar de secole, o doamnă Decherchi îndeplinea sacra îndatorire de a servi cu mîinile ei „şase sărmani umili..." a căror mizerie să fie, pe cît posibil, ascunsă.

Şi *donna* Rachele se opusese mereu vînzării acelei părţi din avere, tocmai pentru că-i era dragă această pioasă ceremonie.

În felul acesta reuşiseră să mai păstreze un ultim acaret : dar acum trebuia să se supună violenţelor inexorabile ale împrejurărilor. Răbdare. De altfel Paulu nu se întorsese încă, şi ultima speranţă a *donnei* Rachele şi a bătrînilor era în el.

— Lasă, la anul poate că n-o să mai fiu. S-avem grijă să ne facem datoria cum se cuvine anul ăsta, îi spunea pioasa femeie Annesei care era îngrijorată şi nervoasă.

Aproape în toţi anii cei şase „săraci umili" care se adunau pe ascuns la masă, erau aceiaşi. Or, deşi totul se făcea în taină, o bună parte a locuitorilor din Barunei ştiau că în cutare zi şi la cutare oră, cei şase cutare mîncau cu furculiţe de argint şi erau serviţi de o doamnă. În fiecare an în seara zilei cînd se dădea ospăţul vătăşelul satului, care era cam într-o ureche, se distra trecînd prin faţa caselor săracilor strigîndu-i pe nume şi aruncîndu-le cîte o glumă umilitoare :

— Chircu Pira, ieşi pîn' afară ! Spune-mi, în seara asta mănînci tot cu tacîm de argint ?

— Hei, Matteu Bette ! Tu ce zici, e mai bine să mănînci ciorba cu lingură de argint sau cu lingură de lemn ?

— Îţi mai lingi ş-acu deştele, Miale Caschitta ?

În ajunul ospăţului, mătuşa Anna, bătrîna verişoară a *donnei* Rachele, s-a oferit s-o ajute pe Annesa.

— Cine ştie, poate-mi aleg un mire dintre bogătaşii pe care i-aţi invitat, a zis ea glumind.

— Bine, vino, i-a răspuns văduva. Dar să ştii că la masă trebuie să servesc eu singură. Nu vreau să mă ajuţi şi tu.

— Şi-atunci ce-am făcut ? Nu pot să văd oaspeţii.

A doua zi de dimineaţă mătuşa Anna a venit din nou, şi imediat a început să glumească. A spus că unul dintre invitaţi, un anume Matteu Corbu, zis *burdihan*, o ceruse odată în căsătorie.

— Nu l-am luat pentru că era un mîncău : dovadă că şi-a mîncat tot ce a avut, pînă la urmă şi-ar fi mîncat şi nevasta.

Dar Annesa n-o lua în seamă pe mătuşa Anna. Gătea şi se gîndea cu spaimă la Paulu care lipsea de trei zile. Unde era ? De ce nu se întorcea ? Vorbele lui îi reveneau mereu în minte ca o neagră ameninţare.

„Asta e ultimul drum : sau găsesc sau nu mă mai întorc !"

La răstimpuri, cînd pe ulicioară răsuna pasul vreunui cal, inima i se zbătea puternic : dar nu era pasul calului murg : se risipea speranţa, neliniştea creştea. Ca de obicei, era cuviincios îmbrăcată, era curată, pieptănată cu grijă : dar

donna Rachele, care intra şi ieşea, din cameră în bucătărie şi de aici în curte, unde fusese aprins focul ca să coacă aluatul şi să frigă carnea, a observat la ea ceva neobişnuit şi straniu.

— Cînd eşti palidă, cînd ai faţa aprinsă, i-a spus atingîndu-i uşor fruntea cu degetele. Ce ai ? Eşti bolnavă ? Eşti obosită ?

— N-am nimic ! Din cauza dogoarei, a spus Annesa iritată.

Mătuşa Anna o privi şi ea şi-i pieri cheful de glumă. Din ochii blînzi şi trişti ai Annesei dispăruse liniştea obişnuită : uneori străluceau de-o lumină sălbatică, ficşi şi inconştienţi ca de lunatec.

— Astăzi fata nu-i în toane bune ; s-o lăsăm în pace. E furioasă fiindcă ea nu voia ca anul ăsta să mai dăm prînzul, îi mărturisi *donna* Rachele verişoarei.

Mătuşa Anna, într-adevăr, îi dădea dreptate Annesei. Din moment ce peste cîteva zile acaretul urma să fie scos la licitaţie, era o prostie să se mai ţină de legămînt. Dar n-a zis nimic şi a continuat să învîrtească frigarea pe jăratecul care fumega.

În odaia bătrînului astmatic masa fusese pusă : pe faţa de masă gălbuie ultimele şase tacîmuri de argint stăteau alături de farfuriile albe cu floricele roşii.

Doi invitaţi, doi bătrîni fraţi, Chircu şi Predu Pira se şi aşezaseră lîngă patul astmaticului. Erau doi bătrîni nenorociţi, de familie bună, care mereu încercaseră ba vreun negoţ, ba vreo altă afacere, dar mereu dăduseră greş. Erau îmbrăcaţi

îngrijit, orăşeneşte, dar feţele lor palide, supte, mîinile uscate, ochii plini de tristeţe, trădau o viaţă plină de durere şi de lipsuri : *bieţi umili*, într-adevăr, a căror mizerie era bine cunoscută : *donna* Rachele îi invitase ca să-i facă plăcere unchiului Zua, care fusese prieten intim cu cel mai tînăr dintre ei, adică Chircu. În timp ce erau aşteptaţi ceilalţi invitaţi, unchiul Zua profita de momentele în care *donna* Rachele ieşea în curte ca să-şi vorbească de rău rudele. Vocea lui joasă şi gîfîitoare se răspîndea ca un geamăt în odaia tristă. Prin fereastra întredeschisă pătrundea un firicel de lumină cenuşie, miros de frunze jilave ; totul era trist acolo înăuntru : bătrînul cadaveric, faţa de masă gălbuie, cei doi fraţi scofîlciţi de foame.

Unchiul Zua vorbea rău de toţi, pînă şi de Rosa.

— Cosimu Damianu s-a dus azi la cîmp : vrea să muncească, bătrînul pierde-vară ! Acum ! acum ! Acum cînd e cu un picior în groapă. Vrea să muncească acum, după ce toată viaţa a trăit pe spinarea altora. Şi *don* Simone a plecat la plimbare : bătrînul nobil are nevoie de mişcare, ca să-şi facă poftă de mîncare. Plimbă-te, plimbă-te, sigur că da, dragul meu ; la anul o să fii chemat tu la prînzul săracilor, chemat de noul proprietar al averii tale.

Cei doi bătrîni zîmbeau trist : dar cel mai bătrîn, căruia astmaticul îi era cam nesuferit, zise ca să-i facă în ciudă :

— Paulu o să aducă astăzi banii ; lumea spune că s-a dus la Nuoro, unde...

— Taci, îl întrerupse unchiul Zua, încercînd să se ridice pe pernă și încrîncenîndu-se la amintirea lui Paulu. O să aducă pe dracu, vagabondul ăla, vîntură-lume ăla ; cine-i mai face lui credit ? Toți rîd de el. Ah, toți, da, toți... ăh...

Mînia îl sugruma. Bătrînul Pira se ridică și-i potrivi perna la spate.

— Nu te mînia în halul ăsta, Zua ; îți face rău.

— Ba da, mă mînii, ba da, pentru că, vezi, toți cred că el a plecat pentru treburile lui... pentru... Numai că, în schimb... ăh, ăh...

— În schimb a plecat să se distreze, știm, a spus Chircu Pira, căutînd să-și calmeze prietenul. Știm și noi asta.

— Da, bătrînii mei prieteni. S-a dus la praznicul sfîntului Isidor. Și a plecat cu bani de împrumut. Ah, nu se gîndește că peste cinci zile o să fie prima licitație a casei și a acaretului : nu se gîndește la asta, cum de fapt nici unul, aici, nu se gîndește la asta. Ah, toți sînt veseli : ce le pasă lor ! Nu-l vedeți pe *don* Simone ? El se duce la plimbare, ca să-și facă poftă de mîncare. Pe semne trag nădejde c-o să mor în astea cinci zile : dar pielea mea e tare, și sub piele am șapte suflete, ca pisica. N-o să mor, bătrînii mei prieteni, și dacă o să mor, există cineva care-o să vie... o să vină să vadă... ăh !

— Ce să vină să vadă ? Zua, nu te mînia, repetă bătrînul prieten, îți face rău.

Iar celălalt frate insistă :

— Cine-o să vină să vadă ?

Dar astmaticul regreta că-i scăpaseră vorbele acelea, și nu vru să mai spună nimic.

— Cîte muște, se văicări fluturînd încet mîna de care avea legate mătăniile. Ce zi nesuferită ! Cînd e căldura asta înăbușitoare, mă simt foarte rău : ieri noapte credeam într-adevăr că mă sufoc. Și măgărița aia de Annesa, pîinea lui Dumnezeu și aia, lua-o-ar dracu s-o ia ! se uita la mine ca și cum ar fi vrut... Ah, uite că vin...

Cineva intră în casă ; în antreu se auzi rîsul melancolic al Rosei. Și iată capul enorm, ochii vioi și rochița roșie cu albastru a fetiței ; în spatele ei, haina neagră, bastonul, pălăria lui *don* Simone.

Bătrînul nobil părea mai vesel ca de obicei, glumea cu fetița, trăgînd-o de colțul basmalei care-i înfășura capul, și zicîndu-i copilărește :

— Hai, mînzule, saltă.

Unchiul Zua îl privi cu dispreț.

Veniră apoi și ceilalți invitați, dintre care doar unul era foarte tînăr, orb din copilărie. *Don* Simone se așeză la masă cu săracii, lucru pe care nu-l mai făcuse niciodată, și ceru ca Rosa să stea lîngă el.

— *Donna* Rachele, strigă glumind, sîntem gata ! Dar anul ăsta ați greșit numărul : în loc de șase săraci ați invitat șapte, ba chiar șapte și jumătate.

Țeapănă și mai palidă în costumul ei negru, *donna* Rachele intră, aducînd o tavă plină vîrf cu macaroane ; zîmbea, dar cînd îl văzu pe bătrînul socru așezat printre săracii comeseni tresări ; lacrimi amare îi umeziră ochii. Dar el o

privea surîzînd, cu ochii plini de bucurie, şi ea se gîndi : „Parcă-ar vrea să-mi spună ceva. Vreo veste bună poate ? Să-i fi scris Paulu !"

În timpul mesei *don* Simone glumea, dar prezenţa lui îi cam intimida pe invitaţi : începu să glumească pe seama lor cu bunătate :

„Matteu, brente 'e leone.
Chi pares una balena,
A denotte duas chenas,
E una colassione." [1]

îi zise lui Matteu Corbu, bătrînul mîncău care se lăuda că odată devorase un miel întreg.

Catrenul îi înveseli pe invitaţi ; crezînd că-i fac plăcere stăpînului casei, unii începură să-l înţepe pe bătrînel cu glumele lor.

— Care era cîntecul tău preferat în tinereţe, Matteu ? întrebă moş Chircu. Ia aminteşte-ţi-l.

Dar bătrînelul, care părea un mic sfînt Petru, pleşuv şi cu şuviţe lungi pe ceafă, mînca liniştit şi tăcea. Lîngă el, Niculinu orbul, pipăia faţa de masă şi zîmbea.

— Nu-ţi aduci aminte ? Ce zici, Matteu ? Eşti surd ? Cu toate astea eu mi-amintesc cîntecul tău :

„Si sar muntagnas fiu de maccarrones,
E i sar baddes de casu frattadu..." [2]

[1] Matteu, burtă de lup, / Ce pari ca o balenă, / Noaptea mănînci de două ori de cină / Şi o dată de prînz (dial. sard.).

[2] De-ar fi de macaroane munţii, / Şi văile de parmezan... (dial. sard).

Rosa asculta cu interes : deodată izbucni în rîs şi vru să-i spună ceva la ureche lui *don* Simone.

— Ce vrei ? Nu te aud, Rosa.

— Hai să mergem, îţi spun în bucătărie.

Coborî cu greutate de pe scaun şi-l trase de haină pe bunic : el se ridică şi o urmă în bucătărie.

— Spune-i bunicule, să mai zică o dată cîntecul cu macaroanele.

— Diavoliţo, pentru asta m-ai adus aici ? Tiii ce drăcuşor !

Ea o rupse la fugă, el o urmări pînă în curte. Mătuşa Anna era în bucătărie, Annesa îl servea pe bătrînul astmatic ; *donna* Rachele ieşi în curte şi se plecă să ia frigarea de pe vatră : *don* Simone îi spuse atunci în fugă :

— Părintele Virdis mi-a mărturisit ceva, dar în mare taină. Spune că l-a convins pe Zua să cumpere casa şi acareturile, în felul acesta totul se va aranja. Dar, pentru Dumnezeu, să nu vorbeşti nimănui despre asta, nici măcar Annesei.

— Să mergem, Rosa, îi zise apoi fetiţei. O să-i spunem să repete cîntecul.

Cînd văduva intră, aducînd friptura, toţi băgară de seamă că avea altă înfăţişare : o bucurie aproape febrilă îi însufleţea privirea, cuvinte drăgăstoase şi dulci porneau de pe buzele-i uşor colorate. Annesa observă şi ea starea aceea de surescitare, dar o atribui plăcerii aproape mistice pe care buna femeie o încerca atunci cînd îi servea pe săraci ; şi tristeţea şi supărarea ei crescură. Cîteodată gîndea chiar de rău despre

binefăcătorii ei ; da, fără îndoială, îşi ieşea din sărite văzîndu-i atît de veseli şi inconştienţi în ajunul ruinei lor totale. Şi Paulu care nu mai venea ! Unde era Paulu ? Gîndul Annesei îl căuta, îl urmărea prin pustietatea nemărginită a păşunilor, străbătînd drumeagurile acelea triste, sub un cer închis şi ameninţător care părea că apasă şi asupra ei, strivindu-i capul îndurerat, ca o lespede de piatră.

Cei de la masă vorbeau despre Niculinu orbul.

— Zice că de la o vreme încoace i se pare, în anumite zile, că vede ca o licărire îndepărtată. Pînă la vîrsta de trei ani n-a fost orb : asta i s-a întîmplat după o boală grea. De curînd a fost de Înviere, la Nuoro, şi crede că încet, încet o să-şi recapete vederea. Nu-i aşa, Niculinu ?

Drept răspuns, orbul îşi făcu semnul crucii.

— În numele Tatălui, al Fiului şi al Sfîntului Duh, exclamă *donna* Rachele, închinîndu-se şi ea. Dumnezeu e atotputernic şi poate totul : lăudat fie în veci numele lui sfînt.

Şi puse mîna pe umărul lui Niculinu, de parcă-ar fi vrut să-i dea de înţeles că şi dînsa fusese ca şi oarbă pînă în clipa aceea, dar că acum începe să întrezărească o îndepărtată licărire de speranţă. Ah, da : începea din nou să creadă în bunătatea oamenilor, şi încrederea aceasta era motivul bucuriei sale : ar fi vrut să se apropie de patul bătrînului astmatic şi să-i spună : „Zua Decherchi, îţi mulţumesc, nu pentru că ne salvezi casa şi ultimul petec de pămînt, ci fiindcă te arăţi bun în timp ce noi toţi te credeam rău".

Dar *don* Simone o privea şi ea înţelegea că trebuie să păstreze taina. Şi o păstra, dar în timpul după-amiezii îl copleşi cu mii de atenţii pe bătrînul astmatic : dar dîndu-şi seama despre ce e vorba, el se înfurie şi mai tare ; şi mînia lui o stîrnea pe aceea a Annesei.

Ziua devenea şi mai mohorîtă şi mai tristă ; se auzeau tunete îndepărtate, dincolo de muntele vineţiu, aproape negru. Ceva chinuitor şi tragic stăruia în aer.

Sfîrşind prînzul, săracii plecară ; totul intră din nou în ordinea şi liniştea melancolică de mai înainte. Doar din cînd în cînd, unchiul Zua gemea, iar dacă Annesa trecea prin cameră, geamătul lui se transforma într-un fel de mîrîit.

Ea trebăluia şi tăcea ; puse la locul lor faţa de masă şi tacîmurile, mătură bucătăria şi curtea; se duse apoi la izvor, cu o cofă pe cap, şi se opri lîngă o bornă a şoselei, privind de-a lungul văii, pînă departe. Sub cerul cenuşiu brăzdat de nori de un negru pămîntiu, valea se adîncea ca o prăpastie, stîncile păreau gata să se prăvălească unele peste altele ; pădurea care acoperea muntele era una cu norii care se lăsau tot mai jos.

Şi Paulu nu venea. Annesa avea o cumplită durere de cap ; avea impresia că în loc de cofă ar purta o stîncă pe care, în ameţeala ei, parcă o vedea clătinîndu-se şi prăbuşindu-se : şi tunetul îi răsuna în cap, cu un bubuit continuu. Era gata să pornească din nou, cînd îl văzu pe

Santus ciobanul cu încă trei oameni și un băiat apropiindu-se pe drum. Avea oare vedenii, sau copilul care se apropia, precedat de doi bătrîni și urmat de taică-său și de un alt țăran, era într-adevăr copilul dispărut al lui Santus? Curiozitatea o făcu să uite puțin chinul ei: își luă cofa de pe cap, o puse pe bornă și așteptă. Grupul se apropia; glasul lui Santus, puternic și vesel, ajunse la ea tot mai clar în liniștea drumului pustiu.

— Să mă ia dracu dacă nu-l duc imediat la post: apoi dacă-o vrea să fugă — să fugă, să se ducă odată dracului.

Băiatul tăcea. Annesa se uita la ei; și n-a fost de loc mirată cînd l-a auzit pe Santus strigînd-o:

— Annesa, hei, Annesa! Uite aici păsărica scăpată din colivie. O vezi? Uite-te bine: o recunoști și tu, ea e?

— Și unde-ai fost, tot timpul ăsta? îl întrebă ea cînd țăranii veniră mai aproape.

Băiatul o ținti cu ochii lui albaștri, răi, dar nu-i răspunse.

— L-am întîlnit pe *don* Paulu, o înștiință ciobanul; noaptea asta n-o să se întoarcă în sat, să nu-l așteptați.

Annesa, care-și puse din nou cofa pe cap, se cutremură toată, și, ca să-și ascundă tulburarea, îi lăsă pe țărani să treacă înainte. Dar i se păru că Santus se întoarce și apoi se oprește și o așteaptă.

„De bună seamă că are să-mi spună ceva", se gîndi ajungîndu-l din urmă.

Ceilalți mergeau la cîțiva pași înaintea lor.

— Unde l-ai văzut pe *don* Paulu? îl întrebă ea în șoaptă.

— Prin pădurile de lîngă Magudas: mergea spre satul ăla. Mi-a dat chiar și un bilet pentru tine, poate ca să-l dai lui *don* Simone... adăugă ciobanul, care era un om bun, dar mucalit. Și-i întinse biletul pe care-l scosese de la chimir.

Annesa strînse în pumn petecul de hîrtie: un tăciune aprins n-ar fi ars-o mai tare. Ciobanul vorbea, ea nu-l auzea. Auzea doar bubuitul tunetelor în depărtare: și i se părea că în pumn nu strînge un petecuț de hîrtie, ci o inimă care pulsează, un suflet care se tînguie și suferă. Ce să-nsemne asta? Paulu nu-i scrisese niciodată. De ce-i scria acum? O veste bună sau o veste rea? Ea nu se îndoi decît o clipă: era desigur o veste tristă. Și-i era frică să citească, pe loc, biletul.

O femeiușcă, călare pe un cal alb, îi ajunse din urmă și recunoscînd copilul lui Santus începu să strige cu uimire și bucurie:

— Aha, iată-l; el e! Ce bucurie, Doamne! Nu, nu se putea ca un om din Barunei să-și omoare copilul: satul nostru și-ar fi pierdut cinstea; chiar și în cîntece ar fi fost pomenit a batjocură Barunei al nostru.

— Taci din gură, Anna Pica, strigă Santus. Ai o limbă ca un cuțit.

Annesa se opri, de îndată ce se opriseră și ceilalți, dar nu auzea decît bubuitul tunetului, iar în pumn simțea hîrtia fatală: nimic altceva nu exista pentru ea.

Ceilalţi porniră ; străbătură satul ; ea îi urmă, se pomeni în mijlocul mulţimii care încet, încet, se strînse în jurul ciobanului, stătu să asculte, zîmbi. Un fulger neaşteptat, un tunet foarte puternic, cîteva picături de ploaie şi oamenii fugiră care încotro ; ea se trezi aproape singură în capătul uliţei ce ducea la casa binefăcătorilor ei, spre care se îndreptă în fugă. *Donna* Rachele plecase cu Rosa la rugăciune ; doar geamătul bătrînului astmatic, care în ziua aceea era mai întunecat şi mai agitat ca de obicei, însufleţea casa pustie. Lumina metalică a fulgerului inunda, din cînd în cînd, camera întunecoasă, coridorul liniştit.

Annesa puse jos cofa, strîngînd mereu biletul în pumn, ieşi în curte şi citi cu greutate tristul mesaj : „aminteşte-ţi ce ţi-am spus înainte de plecare..." Un fulger cumplit, un tunet asurzitor umplură cerul de groază : Annesa crezu că trăsnetul a căzut asupra ei, şi gemu cum gemea bătrînul.

„N-a găsit. Se va omorî. De astă dată, de astă dată aşa va fi. Peste două, peste trei zile, cînd nu va mai avea nici o speranţă, va muri. E sigur."

Din nou un tunet năpraznic, lumina albastră a unui fulger, încă un tunet, năpădiră curtea de lumină şi groază : ploaia răpăi cu furie. Ea intră în bucătărie şi îşi sprijini fruntea de uşa închisă, gîndindu-se că dacă Paulu se afla pe drum la ora aceea, cu siguranţă că era ud pînă la piele. Şi un timp gîndul ăsta o nelinişti mai mult decît ameninţarea biletului ; un tremur nervos o scutura toată ; i se părea că simte cum îi şiroieşte ploaia de-a lungul umerilor, cum îi udă spatele, întregul trup, scurgîndu-se în jos tot mai jos pînă la picioare.

Şi nu putea să strige, nu putea să plîngă : un nod i se pusese în gît. Afară creştea furia furtunii, ploaia izbea în uşă, tunetele bubuiau cu mînie duşmănoasă. Şi ea, cu capul lipit de uşă, se gîndea la Paulu pierdut în tristeţea serii vijelioase, pălit de furia oarbă a uraganului, şi i se părea că acum şi natura se unise cu soarta, cu oamenii, înverşunîndu-se împotriva sărmanului nenorocit. Afară, înăuntru, în casă, împrejurul casei, în nemărginirea cîmpurilor, o armată de forţe vrăjmaşe petreceau hărţuind o fiinţă singură, un om slab şi nefericit. Nimeni nu-l ajuta, nimeni nu-l apăra : nici măcar mama nu-şi făcea griji din cauza lui, era bucuroasă că săracii veniseră la masă în timp ce fiul ei, mai sărac şi mai nenorocit decît cel din urmă dintre cerşetori, rătăcea din sat în sat, în căutarea norocului şi a cuiva care să-l ajute.

— Nimeni, nimeni, gemea Annesa, frecîndu-şi fruntea de uşă, aşa cum o oaie capie îşi freacă fruntea de trunchiul stejarului. Nimeni, nimeni ! Doar servitoarea se gîndeşte la tine, Paulu Decherchi, băiat nefericit. Dar ce poate să facă o servitoare împotriva soartei — stăpîna tuturor oamenilor ?

— Annesa, tartoriţo ! strigă unchiul Zua, care de un sfert de ceas o tot chema în van. Annesa, blestemato, aprinde lampa.

Ea intră în cameră, dar nu aprinse lampa. Un amurg tulbure se strecura pe fereastră, descriind un cerc de lumină cenuşie care ajungea abia pînă la picioarele patului unchiului Zua : dar din cînd în cînd strălucirea orbitoare a fulgerelor inunda camera, şi atunci figura bătrînului astmatic părea că sare din umbră, şi apoi cade iar într-un adînc de tenebre şi de mister.

Annesa îl privi îndelung cu ochi halucinaţi : i se părea că e mort dar că urlă încă şi blestemă. Şi din clipa aceea o stăpîni un fel de obsesie : să se apropie de bătrîn şi să-l sugrume, să-l facă, în sfîrşit, să tacă, să-l arunce pentru totdeauna în abisul acela de umbră din care el ieşea, din cînd în cînd, urlînd.

Stînd nemişcată în uşa bucătăriei, întinse puţin braţele, contractîndu-şi degetele : un geamăt îi ieşi din gura încleştată. Bătrînul crezu că-i e frică de furtună şi coborî glasul.

— Annesa, spuse rugător, aprinde odată lampa aia ! Vezi doar că şi ţie ţi-e frică. Uite cum m-au lăsat singur. Cine ştie pe unde-or fi ! Şi Rosa e plecată : o să-i ude pînă la piele.

Ea se întoarse în bucătărie şi aprinse lampa : şi-aduse aminte că Paulu îşi luase pardesiul, şi gîndul că el avea ceva cu care să se apere de ploaie o mai linişti. Suspină cu un sentiment de uşurare, asemănător aceluia pe care-l încearcă uneori copiii, atunci cînd aud că eroul basmului, surprins de uragan, a dat peste o

căsuţă în pădure. Şi intră cu lampa în camera bătrînului.

Furtuna ţinu pînă seara tîrziu ; apoi deodată cerul se înseninā ; ultimii nori, ca sfîşiaţi de ultimul tunet, se împrăştiară, se destrămară, coborîră dincolo de munte. În melancolia nopţii umede, luna, mare şi tristă, apăru deasupra pădurii într-o linişte neaşteptată.

Donna Rachele, fetiţa, bătrînii bunici, care rămăseseră în biserică pînă la încetarea ploii, veniră acasă şi imediat după cină se duseră la culcare.

Annesa rămase singură în bucătărie, unde aprinsese focul fiindcă apa mai şiroia încă pe acoperiş. Avea impresia că e iarnă. Flacăra focului lumina pereţii negricioşi, tremura pe pardoseala umedă, pătată de urmele pantofilor înoroiaţi ai lui *don* Simone şi a lui *ziu* Cosimu. Pe Annesa o treceau fiori de frig şi căsca nervos.

După ce a făcut ordine în bucătărie, a intrat în cameră şi a aprins lămpiţa de noapte pe care a pus-o jos, în colţul de după uşă. Şi iată că din nou figura unchiului Zua, aţipit dar mai agitat şi cu respiraţia mai grea ca de obicei, părea că se cufunda în penumbră. În vîrful picioarelor Annesa se apropie de cîteva ori de pat ; îşi aşeză pe canapea pătura de învelit, dar nu se culcă. I se părea că mai avea *ceva de făcut*.

Ce anume ? Ce anume ? Nu ştia, nu-şi amintea.

Se duse iar să se aşeze lîngă vatră, se plecă spre flacără şi citi din nou biletul de la Paulu :

apoi îl aruncă în foc. Rămase mult timp nemişcată, cu coatele pe genunchi şi faţa în mîini, privind ţintă la petecul de hîrtie, negru şi răsucit ca o frunză uscată, ce se transforma încet, încet, în cenuşă.

La fel se mistuia ceva şi în lăuntrul ei. Conştiinţa şi raţiunea o părăseau : un zăbranic cobora în jurul ei, o separa de realitate, o împresura cu umbră şi teroare. Nu şi-a amintit niciodată cît timp a stat aşa, plecată asupra ei înseşi, într-o stare de inconştienţă. Visa şi se lupta să se trezească, dar coşmarul era mai puternic decît ea. La un moment dat s-a ridicat şi s-a apropiat de uşa care da în cameră : bătrînul dormea ; în jurul mesei mai şedeau încă cei şase săraci, şi nu mîncau, nu vorbeau, ci o fixau cu ochi melancolici. Mai ales Niculinu, orbul, o privea fix, cu ochii lui mari, alburii, cu pleoape groase, livide.

Se întoarse la locul ei şi închise ochii : dar văzu mai departe ochii lăptoşi şi pleoapele umflate ale orbului. Mai nefericită decît el, care spunea că-şi aminteşte lumina şi culorile ca un vis îndepărtat al copilăriei lui, ea nu-şi amintea nimic din primii ani : nici o voce cunoscută nu se auzea în adîncimea întunecoasă a obîrşiei ei, nici o figură nu se desluşea în trecutul ei.

„Eu n-am tată, nici mamă, nici rude", îşi zicea ea în delir. „Binefăcătorii mei au fost duşmanii mei. Nimeni n-o să plîngă pentru mine. Eu nu-l am decît pe *el*, aşa cum nici el nu are pe nimeni în afară de mine. Sîntem doi orbi care se sprijină unul pe altul : dar el e mai puternic decît mine, şi dacă eu mă voi prăbuşi el va rămîne în picioare."

Şi i se părea că într-adevăr ea şi Paulu sînt orbi, că ea are ochii albi şi pleoapele grele ca Niculinu ; şi în faţa ei nu vedea decît un zid roşu şi incandescent a cărui dogoare îi ardea tot corpul. Sunete ciudate îi răsunau în urechi ; credea că aude încă ploaia răpăind îndărătul uşii, şi tunetul umplînd noaptea cu un zgomot înspăimîntător : uraganul asedia casa, o lua cu asalt, ca o bandă de tîlhari, şi voia să o devasteze.

Apoi cineva ieşi din camera bătrînului, alunecă de-a lungul peretelui, se aşeză lîngă vatră. Ea nu putea să se întoarcă, dar simţea fantoma alături de ea : la început i se păru că e orbul, apoi deodată îşi simţi braţul atins de o mînă aspră şi caldă care i se păru a fi a lui Gantine. Mîna urcă pînă la obraz, i-l mîngîie ; îi prinse bărbia ; o strînse de gît... În faţa ei răsări o figură palidă, cu doi ochi arzători şi o barbă lungă, cenuşie, printre ale cărei fire umede se deschidea o gură neagră şi schimonosită. Era unchiul Zua. El o sugruma.

Annesa se trezi, plină de groază, şi rămase mult timp nemişcată, copleşită de o spaimă de nedescris. În sfîrşit, reuşi să se ridice şi se duse iar să pîndească în spatele uşii. Figurile celor şase săraci dispăruseră ; bătrînul dormea, cu umerii şi capul cufundaţi în perne, şi mîinile pe cearşaf. Respira calm : era atît de nemişcat şi liniştit încît părea mort. Singurul lucru viu,

în camera aceea sepulcrală era flăcăruia lămpii ce părea să se fi ascuns singură în dosul ușii.

Annesa intră, se apropie de pat, îl privi pe bătrîn. Puţină forţă, puţin curaj şi totul s-ar fi sfîrşit într-o clipă.

Dar forţa şi curajul îi lipseau : încercă o senzaţie de frig, un tremur convulsiv, şi degetele i se contractară. Nu, nu putea, nu putea.

Intră iar în bucătărie, deschise uşa şi ieşi în curte. Atunci îşi dădu seama cu uimire că uraganul încetase ; luna se ridica luminoasă pe un cer ca de cristal ; geamurile ferestrelor, pavajul curţii, ţiglele acoperişului aveau reflexe de argint. Şi în liniştea adîncă nu se mai auzea nici măcar ţîrîitul greierilor, nici cîntecul privighetoarei care în fiecare noapte venea în pădurea din fundul grădinii.

Furia uraganului stinsese pînă şi glasul lor. Iar oamenii din sat, negru şi umed sub razele lunii, păreau să fi pierit cu toţii aşa cum se întîmplase, în legendă, cu vecinii din satul pustiit. Dar pe Annesa această linişte, această moarte a tuturor lucrurilor, în loc să o liniştească, o aţîţau şi mai mult. Nimeni nu putea s-o pîndească, nimeni nu putea să vadă ce face. Lumea din afară, cu mustrările şi pericolele ei nu mai exista pentru dînsa ; iar în lumea ei interioară, totul devenise din nou beznă. Obsesia puse iar stăpînire pe ea, o aruncă iar într-o stare de semi-inconştienţă febrilă ; continuă totuşi să lupte împotriva îndemnului orb care o călăuzea. Intră iar în cameră, ieşi din nou în curte : pleca şi venea ca o suveică, ţesînd o urzeală înspăimîntătoare.

Un timp, instinctul de conservare se dovedi mai puternic decît obsesia, părea că, în sfîrşit, o salvează. Închise uşa, stinse lumina, se aşeză pe marginea canapelei şi se aplecă să-şi scoată pantofii. Dar bătrînul începu să suspine şi să se agite, şi ea rămase o clipă aplecată, ascultînd : apoi se ridică încet. Era mai bine să nu se dezbrace ; accesele de astmă, care de cîteva nopţi îl chinuiau pe bătrîn, puteau să înceapă iar, dintr-un moment într-altul. Şi cum trebuia să se scoale ca să-l îngrijească, era mai bine să se culce îmbrăcată.

Se culcă aşadar, şi-şi trase învelitoarea pînă pe faţă. Un fior de frig o scutură din cap pînă-n picioare şi cumplita realitate îi năpădi iar inima.

Se culcase îmbrăcată nu ca să fie gata să-l ajute pe bătrîn, ci pentru a ajuta moartea, dacă accesul ar fi venit iar : un mic efort, o mînă pe gura bolnavului, calmantul vărsat pe măsuţă, şi totul s-ar fi sfîrşit.

Inima-i bătea puternic ; încerca încă să respingă ispita drăcească şi totuşi aştepta. Şi simţea că aşteptarea ei era la fel cu pînda ucigaşului în dosul tufişurilor.

Revedea figura bătrînului aşa cum îi apăruse cu o noapte mai înainte, în timpul accesului : părea în agonie, holba ochii şi căsca gura lacomă de aer.

„E deajuns ca eu să nu-l ajut să se ridice; e deajuns să nu-i dau calmantul. El trebuie să moară în noaptea asta; altfel moare *celălalt*. Trebuie ca mîine Paulu să afle că bătrînul e mort. E timpul... E timpul."

Dorința ei era atît de puternică încît i se părea imposibil să nu se realizeze. Întrucît bătrînul tot trebuia să moară, să moară imediat. Peste douăzeci, peste zece, peste două zile ar fi fost prea tîrziu: vestea morții lui trebuia să ajungă la Paulu cît mai repede cu putință. Ori unul ori celălalt.

I se părea că soarta nenorocitei familii stă în mîinile ei, și delirînd, ajungea să-și spună că ar fi putut făptui o crimă mai mare decît aceea pe care o gîndea, numai să împiedice moartea lui Paulu, ruina definitivă a binefăcătorilor ei. Ori unul ori altul; ori unul ori alții.

Din cînd în cînd răsunau pe uliță pașii vreunui cal obosit; apoi liniștea devenea și mai intensă.

Timpul trecea. Oboseala, febra, insomnia o făcură din nou pe Annesa să delireze; chipurile celor șase săraci își reluară locul în jurul mesei: ochii albi și gravi ai orbului fixau patul bătrînului astmatic, capul enorm al Rosei începu să se clatine pe gîtul subțire al fetiței, de care voia parcă să se desprindă; *donna* Rachele înainta cu o tavă în mînă, și rîdea, scuturată de febră, cum de ani și ani Annesa n-o mai văzuse rîzînd; și veselia aceasta neobișnuită, de bătrînă ce și-a pierdut mințile pe neașteptate, o exaspera. În visul ei se uita la bătrîn și

gîndea: „Chiar dacă accesul îi vine iar, ce pot eu face cu toată lumea asta aici? Toți se uită la mine; chiar și Niculinu vede. Nu mai pleacă o dată?"

Nu plecau fiindcă nu încetase încă furtuna; fulgerele luminau camera cu o strălucire orbitoare; tunetele zguduiau toată casa, un fir de apă pătrundea prin tavan și cădea pe umerii Annesei, care tresărea cuprinsă de o spaimă nervoasă; aștepta mereu, și în visul ei delirant așteptarea aceasta devenea o așteptare misterioasă, plină de groază și de neliniște. Cine trebuia să sosească? Ce trebuia să se mai întîmple? Ea-și amintea foarte bine: știa că trebuia să sosească Moartea și că ea trebuia să o ajute, așa cum sluga își ajută stăpîna; dar ea aștepta și alte năluci, mai cumplite încă, simțea că trebuie să se petreacă alte lucruri, și mai îngrozitoare. Și o durere care întrecea toate durerile încercate, mai ascuțită decît umilința stării sale, și decît prefăcătoria în dosul căreia s-a ascuns mereu, mai puternică decît mila ei pentru familia care o miluise, și decît teama că Paulu ar putea să piară de moarte rea, îi sfîșia sufletul cufundat în bezna răului. Era o durere fără nume, spaima naufragiatului care se scufunda în abisul fluid și amar al mării și își amintește durerile vieții — frumoase și plăcute în comparație cu monstruoasa durere a morții.

Un alt pas de cal pe uliță!

Annesa se trezi din amorțeală, dădu la o parte învelitoarea de pe față și ascultă. Doamne,

Doamne, era oare cu putinţă? Pasul răsuna puternic şi liniştit, se apropia, părea pasul calului lui *don* Paulu.

Sări de pe canapea tîrînd după ea pătura, şi se repezi la uşă ca o nebună; dar calul trecu mai departe. Bătrînul se trezi brusc; văzu pătura aruncată pe jos în mijlocul camerei, o văzu pe Annesa îmbrăcată şi se sperie.

— Annesa, o chemă încet; apoi strigă: Annesa! Anna, ce e?

Strigătul acela o readuse la realitate: îşi aminti imediat fiecare lucru, şi simţi nevoia să se scuze faţă de bătrîn:

— Credeam că e *don* Paulu, zise cu voce răguşită, somnoroasă; în speranţa că se întoarce, nu m-am dezbrăcat. Doriţi ceva?

Se apropie de pat, şi din nou ispita, neliniştea, teroarea puseră stăpînire pe ea; dar i se păru că bătrînul, în penumbră, îi ghicea gîndurile şi veghea.

— Dă-mi un pic de apă.

Ea luă paharul care se afla pe un scaun şi i-l întinse: mîna ei tremura.

— Visam. Mi se părea că cineva mi-a furat medalia: uite-o aici, zise unchiul Zua cu vocea lui tremurătoare şi gîfîitoare, căutînd şi scoţînd din sîn decoraţia.

— Chiar aşa! acum vă ia şi porcăria aia, răspunse Annesa cu dispreţ. Da, da, acuş vin hoţii să v-o fure.

Bătrînul înălţă capul.

— Ei, bagă de seamă ce spui, fată! De nu iau cu ei medalia mea, o să ia zdrenţele stăpînilor tăi.

— Eu n-am stăpîni! Culcă-te, dormi, e mai bine să dormi. Nici măcar noaptea nu laşi lumea în pace!

— N-ai stăpîni? Ah, e drept, mîine o să fiţi cu toţii slugi, reluă bătrînul, din ce în ce mai întărîtat. Slugi, da, slugi! Chiar şi frumosul tău *vîntură-lume,* dacă-o să vrea să trăiască, va umbla cu sapa şi cazmaua pe umăr.

Nu era prima, nici a mia oară cînd el, de altfel provocat, îi arunca în faţă mizeria „stăpînilor ei". Amîndoi ştiau unde era mai bine să se lovească unul pe altul şi nu şovăiau s-o facă.

Instinctiv, ea se îndepărtă de pat, cuprinsă iar de un tremur nervos; ridică pătura de pe jos, se aşeză pe canapea şi căscă. Bătrînul continua să bombăne.

— Ah, nu vă las în pace nici măcar noaptea? Lovi-v-ar boala să vă lovească, şi asta îmi reproşaţi? Cine te căuta, viperă? Tu m-ai trezit pe mine, şi ai face într-adevăr mai bine să te dezbraci şi să te culci. *Vîntură-lume* al tău n-o să se întoarcă, fii sigură, n-o să se întoarcă. E de prisos să-l aştepţi, ştii doar, mîndreţeo; la ora asta habar n-are el de tine.

Ea încetă să mai caşte şi să mai tremure.

— Ce? Ce? Ce spuneţi?

— Nimic. Spuneam că medalia pot să mi-o fure, chiar şi medalia, dar ochii nu, şi nici urechile.

— Da, și mai departe? întrebă ea, amenințătoare.

— Nimic, am terminat. Du-te la culcare îți spun, și nu te lua cu mine la harță pentru că *vîntură-lume* nu se întoarce. Ți-am spus că astă-noapte nu se gîndește el la tine.

Era prea mult. Un văl acoperi ochii Annesei! se ridică în neștire, trăgînd după ea pătura care din nou căzu în mijlocul camerei; se repezi la bătrîn, se năpusti asupra lui, îi cuprinse gîtul cu mîinile. Un fel de horcăit ieșea din gura ei larg deschisă; în juru-i totul era beznă și vuiet, dar bătrînul mai avu puterea să smulgă din jurul gîtului mîinile care voiau să-l sugrume, și începu să strige:

— Ajutor! Ajutor!

Ea îi dădu drumul, strigîndu-i:

— Dacă nu taci, chiar că te sugrum. Încearcă numai să strigi iar, încearcă numai!

Lui îi era frică și nu îndrăznea să mai strige, dar își duse mîinile la gît, cu o mișcare instinctivă de apărare, lăsă capul în jos, își îndoi spatele și începu să tremure, doborît de o groază copilărească. Barba îi atingea pătura, sub care picioarele-i bătrîne se zbăteau într-una.

Nenorocita nu mai vedea nimic; înțelegea doar că bătrînului îi e frică de ea; dar și ei, acum, îi era frică de el.

„Mîine o să mă denunțe, gîndea, fixîndu-l cu niște ochi care nu mai erau omenești. Sînt pierdută. Mă va denunța, și va cere să fie dus în altă parte, și totul se va sfîrși. Că eu sînt pierdută

nu contează, gîndi apoi, dar nu și ceilalți, nu și ceilalți."

Și un ciocan neînduplecat lovea și lovea în tîmplele ei ca într-o ușă ce trebuia spartă.

„Ori el, ori ceilalți. Ori el, ori ceilalți."

Dar ea nu putea: nu putea. Mîinile se împotriveau îngrozitoarei fapte. Încercă să-l liniștească pe bătrîn; se plecă asupra lui, îi vorbi cu fraze fără legătură; dar vocea-i era răgușită, amenințătoare, și părea că vine de departe, dintr-o lume tenebroasă, locuită de ființe monstruoase, de demoni, de animale ce știu să grăiască.

Poate că bătrînul, aplecat asupra lui însuși, ca și cum s-ar fi aplecat peste hotarul vieții, părtaș parcă la misterele eternității, simțea că vocea ei nu mai era o voce omenească; sau poate că nici nu o auzea măcar, și nu avea urechi decît pentru glasul groazei lui. Oricît ar fi vorbit Annesa, el nu se clintea, stătea cu mîinile tot în jurul gîtului și cu bărbia înfundată în învelitoare.

Ea obosi: se ridică și se duse iar să strîngă pătura de pe jos. Un urlet umplu camera:

— Ajutor! Ajutor!

Atunci ea pierdu ultima licărire de rațiune. Dintr-o săritură se năpusti peste el; îi aruncă învelitoarea pe cap, îl apăsă cu toată greutatea ei.

Un geamăt surd, o zbatere disperată a membrelor sub pătură: apoi, încet, geamătul slăbi, părea să vină dintr-o îndepărtare întunecoasă, din adîncimea unui abis; și sub pieptul ei cu-

prins de zbucium, în braţele ei încleştate, Annesa nu mai simţi decît cîteva zvîcnituri, o mişcare uşoară, apoi nimic.

Cît timp trecuse ? I se părea că se scurseseră abia două sau trei minute, şi se mira de slaba rezistenţă a victimei. Nefiind sigură dacă bătrînul nu se preface, îi apăsă faţa cu mîinile, îi înfundă capul în pernă.

Alte minute trecură. Încet, încet ea-şi recăpăta conştiinţa : îşi dădea seama de ceea ce face, şi-i era frică să nu fie prinsă asupra faptului. S-ar fi putut ca cineva să fi auzit strigătele victimei : dintr-o clipă în alta *ziu* Cosimu, sau *don* Simone, sau *donna* Rachele puteau să apară în uşă şi s-o întrebe ce se întîmplă.

Asculta şi din cînd în cînd îşi întorcea faţa înspăimîntată, privind spre uşă. Dar liniştea morţii domnea acum în cameră : obiectele rămîneau nemişcate, în penumbră, doar lumînarea continua să ardă şi să pîndească, liniştită în colţul ei, ca un martor care vrea să vadă fără să fie văzut. De-odată simţi o groază ciudată : i se părea că lucrurilor din jur, mascate de penumbră, le e teamă de ea ; dar de fapt ea era aceea care se temea de ele : dacă în clipa aceea o mobilă ar fi scîrţîit, ea ar fi rupt-o la fugă, urlînd.

În sfîrşit, se mişcă : rămase cîteva clipe în picioare în faţa victimei, fără să îndrăznească să-i descopere faţa ; auzi apoi un zgomot care i se păru că vine din camerele de sus, şi alergă să încuie uşa cu cheia. Dar imediat o descuie şi ieşi în coridor.

Ce să facă ? Pentru un moment îi trecu prin minte că ar trebui să strige, să ceară ajutor, să spună că bătrînul trăgea să moară. Urcă scara, pînă la odaia *donnei* Rachele, dar cînd să bată la uşă îşi aduse aminte că lăsase pătura peste victimă, şi din nou o cuprinse bănuiala că bătrînul încă nu e mort.

Coborî iar, dar nu putu să ridice imediat învelitoarea ; îi era frică să vadă faţa victimei. Ceva, totuşi, trebuia să facă ; să strige, să se prefacă, să spună că bătrînul murise în urma unui acces.

— Doamne, Dumnezeule, murmură, netezindu-şi de două ori părul cu amîndouă mîinile.

Şi se duse să se aşeze pe canapea. Inima nu i se mai zbuciuma. Se simţea însă obosită, atît de obosită, încît i se părea că nu mai e în stare să se ridice şi să meargă ; ar fi vrut să se culce şi să doarmă, pentru că totul se sfîrşise, şi acum nu-i mai rămînea decît să doarmă, să tot doarmă.

„O să le spun că a murit în somn. De ce să-i trezesc ? Mai e timp... mai e timp..."

Îşi lăsă capul în jos, închise ochii : în aceeaşi clipă *văzu* chipul bătrînului învîrtindu-se în jurul ei ameţitor de repede. Atunci, în tăcerea nopţii senine, răsunară paşi pe pietrele umede ale uliţei. Din nou o cuprinse spaima, fiindcă i se părea că recunoaşte mersul lui Paulu.

Paşii se apropiau. Ea sări în picioare, luă lumînarea, se aplecă să aprindă lămpiţa de noapte şi rămase în ascultare cu o spaimă crescîndă. Nu putea să fie Paulu : în orice caz el s-ar

fi întors călare. Şi totuşi pasul acela, puţin leneş, părea al lui.

Flăcăruia lămpiţei se alungi, zăbovi în jurul fitilului de parcă i-ar fi destăinuit ceva, apoi se micşoră, deveni mai liniştită, mai sfioasă. Şi noua lumină se răspîndi, gălbuie şi tristă, cercetînd fiecare ungher din lugubra odaie, se aşternu pe movila nemişcată de pe pat. Chiar şi mintea Annesei părea să se lumineze : înţelese ceea ce făcuse, şi-o cuprinse frica de ea însăşi. „Am ucis un om, eu, Annesa, am ucis : Dumnezeule, ce-am făcut ?"

Pe măsură ce pasul se apropia, simţea cum îi sporeşte spaima : spaima că bătrînul, încă viu, s-ar mişca şi ar ieşi de sub învelitoarea gălbuie ca de sub o movilă de pămînt ; spaima de pasul care se apropie, spaima de a se mişca, spaima de-a sta acolo înţepenită, lîngă flăcăruia lămpiţei care părea că o priveşte ca un ochi viu.

Şi iată, pasul se opri ; cineva bătu la uşă. Nu se îndoi nici măcar o clipită. Cel care bătea era Paulu.

VI

Annesa ieşi în coridor, dar nu deschise imediat.

— Anessa, deschide, sînt eu, zise Paulu, bătînd iar în uşă.

Trase uşa după ea, dar apoi, de teamă ca nu cumva Paulu să treacă prin cameră ca să meargă în bucătărie, intră din nou, se apropie de pat, ridică pătura.

Bătrînul cu capul prăbuşit pe perne, strîngea pumnii, şi ţinea ochii deschişi şi gura căscată : faţa lui era roşie, de o roşeaţă vineţie, şi părea că rîde cu neobrăzare. Annesa n-avea să uite niciodată culoarea feţei acelea, gura aceea deschisă care lăsa să se vadă patru dinţi găunoşi, ochii aceia care reflectau flăcăruia lămpiţei pe care ea o ţinea în mînă, şi care păreau vii, batjocoritori, rîzători.

Paulu bătu din nou.

Ea întinse pătura pe pat, îl acoperi pe bătrîn pînă la gît, apoi ieşi în coridor şi după ce puse lămpiţa pe scară deschise.

— Annesa, ce faci ? întrebă Paulu.

— Mă îmbrăcam. Cum, eşti chiar tu, Paulu ? Şi calul ?

El intră, înfăşurat în mantaua lungă, udă leoarcă, cu o mică desagă în mînă : era palid, dar zîmbea, şi ochii lui scînteiau. Annesa, după ce-l visase agonizînd, simţi o nelinişte cumplită văzîndu-l atît de neobişnuit de senin.

El îi spuse glumind :

— Calul l-am vîndut. Apoi adăugă, serios : Nu m-ai auzit trecînd, puţin mai înainte ? M-am gîndit că furtuna o fi inundat şopronul : am lăsat calul la moş Castigu ca să-l scoată mîine la păscut.

Nu era prima dată cînd se întîmpla lucrul acesta, dar ea se minună ca de ceva nemaipo-

menit. Paulu îşi scoase pardesiul : ea se grăbi să i-l ia din mînă şi îşi aminti de grijile pe care şi le făcuse cît ţinuse furtuna.

— Inima îmi spunea că eşti pe drum, zise în şoaptă, fiindcă avea impresia că bătrînul aude şi acum. Dar nu te aşteptam. Am primit biletul. Ce spaimă ! Am avut temperatură.

— Văd că tremuri, murmură Paulu. Dar află că am găsit bani. Aşteaptă-mă o clipă. Mă duc pînă sus şi cobor îndată.

Ea făcu o mişcare grăbită spre el, îl privi cu ochii larg deschişi : el o îmbrăţişă, o strînse la piept, o sărută pe buze.

— Da, am găsit : am găsit. Aşteaptă-mă.

O lăsă, luă lumînarea şi urcă la camerele de sus. Ea nu simţi îmbrăţişarea, nu simţi sărutul, nu înţelese decît două lucruri, cumplite, îngrozitoare. Anume, că el găsise bani, şi că trecuse mai înainte ca ea să fi ucis, dar nu bătuse la uşă. Se aşeză pe o treaptă a scării, în întuneric, cu mantaua grea şi udă pe genunchi, şi i se părea că o greutate imensă o striveşte. El trecuse şi n-o anunţase : el era salvat, iar ea era pierdută.

Dar aceeaşi desperare îi dădu noi puteri : se împotrivi durerii, remuşcării, fricii, tuturor lucrurilor îngrozitoare care o împresurau şi o sufocau aşa cum învelitoarea îl sufocase pe bătrîn. Se ridică, lăsă mantaua să cadă, traversă coridorul şi deschise uşa care dădea în grădină. Văzu priveliştea lunară a cerului argintiu peste pădurea întunecată, şi respiră.

„Pentru el am făcut ce-am făcut", gîndi, încleştîndu-şi mîinile într-o mişcare convulsivă.

„Eram oarbă, nu vedeam, nu auzeam. Iar el a trecut şi nu mi-a dat de veste ! Mi-a scris că voia să moară cînd de fapt mai spera. M-a înşelat... m-a înşelat..."

Paulu o surprinse în pragul uşii dată de perete, şi gîndi că o deschisese ca să iasă cu el în grădină, aşa cum făcea de obicei. O prinse, aşadar, de mijloc şi o trase după el. Pămîntul era jilav, noaptea răcoroasă : apa pîrîiaşului din fundul grădinii, umflat de ploaie, strălucea sub lună ; dinspre pădure venea miros de iarbă şi de pămînt umed : Annesa nu-şi da seama de nimic, dar Paulu, cu toată oboseala drumului, era cuprins de exaltare, simţea dulceaţa nopţii, dorea să împărtăşească bucuria lui iubitei. I se părea drept să-şi ceară iertare pentru necazurile ce i le pricinuise. Nu se duseră pînă la pădure — era prea umedă noaptea aceea : se apropiară iar de casă şi se opriră la portiţa de la curte.

— Te-ai speriat ? zise el, ţinînd-o mereu strînsă. Mi-a părut atît de rău că ţi-am trimis bileţelul ăla : eram disperat. O să-ţi povestesc totul, acum : te-ai speriat, nu-i aşa ?

Annesa nu răspunse : părea supărată.

— Ei bine, iartă-mă. Nu mai fi tristă ; ascultă ce mi s-a întîmplat.

— Ar fi mai bine să închid uşa de la casă şi să fac un ocol ca să deschid pe aici : o să stăm mai bine în curte. E tîrziu, e atît de tîrziu, murmură ea, căutînd să se elibereze din strînsoarea lui.

— Aşteaptă puţin, Annesa. Nici nu m-ai sărutat.

El o sărută cu mai multă pasiune ca de obicei : părea că a trecut prin unele primejdii, că s-a temut că n-o s-o mai revadă, şi revăzînd-o simţea că o iubeşte mai mult decît îşi închipuise.

Ea ardea, tremura, dar nu din pricina sărutărilor lui : vedea mereu înaintea ochilor ei faţa vineţie şi surîsul macabru al bătrînului, şi se temea şi nădăjduia că el ar putea să se mai întoarcă la viaţă.

„Dacă am chema medicul, poate..." se gîndea.

— Annesa, ce-i cu tine ? Ai temperatură ? continuă Paulu. O să te duci de îndată la culcare, aşteaptă ; vreau doar să-ţi spun ce mi s-a întîmplat, după ce ţi-am scris biletul. M-am întors în satul lui *don* Peu ; el mi-a făcut cunoştinţă cu văduva unui jandarm, o anume Zana care dă bani cu dobîndă. Prima dată ea mi-a spus nu : împins de disperare mă întorc la văduva asta, şi-i spun...

El minţea şi simţea că minte prost, dar Annesa nu-şi dădea seama de asta. Povestea lui o interesa pînă la un anume punct : de aici încolo toate celelalte lucruri şi le închipuia. Şi totuşi simţea un fel de ciudă împotriva văduvei care, după spusele lui Paulu, se lăsase înduplecată şi-i împrumutase pe loc şase sute de scuzi, cu o dobîndă de zece la sută.

— E tînără, sau bătrînă ? întrebă.

— Ştiu eu ? Pare tînără, dar dacă te uiţi bine la ea... În sfîrşit, se corectă repede Paulu, asta n-are importanţă, important e că mi-a dat banii.

— Lasă-mă : mă duc să închid, îl rugă Annesa, înspăimîntată. Mi s-a părut că aud un zgomot. S-o fi trezit *donna* Rachele. Ai făcut atîta gălăgie.

— Dormeau toţi, fii liniştită.

— Lasă-mă să plec, Paulu. Mi-e frică. Dacă ne găsesc în curte nu-i nimic : ne facem că luăm lemne ca să aprindem focul şi să uscăm pardesiul tău. Dar aici... e tîrziu.

El o lăsă : ea o luă la fugă, uşoară şi tăcută, intră, închise. Paulu lăsase lumînarea în coridor : ea o luă, intră în cameră, în vîrful picioarelor, şi se apropie de pat, atrasă de o forţă misterioasă.

Bătrînul era acolo, nemişcat şi vînăt, sub învelitoare. Rîdea şi acum, cu rîsul lui înspăimîntător, cu capul înfundat în pernă, şi cu cei patru dinţi negri în întunecimea gurii deschise. Ea îl privea şi nu i se părea cu putinţă ca el să fie mort : şi ar fi vrut să-l zgîlţîie, să-l strige, dar îi era frică. Tot în vîrful picioarelor se întoarse în bucătărie, deschise iar uşile, se întîlni cu Paulu, care o întrebă încet :

— Nu s-a trezit ?

— Nu, nu, răspunse ea, doarme : nu s-a trezit nici măcar cînd ai bătut. A avut un acces de astmă, apoi a adormit ; pare mort. Mi-e frică.

— Măcar de-ar fi ! zise el cu nepăsare. De altfel nu mai avem nevoie de el. Adică,

dac-ar muri mi-ar părea bine, în felul ăsta n-aş mai fi dator la o femeie ca văduva jandarmului.

Ea ar fi vrut să stăruie, să-l roage să se ducă după doctor ; dar îi era teamă să nu se descopere cumplitul adevăr ; Paulu schimbă şi el vorba ; amîndoi aveau ceva de ascuns, şi, preocupaţi de asta, nu-şi dădeau seama nici unul de minciuna celuilalt. Ea înţelegea totuşi că trebuie să se arate mai veselă, şi să se ascundă mai bine.

— Mă bucur că ai găsit, zise cu voce tremurătoare. Acum sper că n-ai să mai pleci curînd. Află că biletul tău m-a speriat cumplit : credeam că ai de gînd să te omori.

— Să nu mai vorbim de asta. Sînt aici, şi sper, într-adevăr, să nu mai plec curînd. M-am gîndit tot timpul la tine, Annesa. Mi-am zis : acum o să putem şi noi respira puţin ; eu o să pot să lucrez, o să pot... Da, vreau să fac ceva : e timpul să mă gîndesc şi la ale mele. *Don* Peu mi-a propus o afacere : el are o mină, în munţi, la Lula, şi vrea s-o exploateze ; l-am întrebat, în glumă, dacă nu vrea să mă ia cu el, ca supraveghetor şi cantinier, i-am spus că doream să stau un anumit timp departe de satul ăsta, unde totul mă scîrbeşte. El a acceptat.

— Tu, cantinier, tu ? zise Annesa cu durere.

— Eu, da ; ce găseşti rău în asta ? Nu e ruşine să munceşti, Annesa. Şi apoi nici măcar n-o să se poată numi muncă ceea ce o să fac eu. Cu o mie de lire pun pe picioare cantina, adică un fel de birt unde minerii să-şi procure

prînzul şi tot ce le mai trebuie. O să cîştig o mie la sută. Da, da, e avantajos, m-am gîndit eu bine. Sînt mai mulţumit de asta decît că am găsit bani. Cine ştie, Annesa, poate că a obosit şi soarta tot chinuindu-ne. Totuşi, să nu spui nimănui nimic, nici măcar mamei. Mai întîi trebuie să aranjez treburile noastre. Ah, sînt într-adevăr mulţumit, repetă înflăcărîndu-se, sînt mulţumit şi pentru tartorul ăla blestemat de bătrîn. O să-i arăt că n-avem nevoie de el : şi dacă o să continuie să ne terorizeze o să-l arunc afară din casă. Nu, nu mai avem nevoie de el. Dar tu tremuri, Anna, de ce nu iei ceva ? N-ai încercat să bei puţină cafea ? Ascultă, şi eu vreau ceva ; mi-e cam frig.

— Vrei să mănînci ? Se găseşte cîte ceva : azi am avut prînzul săracilor.

— De mîncat, nu : de băut. Cobor în pivniţă, mă-ntorc îndată. Aş vrea să vorbesc şi cu mama, să-i spun că am găsit bani. O să aştept însă pînă mîine.

— Vrei să treci prin cameră ? întrebă ea speriată.

— Şi ce, dacă se trezeşte ce importanţă are ? Nu pot să fac ce vreau în casa mea ? Nu mă mai tem de el.

— Nu, aşteaptă, o să-ţi aduc aici ceva de băut ; nu trece, n-o trezi pe *donna* Rachele : e tare obosită, a muncit atîta.

Şi fiindcă ea voia din nou să se îndepărteze, Paulu o reţinu.

— Aşteaptă o clipă. Aveam ceva să-ţi spun ; acum nu-mi mai amintesc. Lasă : nu vreau să

beau. Nu mai vreau să beau : şi ieri seară am băut, şi astăzi... un picuţ.

— Şi mîine, mormăi Annesa, care ştia cîte parale făceau promisiunile lui Paulu, chiar şi aceea de a-şi căuta o slujbă şi de a se apuca de lucru.

— Ah, tu nu crezi ! protestă el, dar o să vezi, o să vezi : de mîine vreau să fiu alt om.

„Mîine, gîndi ea, ce-o să se întîmple mîine ?"

Paulu o simţi cutremurîndu-se şi o rugă să meargă la culcare : dar ea stăruia.

— Îţi aduc ceva de băut : mă duc şi mă întorc numaidecît. Aşteaptă, şi eu vreau să-ţi spun ceva.

— Spune-mi. Îţi repet că nu mai vreau să beau ! Ah, tu crezi că eu nu pot să-mi ţin o promisiune ? Nu mai sînt un copil : în aceste ultime zile m-am gîndit bine, şi m-am hotărît să isprăvesc cu toate prostiile.

— Şi cu mine !

— Da, şi cu tine, zise el cu voce gravă. Ascultă, Annesa, voiam să vorbesc mai întîi cu mama, şi să-i cer sfatul, dar fiindcă presimt că nu m-ar putea sfătui, decît să-mi fac datoria... o să-ţi spun. Ei bine, da, bănuiesc că ai înţeles.

— Eu nu înţeleg, şopti ea, ridicîndu-şi ochii pe care-i ţinuse tot timpul plecaţi de parcă ar fi biruit-o somnul.

— Nu înţelegi ? Vreau să te iau de soţie, Annesa. O să te iau cu mine, ne vom duce la minele lui Peu : nimeni nu va mai sta între noi.

El nu spuse, poate pentru că nici măcar lui însuşi nu-şi mărturisea, că o fărîmă de calcul

intra în hotărîrea lui. Îi trebuia o tovărăşie ca să suporte singurătatea şi dezolarea şederii în sălbăticia de la Lula, şi avea nevoie de o femeie care să-l ajute în meschina ocupaţie de cantinier. În afară de asta, ca să spunem adevărul, ideea de a se căsători sau pur şi simplu de a o lua pe Annesa cu el îi dădea curaj în hotărîrea lui de a pleca la mină.

În orice caz el se aştepta ca ea să primească vestea cu o mare bucurie ; Annesa părea însă că nu înţelege, sau mai degrabă că nu se încrede în vorbele lui ; şi pentru a doua oară el avu o senzaţie ciudată, de sufocare, de ameţeală ; i se păru că aude în depărtare un rîset misterios, trist şi batjocoritor.

— De ce rîzi ? întrebă Paulu, surprins. Ce găseşti de rîs ? Tu nu mai crezi în ceea ce-ţi spun : iată, nu mai lungesc vorba, dar îţi repet, o să vezi dacă sînt sau nu un mincinos. Da' mai bine să discutăm mîine : acum mă duc şi eu la culcare ; sînt obosit şi aici e frig, şi tu ai febră. O să vorbim mîine.

Făcu un pas, apoi se opri şi zise, cu oarecare ironie :

— Sau nu-ţi convine să vii cu mine, la mină ?

Ea nu răspunse, dar i se agăţă de gît şi izbucni în hohote : şi tot ceea ce poate fi mai amar în plînsul omenesc, disperarea, remuşcarea, ura împotriva destinului care se distrează monstruos chinuindu-ne, vibră în plînsul ei.

Paulu era obişnuit s-o vadă plîngînd pe prietena-i atîta de puţin veselă : uneori se înduioşa, alteori se enerva ; acum, neputînd să-şi explice

în alt fel starea ei de excitare, o puse pe seama bucuriei, a speranţei, a pasiunii, pe care ea trebuie că le simţea în clipa aceea. Dar cînd el era vesel, îi plăcea să-i vadă şi pe ceilalţi veseli.

— Annesa, zise, isprăveşte, ştii că nu-mi place să te văd plîngînd. Am plîns destul ; e vremea să încetezi. Hai, spune-mi ceva, înainte de-a ne despărţi, pentru că într-adevăr n-ai deschis gura decît ca să spui cuvinte nesăbuite. Totuşi, cînd vrei, ştii să vorbeşti frumos : spune-mi o vorbă bună, şi apoi ne ducem să dormim. Azi a fost o zi foarte lungă şi obositoare ; dar acum totul s-a terminat. Încă mai plîngi, copilă ? Crede-mă, de-acum totul a luat sfîrşit ; vine un moment de odihnă pentru toţi.

Ea plîngea cu faţa ascunsă la pieptul lui. Ar fi vrut să moară aşa, să se topească în lacrimi, să adoarmă pentru totdeauna. O oboseală de moarte îi apăsa umerii, îi înclina capul ; fiecare cuvînt al lui Paulu o lovea, era o mîngîiere şi un chin în acelaşi timp.

El încercă să se desprindă de ea, dar nu izbuti : ei îi era groază ca el, trecînd prin cameră, să nu-şi dea seama de crimă : dar şi să rămînă singură îi era frică, cu toate că somnul o dobora. Ca cei cuprinşi de friguri, sau ca cineva care e înconjurat de grave primejdii, nu voia să adoarmă : mii de vedenii îi şi apăreau în depărtare ; totul devenea din ce în ce mai tulbure, mai înfricoşător în jurul ei.

Paulu, care era obosit şi voia să se retragă, o trase după el pînă la uşa bucătăriei ; dar cînd văzu lămpiţa, pusă jos lîngă vatră, ea începu

din nou să tremure ; îi clănţăneau dinţii, şi se lipi mai strîns de el.

— Nu mă înăbuşi, îi spuse el la ureche, glumind.

Ea se desprinse imediat şi figura i se înăspri, dar de teamă ca el să nu plece, începu să vorbească ; părea că aiurează.

— Aşteaptă : am să-ţi spun ceva. Nu trebuie să aşteptăm pînă mîine ca să vorbim de asta. Am să merg cu tine la mină. Sigur, dacă vrei pot să merg de mîine, din noaptea asta. Am să merg. Cum de ţi-a trecut prin gînd că ar putea să fie altfel ? Înseamnă că nu mă cunoşti ; parcă n-ai şti că aş merge cu tine şi în exil, departe, pe alte tărîmuri, în orice parte a lumii. Dacă tu ai face o crimă, aş merge cu tine în temniţă, aş purta cătuşele în locul tău, nu te-aş părăsi niciodată, aş pune mîna mea între carnea ta şi cătuşe.

— Să nădăjduim că nu va trebui, spuse el, puţin tulburat.

— Ascultă, Paulu. Trebuie să-ţi spun ceva, aşteaptă... continua ea, trecîndu-şi o mînă peste faţă. Ah, uite, nu vreau ca tu să vorbeşti cu mama ta, în legătură cu căsătoria noastră : să nu vorbeşti cu nimeni.

— Ţi-e teamă de Gantine ?

Ei nici măcar prin gînd nu-i trecea asemenea lucru şi dădu simplu din cap în semn de negaţie.

— O să-i spui doar că vrei să pleci la mină, că o să mă iei cu tine ca servitoare, fiindcă n-ai putea să te descurci singur acolo, în munţi. Mă vor lăsa să plec, da : apoi, dacă va fi cazul, ne vom căsători. Eu nu-ţi cer asta, ştii şi tu, e

deajuns că nu mă părăseşti ! Dacă există Dumnezeu, ne va ierta : preoţii iartă totul, nu-i aşa ? Ce crezi ? Părintele Virdis mă va ierta, ştiu bine, mă va ierta.

— Mama va consimţi mai degrabă să ne căsătorim, decît să plecăm împreună, singuri, într-un loc atît de îndepărtat.

— Îmi pare rău, dar eu vin cu tine oricum, chiar dacă ea s-ar împotrivi : eu sărut mîinile binefăcătorilor mei, dar vin cu tine, Paulu. Dacă tu pleci, eu voi fugi de-acasă, continuă ea apucîndu-l de braţ şi strîngîndu-l cu putere. N-o să mă laşi aici, nu-i aşa ? Bagă de seamă că acum ai promis ! Nu vreau să te căsătoreşti cu mine, dar vreau să mă iei cu tine. Ai promis, Paulu, ştii doar, ai promis. Ah, ah... Paulu...

— Ce-i cu tine, Annesa ? zise el neliniştit. Am promis şi-mi ţin promisiunea. Du-te la culcare, ia ceva, nu vezi că ai temperatură ? Du-te. Dacă ştiam, nu-ţi spuneam nimic astăseară.

Dar ea nu-i urmărea cuvintele : gîndul ei rătăcea departe.

— E departe mina ?

— Nu : trebuie să treci prin Nuoro, apoi, după cinci sau şase ceasuri cu calul, ajungi acolo sus. Dar du-te şi te culcă, femeia lui Dumnezeu ; o să vorbim mîine despre asta. O să trec prin cameră în vîrful picioarelor : cîrcotaşul ăla bătrîn n-o să se trezească. Tu încuie şi du-te imediat la culcare : hai, Annesa, nu mă supăra.

O mai sărută o dată, dar pe buzele ei nu simţi decît gustul sărat al lacrimilor : traversă

apoi bucătăria fără să facă zgomot, şi simţi cum o străbate o undă de bucurie văzînd că el nu aprinde lampa.

Cu ochii larg deschişi, cu răsuflarea tăiată, ea ascultă ; cînd paşii lui hoţeşti nu se mai auziră, i se păru că e singură pe lume, părăsită de toţi, în pragul unei uşi care dădea spre un loc de chin şi de moarte.

După o clipă de şovăială intră şi închise. Dar nu mai avu curajul să treacă în odaia de alături cu toate că o pornire blestemată o atrăgea acolo, înăuntru. Se aşeză lîngă vatră, în locul unde zăbovise cu cîteva ceasuri mai înainte, şi răscoli cenuşa cu o surcică. Focul se stinsese de tot. Îi era frig, dar nu cuteză şi nici nu mai avu forţa să se mişte.

Îşi sprijini din nou coatele pe genunchi, îşi luă faţa în mîini, şi avu impresia că în jurul gîtului capul i se învîrteşte ameţitor ; şi senzaţia asta aproape că-i plăcea. I se părea că nu se mişcase din locul acela toată noaptea : totul fusese un vis, groaznic la început, trist şi dulce mai apoi. Bătrînul dormea mai departe, Paulu era pe drum, înfăşurat în pardesiul lui ud.

Halucinaţiile febrei o cuprindeau iar ; fantasme apăreau şi dispăreau prin ceaţă ; uneori le recunoştea : moş Castigu, părintele Virdis, Rosa, Gantine ; dar apoi, în taina ceţii, se petreceau transformări ciudate : moş Castigu îi zîmbea cu gura copilărească a tînărului ei logodnic ; pe sutana părintelui Virdis se desena faţa tristă a Rosei ; omul cu glugă pe cap, care, în depărtare, negru pe fundal de neguri vălurinde, călărea un

cal fantastic, nu era Paulu, nu era o ființă misterioasă, un bătrîn cerșetor care se ducea spre minele de la Lula, în căutarea unei fetițe dispărute. Annesa se zbătea și gemea ; își auzea gemetele prin somn și știa că visează, dar oricîte eforturi ar fi făcut nu izbutea să se trezească; dormi așa cîteva ore terorizată de coșmare.

Cînd se trezi, înțepenită, își aminti fiecare lucru, și cu o luciditate neașteptată se gîndi la tot ce-i rămînea de făcut. Nu mai avea temperatură și nu mai simțea nici teroare, nici frică, nici nehotărîre. Devenea iarăși o ființă plămădită din prefăcătorie și calm, în lupta cu vitregia sorții. De ce să tremure, de ce să se piardă ? Ea n-avea nimic de pierdut, numai să nu li se întîmple ceva rău binefăcătorilor ei. Nu aștepta nimic pentru ea, pe lumea asta : nu credea în altceva.

Se sculă, căscă, se cutremură de frig.

Era încă noapte, dar se auzeau cocoșii cîntînd, iar în depărtare, în liniștea ulicioarei umezi, luminată de lună, se deslușeau huruituri de care. Lampa cu ulei mai ardea încă, dar fitilul formase un fel de ciupercuță de foc ce răspîndea un fum negru și acru.

Ca un bătrîn delicvent, începu să *pregătească* fiecare lucru mai înainte de a-i chema pe binefăcătorii ei ; luă lampa, o umplu pînă la jumătate cu ulei, tăie cu foarfeca fitilul ars ; intră în odaie cu prudență ; și mai înainte de toate se uită la canapea, să vadă dacă e destul de răvășită, apoi trase pătura de pe fața victimei și o privi îndelung. Bătrînul își păstra rînjetul acela îngrozitor ; dar fața i se învinețise, ochii-i erau puțin întredeschiși și încețoșați. Annesa ar fi vrut să-l zgîlțîie, să-l oblige să-și ia altă poziție, dar nu îndrăzni ; îi provoca o spaimă de neînvins, i se părea că, atingîndu-l, degetele ei ar fi rămas lipite de carnea aceea moartă.

Își scoase apoi pieptărașul, șorțul, le puse pe scaun ; își răvăși părul, își trecu mîinile pe față, pe ochi, ca să-și compună cît de cît o mască de indiferență ; urcă la etajul întîi, și bătu la ușa de la camera *donnei* Rachele. Bărbații dormeau la ultimul etaj ; *ziu* Cosimu își făcuse un pătuc chiar sus la mansardă, printre grămezile de cereale și legume.

Donna Rachele își încuia ușa cu cheia : dormea doar cîteva ore, dar avea un somn greu, și Annesa trebui să bată de trei ori ca s-o trezească.

— Deschideți *donna* Rachele ; unchiului Zua îi e rău, trage să moară.

— Maică Precistă ! du-te și cheamă-l repede pe părintele Virdis. Du-te și-l cheamă pe tata, striga văduva, alergînd să deschidă.

Rosa, care dormea cu bunică-sa, se trezi și începu să plîngă. Annesa intră în cameră, cu lampa în mînă, și în timp ce *donna* Rachele își încheia fusta tremurînd, zise calm :

— Nu vă speriați. Cred că unchiul Zua a și murit.

— Ce tot spui ! strigă văduva, alergînd spre ușă, desculță. Să moară așa, fără sfintele taine, fără nimic ! Ce o să spună lumea, Dumnezeule

mare! Că l-am lăsat să moară în felul ăsta! Da' de ce nu m-ai strigat?

— Nu mi-am dat nici eu seama. Acum, de cîteva minute, m-am trezit, și nu...

Donna Rachele n-o mai asculta. Desculță, numai în fustă, se repezise pe scări în jos, în întuneric, gemînd și strigînd:

— Fără sfintele taine! Dumnezeule, Isuse Cristoase, fără sfintele taine!

Rosa plîngea înainte. *Don* Simone lovi cu bastonul în pardoseală, Paulu deschise ușa de la odaia lui și întrebă:

— Ce e Annesa? Mama?

Pe Annesa o cuprinse din nou spaima, dar acum era pe deplin conștientă de ceea ce făcuse, de ceea ce putea să se întîmple, și se stăpînea cu tărie. Încercă s-o liniștească pe Rosa, îi răspunse lui Paulu:

— Coboară repede; cheamă-i pe bunici. Unchiul Zua a murit.

Paulu se îmbrăcă în grabă și dădu fuga la *don* Simone care bătea din ce în ce mai tare în pardoseală ca s-o facă pe fetiță să tacă.

— Taci din gură; mă duc pînă jos și mă întorc numaidecît. Unchiului Zua îi e rău, îl doare burta, mă duc să-i dau doctoria. Să nu te miști de aici, spuse Annesa; dar Rosa auzise cuvintele bunică-si, și repeta printre sughițuri:

— A murit fără sfintele taine. A murit: ce-o să spună lumea? Tu n-ai strigat.

— Dar taci odată! strigă Annesa, mîniindu-se. Dacă te miști de aici, e vai de tine.

Și ieși afară repede, alergă pe scări în jos, din ce în ce mai agitată, dar din ce în ce mai hotărîtă să nu se trădeze. Din ușă o văzu pe *donna* Rachele aplecată asupra victimei căreia îi ridicase capul și-i scutura brațele.

— Nimic, nimic! A murit, într-adevăr. Dar cum s-a întîmplat, Annesa? Dumnezeule, Isuse Cristoase, ce-o să spună lumea?

Ea se apropie, și simți ca o ușurare; mortul își schimbase fizionomia, nu mai rînjea.

— O să vă îmbolnăviți dacă o să stați așa, desculță, îi zise *donnei* Rachele, împingînd-o de acolo. A murit, nu vedeți? E rece. Astă-noapte a avut un alt acces de astmă, ca cel de ieri noapte: ba chiar a urlat un timp. Credeam că l-ați auzit. Apoi s-a liniștit și a adormit; și eu eram obosită și m-a luat un somn adînc. Mai adineauri mă deștept, ascult, n-aud nimic. Sînt gata să adorm la loc; am însă un fel de presimțire: aprind lampa, privesc...

— Doamne, Dumnezeule, de ce nu m-ai chemat astă noapte? Acum trebuie să taci; nu trebuie să spui că a murit așa, fără ca noi să ne dăm seama de asta.

— Da, da! O să spunem că eram cu toții, zise Annesa cu însuflețire. Ah, iată-l pe *don* Paulu.

Auzindu-i pașii, îngălbeni și un tremur nervos o făcu să-i clănțăne dinții, să-și muște limba și buzele. Dar Paulu nu era atent la ea. Și el ținea o lampă în mînă și se grăbi să se uite la mort, se aplecă, îl privi atent, îl atinse. Fața lui somnoroasă nu exprima nici durere, nici bucurie.

— S-a dus ! E rece de tot. Cum a fost, Annesa ? întrebă apoi, punînd lampa pe masă.

— Azi-noapte a avut iar un acces de astmă, ca cel de ieri noapte, o luă ea de la capăt ; şi repetă ceea ce-i spusese şi *donnei* Rachele, pe cînd aceasta umbla încoace şi-ncolo prin cameră, căutînd ceva ce nu găsea.

— Mamă, du-te şi ia-ţi pantofii. Ce cauţi ? Ce trebuie să fii atît de disperată ? A murit, ce putem face, zise Paulu, căruia îi străfulgerase prin minte bănuiala că bătrînul o fi murit cît timp stătuse el de vorbă cu Annesa.

Cuprinsă de remuşcarea că-l lăsase pe bătrîn să moară fără sfintele taine, *donna* Rachele nu auzea nimic. I se părea că-l vede, cuprins de flăcările purgatoriului, cu braţele ridicate şi cu gura căscată, lacom de lumină şi de pace. După ce scotoci mai peste tot, găsi, în sfîrşit, ceea ce căuta : un mic crucifix negru, pe care-l puse pe pieptul mortului.

— Trebuie să-l scăldăm şi să-l schimbăm, spuse, liniştindu-se. Annesa, du-te de aprinde focul şi pune apă la încălzit. Ce faci aici, zăpăcito ? Annesa, Annesa, ce-ai făcut !

Această dojană, deşi blîndă, o lovi pe Annesa : acum fiecare cuvînt avea pentru ea o dublă semnificaţie : dar pe cînd aprindea focul, ca să încălzească apa pentru scăldătoarea mortului, repetă în sinea ei că trebuie să fie tare, gata pentru orice surpriză.

După o clipă se auzi vocea lui *don* Simone :

— Dar ce s-a întîmplat ? A murit cumva ? Ce zice Annesa ? De ce n-a strigat ?

— Ce vină are ea ? Lăsaţi-o în pace, zise Paulu, enervîndu-se fiindcă *donna* Rachele începea iar să se văicărească. A murit şi fie-i ţărîna uşoară.

— Dar asta e, Paulu... reluă văduva.

— Lasă, mamă ! Crezi dumneata că dacă s-ar fi spovedit s-ar fi dus în rai ?

— Paulu ! zise bunicul cu voce gravă şi tristă, respectă măcar morţii.

Paulu nu mai zise nimic. În liniştea care se aşternu pe neaşteptate se auzi plînsul Rosei, şi în aceeaşi clipă, *ziu* Cosimu Damianu, apropiindu-se cu Rosa în braţe, întrebă :

— Unde e Annesa ? Spuneţi-i să aibă grijă de Rosa. Dar ce s-a întîmplat ? Şi Annesa ce-a păzit ?

Annesa şi Annesa. Toţi aveau ce aveau cu ea, dar ea hotărîse să lupte împotriva tuturor.

Ieşi în curte şi scoase apă din fîntînă : cerul nu se albise încă, dar spălăcit de o lumină plăpîndă, vestea zorile ; luna, mare şi tristă, apunea dincolo de zidul curţii, stelele pîlpîiau, trăgîndu-şi vălul, parcă nerăbdătoare să se ducă. Annesa ar fi dorit ca noaptea să mai dăinuie ; îi era frică de lumină, de lumea care se trezeşte şi care judecă întîmplările altora cu răutate. Lumea ? Ea ura lumea, această viperă veninoasă căreia se cuvine să-i dai să-şi sugă propriul ei sînge. Din cauza lumii ea renunţase la visul tuturor femeilor cinstite : la visul de-a se căsători cu omul pe care-l iubea ; din cauza lumii, din cauza gurii ei clevetitoare ; din cauza chinului pe care ar fi trebuit să-l suporte Paulu dacă el

ar fi lăsat ca bunicii şi mama lui să fie izgoniţi din casa strămoşească, ea făptuise o crimă. Şi iată că peste puţin lumea aceasta se va trezi, va da năvală în camera în care zace mortul, îl va descoperi, îl va dezbrăca, îl va cerceta, şi poate va ghici cumplitul adevăr.

Mai tîrziu, în timp ce ea şi *donna* Rachele spălau cadavrul, *don* Simone, *ziu* Cosimu şi Paulu, aşezaţi în jurul focului, porniră să vorbească chiar despre necazurile pe care ţi le pricinuieşte aproapele, în anumite împrejurări. *Ziu* Cosimu plîngea, încercînd să-şi ascundă faţa îndărătul capului Rosei. Fetiţa adormise pe genunchii lui, dar din cînd în cînd tresărea, şi cu mîna ei caldă îl strîngea tare de un deget.

— Da, zicea *don* Simone, acum vor veni să ne amărască. În asemenea momente, cînd simţi mai multă nevoie de linişte, lumea vine să se amestece în treburile tale. Strămoşii noştri îşi îngropau morţii în casă, fără să mai fie nevoie să le facă funeralii. Cel puţin aşa se povesteşte : în *muraghes* [1], care serveau de locuinţe, se găsesc oseminte.

— Nu, exclamă Paulu, pe unchiul Zua, de exemplu, eu n-aş vrea să-l ştiu înmormîntat în casă. Dumnezeu să-l ierte, dar prea ne-a chinuit.

— Să lăsăm să treacă treizeci de zile într-o lună, zise *don* Simone. Măsoară-ţi vorbele, Paulu. Să nu vorbeşti aşa faţă de lume, care tocmai în asemenea ocazii nu scapă nimic din vedere.

[1] Construcţie conică, preistorică (în Sardinia).

— Eu sînt sincer ! Tată Decherchi, te asigur că-mi pare rău de moartea bătrînului, dar nu pot să plîng.

— Fiindcă tu eşti prea prins de viaţă, fătul meu, spuse atunci *ziu* Cosimu. Ţie nici măcar înfăţişarea morţii nu-ţi impune respect.

Era poate pentru prima dată cînd *ziu* Cosimu îi vorbea atît de aspru ; Paulu se mîhni mai mult din pricina acestor cuvinte scurte ale bunicului dinspre mamă, decît din pricina nesfîrşitelor reproşuri ale lui *don* Simone.

— Prins de viaţă ! zise cu amărăciune, ca pentru el, amintindu-şi că doar cu o zi mai înainte se gîndise să-şi curme zilele. Dacă-aş fi fost aşa, cum spuneţi voi, aş fi... destul, nu e momentul să vorbim despre lucrurile astea.

— Atunci taci. Acolo e un mort ; gîndeşte-te mai degrabă că toţi va trebui să murim. Zua Decherchi n-a fost un om de nimic, ca să se poată trăncăni şi glumi în faţa cadavrului său. A fost un om brav, şi mai ales un om cinstit, muncitor şi drept. Boala îl înăsprise, în ultima vreme, dar de cele mai multe ori la amărăciune spune omul adevărul. Şi adevărul supără.

Paulu nu răspunse imediat. În fond el era un fiu şi un nepot respectuos şi nu se certase niciodată cu bunicii lui, asta şi fiindcă socotea că ar fi fără rost. Nu se certase niciodată, dar totdeauna făcuse aşa cum voise el ; poate şi pentru că se credea cu mult superior, prin inteligenţă şi voinţă, faţă de bunicii săi simpli şi ignoranţi. Cuvintele neobişnuite ale lui *ziu* Cosimu, în momentele acelea de doliu, îl loviră

din plin, ba chiar îl amărîră. Se gîndi însă că poate bunicul avea dreptate, şi poate că din cauza asta voi, după o clipă, să-i replice.

— Un om drept! mormăi. Cu toate astea, numai ca un om drept n-a murit.

— Taci, taci, odată, zise atunci *don* Simone, care începuse să-l roage aproape strigînd. Nu ştii ce vorbeşti. De ce n-a murit ca un om drept? N-a murit în patul lui, de moarte bună? Fiindcă nu s-a spovedit? Dar Dumnezeu e milostiv, şi balanţa lui cîntăreşte faptele bune şi cele rele mai bine decît putem să le cîntărim noi.

Annesa intra şi ieşea, şi auzi cuvintele bătrînului. Dacă ar fi putut să zîmbească, ea care nu credea în Dumnezeu şi într-o dreptate supraomenească, ar fi zîmbit: dar se gîndea la altceva.

— Aţi terminat? întrebă *ziu* Cosimu, în timp ce ea arunca din uşă apa cu care *donna* Rachele spălase mortul.

Ea se apropie de vatră şi făcu semn că nu. Nu mai vorbea: buzele ei păreau pecetluite. Paulu reluă:

— Să nu apese cuvintele mele asupra mortului, dar cred că balanţa eternă are nevoie de toată milostenia lui Dumnezeu ca să...

— Omul lui Dumnezeu, îl întrerupse din nou *ziu* Cosimu, n-ai înţeles că nu-ţi stă bine să vorbeşti aşa? Fii atent.

— Dar, la urma urmelor, de ce m-aş teme? exclamă Paulu. Sper că n-au să spună că l-am omorît eu.

— Eh, ba ar putea s-o spună, răspunse bătrînul, coborînd vocea. Şi apoi, nu despre asta e vorba, acum. Acum să ne rugăm sau să tăcem din gură.

— Şi apoi! Şi apoi!... zise *don* Simone, agitîndu-şi o mînă în aer. Iar după o clipă de tăcere adăugă: La urma urmei, el nu era atît de rău, nu. El ne voia binele. Poate că noi n-am ştiut să ne purtăm cu el, nici să-l cunoaştem. Îl neglijam din ce în ce mai mult, îl lăsam singur, ne aduceam aminte de el numai cînd aveam nevoie. Da, continuă cu voce joasă, nu-l iubeam, aşa cum poate că merita. Şi el, acum pot să spun, el voia să ne ajute. Îl însărcinase pe părintele Virdis să cumpere casa şi acaretul.

Paulu înălţă cu o zvîcnire capul: o văzu pe Annesa în fundul bucătăriei, se uita ţintă la *don* Simone. Părea speriată.

— Destul, să ne rugăm, conchise bătrînul nobil, şi să nu-l judecăm niciodată pe aproapele nostru, mai înainte de a-l fi cunoscut.

Dar Paulu îl ura pe unchiul Zua chiar şi mort; şi găsi potrivit să le aducă la cunoştinţă bunicilor lui că n-ar fi avut nevoie de ajutorul bătrînului avar.

— Să-l lăsăm în pace, zise, dar dacă el ne voia într-adevăr binele putea să ne cruţe de atîtea şi atîtea neplăceri; putea să mă scutească de-a bate toate drumurile jur-împrejur, sub arşiţa soarelui şi sub ploaie, şi de-a mă umili faţă de toţi cămătarii, faţă de toate femeiuştile şi faţă de toţi bădăranii pe care-i întîlneam. Voi vreţi să nu vorbesc; dar eu nu pot să tac. Mai am doar cîteva cuvinte de spus. Ieri noapte m-am întors tîrziu, n-am vrut să vă trezesc. Am

găsit bani, dar prin ce umilinţe ! Am fost nevoit să-i iau de la o văduvă cu o reputaţie îndoielnică, şi i-am luat. Ce puteam să fac ? adăugă, apărîndu-se de nişte reproşuri pe care bătrînii n-aveau de gînd să i le facă. Îmi ajunsese apa la gît. Încă puţin şi mi se părea că trebuie să mă scufund.

— Cine zice ceva ? Dacă tu o să dai banii aceia înapoi, ce-ţi pasă de reputaţia văduvei ?

— Sigur că o să-i dau înapoi ! Şi să nu credeţi că-i voi restitui din moştenirea mortului. Nu ; vreau să vă mai spun ceva. Am găsit o slujbă. O să muncesc : mă voi duce la o mină.

Cei doi bătrîni îl priveau şi *don* Simone clătină din cap ; chiar şi *ziu* Cosimu, cu toată bunătatea lui obişnuită cu toată îngăduinţa şi duioşia lui, strînse buzele şi făcu semn că nu. Nu, nu ; el nu dădea crezare vorbelor nepotului.

Dar Paulu se opri aici : spusese tot ceea ce îi sta pe suflet ; se destăinuise bunicilor. Restul avea să-l spună maică-si, mai tîrziu ; acum nici măcar nu se mai gîndea.

Bătrînii începură iar să se roage, iar el îşi sprijini capul în mîini şi se cufundă, în propriile-i gînduri : de fapt, spectacolul morţii, deşi nu i se părea ceva neobişnuit, îl întrista, făcea să-i vină în minte mii de întrebări, ca lumea de vechi şi mereu noi şi mereu greu de dezlegat. Se sfîrşeşte totul cu moartea ? Avem într-adevăr un suflet nemuritor ? Şi unde se duce, sufletul acesta, după moartea noastră ? Unde e sufletul bătrînului astmatic ? Există într-adevăr Dumnezeu, Dumnezeul părinţilor noştri, aşezat pe nori, bătrînul Dumnezeu drept şi teribil, Dumnezeul cu balanţa, atît de iubit şi de venerat de bătrînii lui bunici ?

Paulu nu ştia : îşi amintea moartea tatălui său, a soţiei, dar *atunci* disperarea şi durerea nu-i dăduseră răgaz să găsească un răspuns gravelor întrebări care acum îi veneau din nou în minte. Acum se afla într-o cu totul altă dispoziţie sufletească ; era aproape fericit, se simţea tînăr, puternic, plin de bunăvoinţă ; viitorul îi apărea oarecum roz. Era aşadar dispus să creadă în existenţa lui Dumnezeu şi a balanţei sale, şi, în consecinţă, în dreptatea lui.

Annesa, în schimb, de îndată ce-a aflat vestea că mortul voia „să ajute familia" devenise şi mai întunecată şi mai tăcută. În timpul ăsta, *donna* Rachele îndeplinea riturile funerare într-o stare de exaltare religioasă ; se ruga, suspina şi din cînd în cînd se văicărea în şoaptă :

— Să moară aşa ! Annesa, să moară aşa !

Annesa tăcea, iar cînd mortul a fost îmbrăcat şi acoperit cu o pînză gălbuie de damasc, iar lumina verde-albăstruie a zorilor, pătrunzînd prin fereastra dinspre grădină, se contopi cu lumina roşietică a lumînărilor care ardeau în vechile candelabre aurite, faţa ei, imobilă în cercul basmalei negre, apăru ca o mască de ceară.

Abia se lumină de ziuă că ea se şi duse să-l cheme pe părintele Virdis.

El renunţă la prima liturghie ca să dea fuga în casa cercetată de moarte ; intră în odaia în care *ziu* Cosimu veghea cadavrul, îngenunche şi se rugă ; apoi se duse la bucătărie, se aşeză lîngă

masă și cîteva minute rămase tăcut, roșu și mai umflat ca de obicei ; dar deodată își scutură batista albastră pe genunchi, înălță capul, pufăi.

— Annesa mi-a spus că erați toți de față cînd a murit Zua. Ah, de ce nu m-ați chemat, *anghelos santos ?* Ce greșeală ați făcut !

Oftînd, *donna* Rachele puse pe masă o legătură. Și cu tot dezgustul, susținu minciuna Annesei.

— Avea asemenea accese în fiecare seară. Medicul îi prescrisese o doctorie care-i făcea totdeauna bine. Astă-noapte însă accesul a fost atît de puternic și de neașteptat că Annesa n-a mai avut timp să toarne calmantul în pahar. Legătura asta am găsit-o sub saltea, și n-am desfăcut-o așteptînd să veniți mai întîi dumneavoastră.

— Desfaceți-o, spuse părintele Virdis. Alaltăieri el mi-a încredințat acțiunile și testamentul.

— Totul e în mîini bune, șopti *donna* Rachele, desfăcînd legătura găsită sub saltea.

Dar Paulu, care se apropiase să se uite, scoase o exclamație de furie, își strînse capul în mîini, și începu să se frămînte.

— A încredințat testamentul unui străin ? Mă credea așadar capabil să i-l fur ? Sînt socotit așadar atît de josnic ? Și chiar și dumneavoastră, părinte Virdis, și dumneavoastră m-ați socotit atît de josnic ?

— Să nu ne mai gîndim la asta ! răspunse preotul, agitîndu-și batista. Eu i-am îndeplinit voia, și nimic altceva. Acum să ne gîndim la înmormîntare și apoi vom discuta și despre

celelalte. Tu, Paulu, o să te duci să-l anunți pe primar ; eu mă voi îngriji de funeralii.

— Eu ? răcni Paulu, bătîndu-se cu pumnii în piept. Eu plec de-aici imediat. Nimeni nu m-a văzut întorcîndu-mă aseară : calul meu poate că mai e la moș Castigu. Nu, adăugă, nu pot să rămîn aici, astăzi. Sînt prea răscolit, părinte Virdis ! Omul ăsta mă jignește și după moarte. Mă duc : aș putea să-mi dau drumul la gură, și fiecare cuvînt al meu ar fi cîntărit. Dă-mi desagii Annesa ; pune-mi în ei o bucată de pîine.

— Paulu, avem altele pe cap, zise *donna* Rachele, și Annesa nu se mișcă din loc.

Dar el, jignit din pricina poveștii cu acțiunile și cu testamentul, era hotărît să plece ; ideea de a rămîne toată ziua acasă și de a simula, față de străini, o durere pe care n-o simțea, îi sporea nervozitatea. Zise :

— Mă duc la stînă la moș Castigu.

— Pleacă odată, păgînule, pleacă ! Lupu-și schimbă părul, dar năravul, ba. Du-te, du-te, zise preotul, agitîndu-și într-una batista, de parcă-ar fi alungat muștele.

Și Paulu se îndreptă spre ușă. *Donna* Rachele și *don* Simone, care de fapt îi înțelegeau furia, nu-l reținură ; numai Annesa alergă după el, și-i zise rugător :

— N-o să faci asta. N-o să pleci, Paulu. Ce-o să spună lumea ?

— Dacă-o să mă vadă cineva o să mă întorc, îi făgădui el. Lasă-mă să plec. E încă devreme, nimeni n-o să mă vadă.

Plecă și nu se mai întoarse. *Dona* Rachele, părintele Virdis și *don* Simone discutară îndelung ; apoi preotul plecă, promițînd să se îngrijească de tot ce trebuie pentru înmormîntare.

Mai tîrziu, casa se umplu de lume : vecini, rude, prieteni. Veniră și cei doi frați care cu o zi mai înainte luaseră parte la prînzul săracilor ; și prietenul răposatului zicea :

— Ce repede se duce omul ! Ieri Zua era încă plin de viață.

— Da, alerga și țopăia ca un iepure care presimte ploaia ! observă cu ironie celălalt frate.

Veni apoi tîmplarul cu coșciugul, și mortul fu pus înăuntru, împreună cu medaliile lui și cu crucifixul negru. Cîteva bătrîne, rude de-ale familiei, vrură să cînte un cîntec funebru întru pomenirea mortului, dar *don* Simone se împotrivi : el era un om de modă veche, la locul lui, și chiar aproba vechile obiceiuri, dar înțelegea că anumite ceremonii barbare și-au avut timpul lor : așadar, porunci Annesei să pregătească prînzul, deși obiceiul era ca, în casele unde se află un mort, să nu se aprindă focul ; și ea se retrase în colțul ei, sub șopron, mulțumită că a scăpat de ochii curioșilor care plecau și veneau sub motivul că prezintă condoleanțe *donnei* Rachele și bătrînilor bunici.

Curtea era pustie. Micuța Rosa fusese trimisă la mătușa Anna și urma să se întoarcă abia seara, tîrziu.

Timpul trecea ; Annesa se simțea din ce în ce mai liniștită ; încă puțin și pămîntul mut se va deschide ca să înghită cumplita taină. Dar pe

cînd trecea prin bucătărie ca să caute nu știu ce în dulap, auzi un suspin adînc ; se întoarse, neliniștită, și în colțul de după ușă dădu cu ochii de Niculinu orbul : nemișcat, țeapăn, el pironea în gol ochii lui alburii, cu pleoape grele, și părea hotărît să nu se miște din loc prea curînd.

— Ce faci aici ? îl întrebă ea neliniștită. Lumea e dincolo, în odăile de sus. Du-te acolo.

— Dar tu ce faci ?

— Pregătesc de mîncare, răspunse ea, luînd o farfurie din dulap.

— Vai, morții nu mai mănîncă, dar cei vii mănîncă și acum.

— Firește, din moment ce mai au încă gură ! Ce te privește ? zise ea, plictisită. Parcă tu ieri n-ai mîncat aici ? Și taică-tău nu-i mort ?

— Da, am mîncat și am băut, răspunse celălalt, cu vocea lui slabă și blîndă. D-aia... Da' lasă ; unde e Gantine ? Nu se întoarce azi ?

— Nici azi, nici mîine. E departe : la lucru la pădurea din San Matteo.

— Și *don* Paulu unde e ?

— Da' ce te interesează ? repetă Annesa. N-am nici un chef să trăncănesc cu tine, Niculinu. Fă-mi plăcerea și pleacă.

— Annesa, repetă el, fără să-i ia în seamă vorbele aspre, unde-i *don* Paulu ? Dacă se întoarce, spune-i că ieri nu toți au socotit, așa cum am socotit eu, că asta-i o casă în care te-ai putea împărtăși. Mai e și lume rea pe pămînt. Multă lume rea.

— Las' să fie ! Ştiu eu, fraţii Pira ne-au vorbit de rău, după ce au mîncat şi-au băut aici. Dar azi n-avem timp să ne gîndim la asemenea lucruri...

— Ar trebui să-l înştiinţaţi pe *don* Paulu, repetă celălalt cu stăruinţă.

— N-are el nevoie de nici o înştiinţare ; lasă-mă-n pace, Niculinu.

Ea se întoarse în curte, dar simţi cum o cuprinde iar neliniştea. Să-l prevină pe Paulu? De ce ? De bîrfelile unor bătrîni neruşinaţi ? Paulu ar fi rîs : lui nu-i plăceau flecărelile. După o clipă intră iar în bucătărie să-l întrebe pe orb ce spuseseră fraţii Pira ; dar Niculinu nu mai era acolo. În odaie se auzea cum tîmplarul bătea ţintele de argint în pînza neagră a coşciugului ; şi loviturile acelea lugubre de ciocan răsunau aproape plăcut în urechile Annesei : acum nimeni nu-l mai vedea pe mort ; doar ea singură îl mai vedea, vineţiu, macabru, cu gura deschisă şi ochii de sticlă. Dar, în sfîrşit, coşciugul negru, cu fireturile şi ţintele lui, păstra taina, aşa cum o păstra şi ea.

Apoi ciocănitul încetă : o voce zise, dincolo de uşă :

— Gata : hai să mîncăm.

Şi încet, lumea plecă ; bătrînii bunici şi *donna* Rachele mîncară, puţin, e drept, dar în tihnă, ca cei care au conştiinţa împăcată şi siguranţa că şi-au făcut datoria.

VII

Pe la trei mortul a fost scos din casă. Annesa a aranjat patul, a orînduit camera, iar bunicii şi *donna* Rachele au coborît să întîmpine lumea în camera în care murise bătrînul.

După înmormîntare, părintele Virdis a venit iar şi s-a aşezat lîngă *donna* Rachele, întrebînd dacă Paulu nu se întorsese.

— Azi-dimineaţă l-au văzut plecînd, continuă mătăhălosul preot, care ţinea mereu în mînă batista lui cu roşu şi albastru. Greşeală peste greşeală. Da, dragii mei, de ieri şi pînă astăzi aţi înălţat un edificiu de greşeli. Să nădăjduim că n-o să se dărîme.

— Ce vreţi să spuneţi cu asemenea vorbe ? întrebă *don* Simone ; dar părintele Virdis îşi agită batista şi tăcu. Annesa, însă, băgă de seamă cu nelinişte că ori de cîte ori se deschidea uşa el întorcea capul brusc. Părea să aştepte pe cineva, dar cînd oamenii intrau, pleca iar capul şi-şi agita batista fără să spună un cuvînt ; abia către seară se ridică şi îşi luă rămas bun.

— Trebuie să mă duc la liturghie, zise cu voce gravă. Dacă aveţi nevoie de mine, chemaţi-mă.

În sfîrşit, în casă se aşternu liniştea : cei doi bătrîni ieşiră în grădină, *donna* Rachele putu să se mişte. Annesa se aşeză pe pragul uşii ce da spre grădină şi îşi îndreptă privirea spre munte. Se lăsa o seară blîndă şi luminoasă. Pădurile, nemişcate şi tăcute, întinzîndu-se de la marginea

grădinii pînă pe ultimele culmi ale muntelui, apăreau roşietice, ca luminate de un incendiu îndepărtat ; sus, la orizont, frunzele sîngerii ale stejarilor se desenau foarte precis pe cerul violet-cenuşiu. Peste tot numai calm şi linişte ; dar Annesa se simţea obosită, şi cu toate că în închipuire încă mai auzea în camera alăturată gîfîitul bătrînului astmatic, i se părea că au trecut ani şi ani de cînd s-au stins tunetele furtunii din noaptea trecută. Nu-i venea să creadă că într-o zi şi o noapte s-au petrecut atîtea lucruri. Se simţea parcă îmbătrînită, purtînd pe umeri o greutate nevăzută ce-o silea să se îndoiască pînă la pămînt.

„Totul s-a terminat, gîndea. Şi acum trebuie să plec de aici. Dacă voi rămîne în casa asta nu voi mai fi în stare să rîd, să vorbesc, să muncesc. I-am scăpat pe ceilalţi de povara bătrînului dar eu parcă mi-am luat o greutate pe umeri. Da, e aici, pe umerii mei : e bătrînul, şi geme mereu."

Tresări şi îngălbeni. Un căscat nervos îi schimonosi faţa.

„Ah, uite că iar am temperatură ; soarele a şi apus. O să mă ţină toată noaptea."

Un timp rămase nemişcată, pe pragul uşii, dar nu se putea odihni ; i se părea că se simte şi mai obosită, şi o dată cu cerul care începea să se întunece, gîndurile i se tulburau. Privea într-un punct al muntelui, acolo unde credea că s-ar afla stîna lui moş Castigu, şi gîndea : „Paulu o fi acum pe drum ; o să coboare poate pe jos, ca să lase calul la păscut, şi o să ajungă

obosit şi o să vrea să cineze. Trebuie să mă mişc : ar trebui să mă duc la fîntînă."

Dar o oboseală de moarte o împiedică să se mişte : căscă iar şi se cutremură toată.

— Ah ! ah ! zise cu voce tare. Nu mai lipseşte decît asta, să mă îmbolnăvesc, şi un gînd negru o nelinişti : „Dacă mă cuprinde delirul şi vorbesc ? Ah, nu, buzelor, să fiţi mute ! Acum cînd pămîntul a înghiţit taina, s-o dezvălui eu ?"

Căscă iar ducîndu-şi mîinile la gură ; apoi se ridică, în dorinţa desperată de a se mişca, de a învinge toropeala bolnăvicioasă care-o cuprinsese : aprinse focul şi pregăti cina ; se gîndi să se ducă la fîntînă şi căută cofa, dar pe cînd răsucea o bucată de pînză ca să facă un oblanic simţi cum i se învîrte capul şi trebui să se sprijine de perete ca să nu se prăbuşească : o dată cu umbra serii venea şi ceaţa perfidă a febrei. *Donna* Rachele băgă de seamă că Annesa se simte rău şi-i luă cofa din mînă.

— Fată dragă, ascultă-mă pe mine ; mergi mai bine şi te culcă.

— Trebuie să mă duc, zise ea cu voce stinsă.

— Trebuie să te duci la culcare, fată ! Nu vezi că ai temperatură ?

— Atunci mă duc s-o iau pe Rosa, şi o să-i cer mătuşei Anna un pic de apă ; lasă-mă să mă duc.

Luă o cană şi ieşi : seara cobora, limpede şi duios : pe cerul colorat încă de-un roşu azuriu, dincolo de căsuţele negre ale satului, scînteiau stelele Ursei ; ţăranii se întorceau, pe caii

lor mici şi obosiţi, iar prin portiţele date de perete se vedeau femeile care aprindeau focul şi pregăteau cina pentru bărbaţii lor.

Cînd ajunse lîngă căsuţa verişoarei *donnei* Rachele, cuprinsă de îngrijorare din pricina absenţei prelungite a lui Paulu, se opri şi rămase o clipă să vadă dacă nu cumva cobora vreun păstor pe cărarea dinspre munte. Dar nu văzu pe nimeni, şi intră în curticica neîmprejmuită a mătuşei Anna, apoi în casă. Era o căsuţă de oameni nevoiaşi ; în bucătărie, deasupra uşii, era un fel de pod deschis unde se aflau proviziile de lemne, de paie şi de orz.

— Tu eşti, Annesa ? Rosa s-a dus la fîntînă cu Ballora, şi cu fetiţele, zise mătuşa Anna, ivindu-se chiar atunci din gura podului, unde se urcase să ia cîteva lemne. Aşteaptă o clipă.

Coborî încet, pe o scăriţă mobilă, în timp ce Anna turna apă în cana ei dintr-o cofă aşezată pe o piatră.

— Iau puţină apă : mîine o aduc îndărăt, mătuşă Anna.

— Scumpa mea, n-o primesc decît cu dobîndă ! spuse cealaltă glumind. În drum, Ballora o s-o ducă pe Rosa acasă. Au deschis testamentul ? întrebă apoi. E adevărat că-l dăduse în păstrare părintelui Virdis ? A, cîrcotaşul ăla bătrîn ! N-aş vrea ca vorbele mele să-l apese nici cît o petală de trandafir, dar prea era zgîrcit şi bănuitor. Azi s-a împrăştiat vorba că Paulu l-ar fi omorît trăgîndu-i o bătaie zdravănă.

— Ah, strigă Annesa, amintindu-şi cuvintele orbului, asta se vorbeşte ?

— Flecăreli, draga mea. Dar ce ai ?

Annesa tremura din pricina febrei şi de frică : se gîndi totuşi că nu trebuia să se trădeze, şi răspunse calm :

— În fiecare seară, de un timp încoace, am temperatură. Acum mă duc şi mă culc ; sînt frîntă de oboseală, mătuşă Anna ; nu-mi mai simt spinarea. La revedere, o să vorbim altă dată. Lasă-mă să plec.

— O să trec mai tîrziu pe la voi, scumpa mea, zise mătuşa Anna, conducînd-o pînă la poteca ce trecea peste coasta pietroasă. Dac-o întîlneşti pe Ballora, spune-i să se grăbească, e destul de tîrziu.

Annesa iuţi pasul, în speranţa că Paulu s-o fi întors ; dar pe la jumătatea drumului, pe o ulicioară singuratică, i se păru că aude glasul Ballorei şi pe Rosa plîngînd. O luă la fugă şi pe la capătul ulicioarei o întîlni într-adevăr pe nepoata mătuşei Anna care fugea, la rîndul ei, cu Rosa în braţe şi urmată de alte două fetiţe speriate.

— Rosa, Rosa ! strigă Annesa, punînd jos cana şi repezindu-se înaintea Ballorei. Ce e ? Ce e ?

Rosa i se aruncă de gît, îşi lăsă capul greu pe umărul ei : tot trupşoru-i era străbătut de un tremur convulsiv.

— Întoarce-te îndărăt, zise Ballora gîfîind. Te caută jandarmii ; sînt acolo, acasă la voi, şi-i arestează pe toţi. Pe toţi, şi pe mătuşa Rachele...

— Şi pe mătuşa Rachele... bîlbîi Annesa, fără să ştie ce spune, în timp ce Ballora şi fetiţele

alergau, cuprinse de panică, de parc-ar fi fugit dintr-un loc primejdios. Ea venea în urma lor întrebînd cu voce gîfîitoare :

— Cum ? Cum ?

— Nu ştiu... Am ajuns la poarta voastră : voiam s-o ducem pe Rosa. Dar în faţa casei era lume, lume multă, şi o femeie mi-a spus : au venit jandarmii : îi arestează pe toţi... pe toţi... şi o caută pe Annesa. Atunci eu am lăsat cana jos, am luat-o pe Rosa, şi am fugit. Trebuie să-i dăm de ştire mătuşii Anna. Iar tu ascunde-te Annesa, ascunde-te, ascunde-te.

Ea nu se gîndea decît la asta ; în groaza ei, învinsă doar de instinctul conservării, se gîndea că numai ea, vinovata, era în primejdie. Ceilalţi erau nevinovaţi : n-aveau de ce să se teamă. Nu mai scoase o vorbă, nu-i veni în minte să se întoarcă şi să se convingă dacă nu cumva Ballora se înşelase, sau dacă nu exagerase primejdia. Instinctul o împingea, o silea să fugă, să se salveze.

Şi Ballora şi fetiţele continuau să fugă nebuneşte de parcă ar fi fost urmărite de jandarmi. Cîteva femei se arătară la porţile căsuţelor, şi una zise :

— Sînt nişte fete care se joacă de-a prinselea.

Şi fugarele ajunseră nestingherite în faţa căsuţei mătuşii Anna. Bucătăria în care intrară una după alta era pustie : Annesa se gîndea să se ascundă în pod, dar Ballora îi spuse :

— Nu te-ascunde aici, Annesa, nu te-ascunde aici. Mai înainte decît în oricare altă parte, au să te caute aici. Ascunde-te altundeva.

— Unde ? Unde ? întrebă ea, privind în jur desperată.

— Pleacă, Annesa, o zori cealaltă, pleacă de-aici : mi se pare că vin.

Atunci Annesa, oarbă de spaimă, nu căută să mai afle şi alte amănunte, nu mai ştiu de nimeni şi de nimic : se eliberă cu brutalitate de Rosa, şi-o smulse din jurul gîtului ca pe un vrej de mure care nu vrea să se desprindă ; se repezi afară, şi o luă iar la fugă. Din fericire locul era pustiu : nimeni n-o văzu, sau mai bine zis ea nu văzu pe nimeni, şi reuşi să se refugieze în curtea bisericii, şi, de acolo, în sus pe scara de piatră, ajunse pe terasa aceea rudimentară unde, în zilele de sărbătoare, se adunau starostii ca să se mai răcorească şi să joace cărţi. Era un fel de portic cu trei arcade, sub un acoperiş de trestie, şi împrejmuit cu un parapet de piatră. Îngenunche lîngă parapet şi îşi scoase puţin capul în afară, printre două pietre : deasupra ei, în scobitura arcadei grosolane, străluceau stelele ; totul era linişte, pace, umbră.

Inima îi zvîcnea, febra îi sporea groaza. I se părea că fantasme monstruoase o urmăresc, ca s-o prindă şi s-o arunce într-un loc mai misterios şi mai înspăimîntător decît acel infern în care nu credea. În jurul ei era haosul : o umbră, o ceaţă, o noapte chinuitoare, fără sfîrşit.

A fost, într-adevăr, o noapte chinuitoare, mai cumplită chiar şi decît cea care trecuse. Din ascunzătoarea ei putea să vadă esplanada, povîrnişul stîncos şi casa mătuşei Anna. În casă

licări mult timp o luminiţă; vedea umbre mişcîndu-se, şi parcă auzea plînsetul Rosei şi zgomote confuze: apoi liniştea cuprinse totul. Un om călare străbătu esplanada: la răsărit cerul începu să se lumineze. Se ridică, ceva mai liniştită, se scutură, chibzui.

Unde era Paulu? Se întorsese? Fusese şi el arestat? Şi ceilalţi? Dacă Ballora s-o fi înşelat?

„Nu-i decît un vis", îşi zise. „Ballora trebuie să se fi înşelat. Nu, nu se arestează aşa lumea, pe nepusă-masă, cît ai bate din palme. Aiurez: mă chinuie febra."

Dar apoi îşi aduse aminte că şi noaptea trecută crezuse că visează, cînd de fapt totul fusese o tragică realitate.

„Eu, eu am pricinuit totul, eu, blestemata de mine! Acum ce să fac? De ce am fugit? De ce mi-e frică? Mă aşteaptă închisoarea: ştiam asta, chiar mai înainte de a face ceea ce am făcut. Acum de ce fug? Doamne-Dumnezeule, Isuse Cristoase, totul e pierdut."

Se aşeză pe prima treaptă a scării şi încercă să lămurească mai bine situaţia în care se afla: încet, încet, groaza şi durerea scăzură, şi o rază de lumină licări în sufletul ei întunecat. Redeveni iar ceea ce fusese totdeauna: iedera care nu poate trăi fără trunchi.

„Trebuie să-i salvez", hotărî, ridicîndu-se şi coborînd în curte. „O să mă duc să mă predau, şi dacă e nevoie o să spun totul."

Porni spre căsuţa mătuşii Anna: nu-i mai era frică, n-aveau decît s-o prindă, s-o lege, s-o arunce, dacă voiau, într-un loc de veşnică

durere, n-ar fi scos o vorbă decît în favoarea „binefăcătorilor" ei.

Bătu. Mătuşa Anna deschise imediat.

— Tu eşti? zise înălţînd braţele, speriată. Ce vrei să faci? Ştii că te caută: au cercetat toate casele dimprejul vostru şi aştept ca dintr-o clipă-ntr-alta să vină şi aici. Nu m-am culcat fiindcă sînt sigură că au să vină.

— Aşadar, e adevărat? întrebă Annesa cu voce adîncă. Şi Paulu?

— Paulu nu s-a întors; cel puţin mai adineaori nu se întorsese. Ceilalţi au fost arestaţi toţi, şi Rachele.

— Şi dînsa? zise Annesa. Şi se trînti la pămînt ca lovită de trăsnet.

Crezînd că a leşinat, femeia se aplecă să o ridice; dar ea o respinse, se ridică, îşi dădu un pumn peste gură, ca pentru a-i pune frîu. Şi se întoarse gata să plece.

— Ascultă, fată dragă, unde ai să te duci? strigă femeia.

— Unde vrei să mă duc? Mă întorc acasă: cine e acolo?

— E un jandarm care-l aşteaptă pe Paulu să se întoarcă. Dar sigur că Paulu n-o să se întoarcă: cred că s-o fi găsit vreun suflet de creştin care să alerge şi să-i dea de veste. Ascultă-mă, Annesa: eu văd ce ai de gînd. Tu vrei să laşi să te aresteze. Bagă bine de seamă ce faci, dacă ştii ceva: eşti o femeie, eşti plăpîndă, pînă la urmă o să te facă să vorbeşti.

— Cum, dumneata... şi dumneata crezi?

— Eu nu ştiu nimic! Tot satul vorbeşte că Paulu l-a bătut pe bătrîn pînă l-a omorît, şi că tu, voi toţi sînteţi complici. Dacă nu-i adevărat, de ce vrei să te dai pe mîna jandarmilor? Ascunde-te, dacă ştii vreun loc sigur. O să vezi că nu-i nimic serios: mîine poate că totul o să se lămurească.

— Întocmai. De-asta vreau să mă predau. Unde vrei să mă duc, mătuşă Anna? Nu sînt bărbat, ca să alerg prin păduri. Şi fiindcă tot trebuie să vină, lasă-mă să-i aştept aici. Nu, n-o să intru în casă, nu vreau să se sperie fetiţele. Aştept aici.

Se aşeză pe zidul scund al curţii. În jur domnea încă liniştea profundă a nopţii senine: luna mare şi galbenă răsărea deasupra muntelui, luminînd melancolic esplanada şi casele îngrămădite în jurul bisericii. Mătuşa Anna se apropie de Annesa şi-i puse o mînă pe cap.

— Ascultă-mă, îi zise încet. Eu îl cunosc pe Paulu mai bine decît tine, Annesa; şi ştiu cîte parale face. El a fost ruina familiei lui. Ascultă-mă, sufletul meu. Dacă s-a pus justiţia în mişcare, ceva trebuie să se fi întîmplat.

Annesa se însufleţi:

— Taci..., dar apoi clătină din cap şi nu mai continuă. La ce bun? Nu, ea nu voia să spună cuvinte zadarnice; voia doar să acţioneze, să-şi salveze „binefăcătorii".

Mătuşa Anna îi apăsă mîna pe cap şi continuă, gravă şi tainică:

— Ascultă-mă: tu trebuie să ştii ce s-a întîmplat, şi oamenii legii te caută tocmai pentru

că trag nădejde ca tu să vorbeşti. Bagă bine de seamă. Dacă ţii la Paulu, păzeşte-te de ei ca de foc, îţi repet. Tu ştii, el ţi-e ca un frate: nu-l duce la pierzare, nu vorbi. Poate că totul o să se aranjeze: dar trebuie ca toţi să staţi liniştiţi şi muţi ca pietrele.

— Dacă va trebui o să spun că eu sînt vinovata, eu singură, zise Annesa cu voce sfioasă. Dar mătuşa Anna îi astupă gura cu mîna.

— Vezi? Vezi? Ai şi început să vorbeşti prostii! Taci, fato, taci cum tace melcul. Nu trebuie să vorbeşti, nu trebuie să dai vina pe nimeni, şi nici pe tine. N-au să te creadă, chiar dacă o să spui că tu eşti vinovată; şi te vor forţa să spui ceea ce într-adevăr ai văzut. Şi o să-i pierzi, fată, o să-i pierzi!

— A, nu, nu, asta nici măcar să n-o spui, o rugă ea, împreunîndu-şi mîinile. Nu mă face să-mi ies din minţi.

— Linişte! zise femeia înălţînd capul. Annesa tăcu, ascultînd: auzi nişte paşi apăsaţi şi zgomotoşi pe uliţă, dincolo de esplanadă şi, cu toate că era gata pentru orice, se cutremură de spaimă şi sări în picioare. Dar paşii nu se mai auziră: pretutindeni, sub ochiul mare şi galben al lunii, se aşternu din nou liniştea.

— Dumneata crezi aşadar că Paulu a rămas acolo sus? întrebă privind spre munte.

— Eu aşa cred. Chiar de azi-dimineaţă umbla vorba că bătrînul ar fi murit în urma bătăii pe care i-a tras-o Paulu, şi că pînă diseară o să-l şi aresteze. Da' poate vreun prieten, vreun suflet bun o fi căutat să-i dea de veste lui Paulu, şi

la ştirea asta el n-o mai fi plecat de la stîna lui moş Castigu. Nu crezi ?

— Ba cred, cred ! exclamă Annesa cu însufleţire. Şi dacă el e liber totul o să se rezolve.

„Dacă aş putea să-l văd, gîndi, dacă aş putea să vorbesc cu el."

Ce i-ar fi spus ? Nu adevărul, cu siguranţă. Dar dorinţa, nevoia de-a-l vedea de-a-i povesti ceea ce se întîmplase, de-a pune la cale cu el planul cel mai bun de-a se apăra, de a se salva, o împinseră spre cărarea muntelui.

Porni, ca o lunatecă, fără să-i spună mătuşii Anna unde se duce.

— Unde te duci ? Încotro, Annesa ?

Ea nu răspunse : îşi amintea de cuvintele orbului, de purtarea părintelui Virdis, de privirea batjocoritoare a fraţilor Pira. Da, sigur, chiar de dimineaţă lumea ştia că o calomnie mîrşavă se vîntura pe seama lui Paulu : şi vreun *suflet bun*, cum spunea mătuşa Anna, poate chiar Niculinu, trimisese să-i dea de ştire văduvului.

Acolo sus, printre stînci şi prin păduri milenare, se deschideau peşteri şi ascunzători la care nu putea ajunge nimeni, afară de ciobani care cunoşteau aceste labirinturi. Apoi, moş Castigu ştia atît de bine locurile acelea, încît el însuşi se lăuda uneori că e *regele peşterilor.* Fără îndoială că Paulu, din moment ce nu se întorsese în sat, zăbovea acolo în munţi, aşteptînd dezminţirea calomniei răspîndită de prietenii mortului.

Trecînd din nou prin spatele bisericuţei, de unde începea poteca muntelui, Annesa se opri iar să asculte şi să privească spre sat. I se părea că e urmărită : dar n-auzi nimic, nu văzu pe nimeni. Luna, cu strălucirea ei, lumina căsuţele negre şi cenuşii, clădite parcă din cărbune şi cenuşă : vastul orizont, de un albastru lăptos, părea o mare îndepărtată. Umbrele stîncilor şi ale tufişurilor se desenau pe pămîntul gălbui, totul se arăta blînd şi tainic. Ea se linişti.

I se părea că noaptea, luna, umbrele, liniştea i-ar fi prieteni : acum toate lucrurile triste şi neclare îi dădeau curaj, pentru că totul era trist şi neclar în sufletul ei. Şi tot mergi şi mergi ; începu urcuşul pornind chiar din locul unde murise cerşetorul, primul ei tovarăş de drum, care o adusese acolo, în acel colţ de lume, aşa cum vîntul duce sămînţa pe margine de prăpastie : fatalitatea continua s-o urmărească îndeaproape, un vînt al morţii o împingea. Înainte, tot înainte : mergea şi nu ştia unde-o să ajungă, aşa cum nu ştia de unde venise.

Şi tot urca, din piatră în piatră, de la un tufiş la altul. Ici, colo, printre păpurişul negru, străluceau triste, albastre-verzui, pete largi şi rotunde de apă, ce păreau ochii melancolici ai muntelui neadormit încă. De-odată cărarea se furişă printre ferigile şi murii ce acopereau povîrnişurile muntelui, apoi printre ienuperi, apoi în pădure şi printre stînci. Luna se arăta cînd ici, cînd colo printre copacii înalţi pînă la cer ; dar stîncile o ascundeau adeseori, iar umbra se îndesea pe cărare. Fantasme monstruoase as-

cundeau atunci perspectiva drumului : în depărtare apăreau edificii negre, misterioase ; fortificaţii fantastice se iveau de-o parte şi de alta a potecii ; tufişurile păreau animale ghemuite, iar de pe ramurile stejarilor se întindeau braţe negre, capete de şerpi : o întreagă lume de coşmar, în care lucrurile fără culoare şi fără formă trezeau spaima prin însăşi nemişcarea lor.

Annesa mergea şi i se părea că mai străbătuse şi în alte rînduri tenebrele acelea, înconjurată de fantasme, şi că le cunoştea, şi că nu-i mai e teamă de primejdiile necunoscute care mergeau în faţa şi în urma ei : şi cu toate astea, era de ajuns să audă din cînd în cînd foşnetul propriilor paşi pe frunzele uscate, ca să tresară.

La jumătatea drumului, pe creasta unui povîrniş, apăru o arătare ciudată, care într-adevăr se mişca : părea o siluetă omenească, dar cu un cap imens de Meduză, negru în lumina lunii. Annesa se repezi în dosul unei stînci : şi văzu trecînd şi dispărînd, cu paşi mari şi muţi, o fetiţă desculţă, cu o legătură de lemne pe cap. Era o fetiţă care trăia vînzînd lemne furate : picioruşele ei acoperite de un strat uscat de noroi păreau încălţate în nişte sandale uşoare, potrivite la fugă. Annesa îşi reluă drumul. Şi tot urcă şi urcă. O altă siluetă se zări, întunecată pe albele depărtări ale unui plai : un centaur care fluiera şi galopa spre străvezimile orizontului. Apoi nimic : apăru marea, ca un nor de argint azuriu, pe cea din urmă linie a cerului lăptos ; şi, pe povîrnişul pietros, în dreapta cărării, se desenă bisericuţa neagră. Se auzea clinchetul monoton şi argintiu al tălăngilor : o turmă scoasă la păscut. Pesemne oile lui moş Castigu. Călăuzită de clinchetul acela melancolic, Annesa trecu plaiul aşezat sub povîrniş, şi ajunse la coliba bătrînului cioban. Nu găsi pe nimeni ; dar cîinele începu să latre, şi moş Castigu nu zăbovi să se arate, grăbind pasul dinspre pădure.

— Annesa, ce-i cu tine ? Tu eşti sufletul moşului ? strigă cu voce speriată. Ce s-a întîmplat ?

— Unde e ? întrebă ea cu voce joasă şi gîfîind. Unde e ?

Ciobanul o privi de-aproape : i se păru îmbătrînită şi nebună.

— Cine ? întrebă.

— Cine ? Paulu ! răspunse ea aproape mînioasă.

— Paulu ! Da' cine l-a văzut ?

La început crezu că bătrînul minte.

— Spune-mi, unde e ! Cred că mie poţi să-mi spui ! Am venit pentru el : trebuie să vorbesc cu el.

— Dar ce s-a întîmplat, Anna ? Mă jur că nu l-am văzut pe don Paulu.

Atunci Annesa se clătină ; părea că înnebuneşte de-a binelea.

— Unde să fie ? Unde ? strigă : şi parc-ar fi întrebat cerul, noaptea, soarta nefericită care-i mîna paşii, minţind-o mereu şi bătîndu-şi joc de ea fără milă.

— Dar ce se întîmplă, Annesa ?

— Ah, ce nenorocire ! Eu credeam că Paulu e aici... ascuns. Îl caută, moş Castigu, îl caută ! Mă caută şi pe mine. L-au arestat pe *don* Simone, pe *ziu* Cosimu Damianu, pe *donna* Rachele şi trebuie să-l aresteze şi pe Paulu, şi pe mine. Ne învinuiesc că l-am omorît pe unchiul Zua. Unde-i Paulu, unde e ?

Bătrînul îngălbeni şi înmărmuri şi el.

— Nepotu-meu Ballore, care-a fost pe aici azi-dimineaţă, mi-a spus că *don* Paulu şi-a luat calul zicînd că trebuia să se ducă la cîmp. Eu nu l-am văzut, păcatele mele, spuse. Povesteşte-mi totul ; mi se pare că visez. E oare cu putinţă ce spui tu ? Nu eşti... bolnavă ?

— Nu, nu sînt nebună, moş Castigu. Aş vrea să fiu, dar nu sînt, zise ea cu disperare. Şi povesti tot ce ştia în legătură cu arestarea „binefăcătorilor" ei.

— Şi *donna* Rachele ! Şi *don* Simone ! Dar pe ce lume trăim ? Şi justiţia, a înnebunit ? Şi tu, Annesa, tu altceva nu mai ştii ?

Ea dădu din cap : altceva nu mai ştia. Dar de-odată o cuprinse frica ; se gîndi că doar ea era cu adevărat în primejdie, pe cînd ceilalţi, nevinovaţi, ar fi găsit calea salvării ; se agăţă desperată de bătrîn, îi spuse cu voce stinsă :

— Ascunde-mă ! Ascunde-mă ! Pentru sufletul morţilor dumitale, ascunde-mă ! Unde sînt peşterile ? Du-mă acolo. Trebuie să stau ascunsă, trebuie ca nimeni să nu-mi audă glasul pînă cînd *ei* nu vor fi în afară de pericol...

Îl apucă strîns de braţe, apoi se aruncă la pămînt, îi îmbrăţişă genunchii, se făcu ghem : parcă-ar fi vrut să se ascundă sub tălpile lui. El se uită la ea, de sus, şi un gînd îi trecu prin minte, luminos şi orbitor ca un fulger.

— Da, o să te ascund. Tu ştii, totuşi... Ai făptuit, sau ai văzut, zise cu asprime.

— Nu ştiu nimic : n-am văzut nimic. Ascunde-mă. Toţi m-au sfătuit să nu mă las prinsă. Ascunde-mă, ascunde-mă, moş Castigu !

— Toţi... stărui el. Care toţi ?

— Toţi, toţi, moş Castigu ! Şi nici dumneata n-ai îngădui... nu... nu... ascunde-mă.

— Acum te bag numaidecît în buzunarul meu ! zise el cu nelinişte, punîndu-i mîna pe umăr.

Ea tremura ca varga. Bătrînul simţi cum se răsfrînge în fiinţa lui tremurul acela, şi din nou înţelese adevărul. Dar mai mult decît sila resimţea o adîncă tristeţe : şi sufletul lui simplu şi sfios de om singuratic deveni milos şi eroic în faţa durerii femeii căzută la picioarele lui ca un miel rănit.

— Ridică-te şi vino cu mine, zise el simplu. Dacă nu eşti vinovată nu trebuie să te temi.

Ea se ridică, privi în jur, şi simţi nevoia să-i ceară sfatul : o inimă miloasă, în clipa aceea de nenorocire, preţuia mai mult decît toţi avocaţii din lume.

— Moş Castigu, spune-mi dumneata, ce trebuie să fac ?

— Să taci, fata mea, îi răspunse el ducîndu-şi o mînă la gură. Să taci, deocamdată. Acu' o să te ascund, aşa cum vrei tu. Şi o să rămîi acolo unde o să te duc, şi o să fii mută ca stîncile,

pînă mă-ntorc eu. O să te duc între două stînci, adăugă, îndreptîndu-se spre colibă, am să te ascund în aşa fel că, hotărît, chiar de te-ar căuta cum cauţi acul în mare, tot nu te-ar găsi. O să-ţi aduc mîncare şi apă : o să fac pe corbul care-i ducea pîine sfîntului Ilie.

Intră în colibă, luă un vas de plută şi o pîine de orz, apoi se-ndreptă iar spre pădure. Ea îl urmă : îşi amintea că mai străbătuse şi altă dată luminişul acela, acoperit de scaieţi şi de iarbă uscată ; că mai văzuse şi altă dată geana aceea de pădure ce se-ntindea ca un nor negru pe cerul de argint.

Luna strălucea foarte limpede ; dar în depărtare începeau să se ridice panglici late de aburi luminoşi, şi cînd cei doi ajunseră dincolo de luminiş văzură, printre trunchiuri, o mare de ceaţă argintie, din care răsărea, ca o stîncă marină, azurie, piramida muntelui Gonare. Ea tresări. Da, era acelaşi drum pe care-l străbătuse cu Paulu în *ziua aceea,* prima zi a iubirii lor.

„Noi săvîrşeam un păcat de moarte : mîna lui Dumnezeu coboară asupra noastră şi ne pedepseşte", îşi zise ea, plecînd capul.

Cînd au ajuns sub *mormîntul uriaşului,* mare şi tainic în pacea lunară, moş Castigu începu să urce din piatră în piatră, trăgînd după el femeia oarbă de durere şi de lacrimi.

— De ce mai plîngi ? Nu-ţi fie frică, îţi spun : o să vezi. Mergi încet, ai grijă să nu cazi. Ochi ai, nu-i aşa ? Şi încă buni.

Ea simţea cum îi fug pietrele de sub picioare, ca atunci, şi i se părea că din clipă în clipă o să se prăbuşească în abis. Trecură într-adevăr peste o prăpastie : urcară pînă la stînca ce părea un coşciug ; coborîră versantul celălalt al vîrfului, şi intrară între două ziduri de stînci ascuţite. Ajunsă la zenit, luna lumina trecătoarea îngustă ; ciobanul înainta cu grijă, trecînd peste steiuri. Deodată stîncile se deschiseră ; apăru în întregime versantul celălalt al muntelui, apoi văi şi văi, alţi munţi, şi iar alţi munţi : umbre, aburi şi lumina lunii, totul făcea ca priveliştea să pară şi mai fantastică. Annesa îşi şterse lacrimile şi privi în sus : moş Castigu sări pe stînca din faţă şi o ajută să coboare. Din nou trecură de-a lungul unui fel de scară suspendată peste o prăpastie şi, în sfîrşit, se opriră în faţa gurii scunde şi largi a unei peşteri.

— Uite, aici, după ce o să intri, eu o să astup intrarea cu un bolovan şi cu cîteva crengi, zise ciobanul. Nimeni n-o să te poată dibui.

— Mi-e frică, zise Annesa.

— De cine ţi-e frică ? Doar necuratul ar putea să te descopere. Hai.

Se aplecă şi dispăru. Annesa, la rîndul ei, se lăsă în patru labe, iar ciobanul, dinăuntru, o prinse de braţe şi o trase.

Ea văzu atunci că nu-i o peşteră joasă şi întunecoasă cum sînt de obicei peşterile în munţi, ci un fel de cameră alcătuită din stînci aşezate cu măiestrie. Dincoace de gura de la intrare, o ferestruică destul de largă ca să poată trece prin ea capul unui om, se deschidea între două

blocuri de piatră ; Annesa se apropie de ea cu teamă. Dedesubt văzu o cascadă înspăimîntătoare de pietre, care se rostogolea pînă aproape în fundul văii ; ici, colo, prin crăpăturile stîncilor albite de lună, se iveau, negre, pîlcuri de stejari şi tufişuri ce păreau pletele sălbatice ale unor monştri împietriţi. O lumină slabă pătrundea prin deschizătură ; cu toate astea moş Castigu aprinse un chibrit, îl ridică, îl lăsă în jos ; în clipa aceea Annesa văzu în fundul peşterii o rămăşiţă de cenuşă, iar lîngă semnul acesta de urmă omenească, o piatră rezemată de stîncă. Aşadar, prin locul acela de mister, mai trecuseră şi alte făpturi care au adus şi au lăsat aici ceva din durerea şi din teama lor. Se aşeză şi ea pe piatră, ca pe un tron al ispăşirii, iar după plecarea ciobanului i se păru că nu a rămas cu totul singură, fiindcă atingea cu piciorul urma unui foc ce luminase o durere şi o greşeală asemănătoare cu ale ei.

*

Se scurseră ceasuri. Annesa îşi zicea :

„Da, da, nu sînt eu singura vinovată. Cîţi alţii, bărbaţi şi femei, n-au păcătuit, n-au săvîrşit crime, n-au făcut rău. Şi nu toţi au fost pedepsiţi aşa cum sînt şi cum voi fi eu. De ce soarta asta mi-a fost dată tocmai mie, de ce asemenea soartă ?"

Dar aproape că se resemnase : ştia ce avea de făcut. Să aştepte : nimic altceva. Moş Castigu o s-o sfătuiască. Şi de va fi să se înfăţişeze la judecată, ea se va înfăţişa. Şi apoi ? Nu putea să se mai gîndească la ce va fi apoi ; era obosită, somnul o biruia ; dar simţea că nu poate să doarmă, pe piatra aceea, în ascunzătoarea aceea, unde alţi criminali, alţi răufăcători îşi aduseseră aleanul, zbuciumul lor de animale sîngeroase, hăituite de vînători neînduplecaţi.

„Cum aş putea să dorm aici, în timp ce binefăcătorii mei se află şi ei închişi într-o temniţă, mai cumplită decît asta ?" îşi zicea, dar uita îndată întrebarea, i se părea că piatra se mişcă din locul ei, că gura peşterii se deschide larg şi o arătare bărboasă se iveşte în dosul stîncii.

Încerca atunci să se mişte, dar nu izbutea ; apoi uita totul, în faţa ochilor îi apărea din nou ceaţa argintată, în adîncul pădurii, piramida muntelui Gonare, mormîntul uriaşului.

I se păru că nu doarme ; dar deodată, după ce văzuse mii de lucruri ciudate şi după ce rătăcise şi urcase din greu munţi înfricoşători, deschise ochii şi se cutremură.

Zorile viorii luminau ascunzişul. Se ridică şi privi prin deschizătură. Linişte adîncă. Cerul era învăluit în pîclă ; fîşii late de ceaţă albă, ce păreau fluvii, brăzdau ici-colo văile şi crestele.

Din hăul prăpastiei se înălţa un ţipăt tînguitor : ea se trase îndărăt, se aşeză din nou, piatră printre pietre, aşteptă : şi aşa cum în vis crezuse că se mişcă aievea şi că vede lucruri pe

cît de reale, pe atît de înspăimîntătoare, acum, în trezie, i se părea că visează.

Arătări şterse şi nedesluşite îi treceau prin faţa ochilor rătăciţi : în profilul unei stînci de la intrare crezu că recunoaşte profilul vineţiu al victimei sale. Bătrînul era viu, era sănătos, şi şedea, în faţa porţii, împreună cu *don* Simone şi cu *ziu* Cosimu : şi cu vocea aceea enervantă povestea întîmplări de-ale lui, din război.

„...Şi, deodată, răsună un bubuit de tobă ; apoi altul, apoi mii... parcă-ar fi fost sfîrşitul lumii, ziua judecăţii de apoi, cînd Isus Cristos va pogorî *şi va umbla pe pămînt* şi munţii se vor despica. Cu toţii se ridicară în picioare, ca sufletele gata de judecată..."

Annesa, aşezată pe pragul uşii, asculta şi încerca un vag sentiment de spaimă. Ea nu credea în Dumnezeu, nu credea în Judecata de apoi : dar cuvintele bătrînului o înfiorau.

În sfîrşit, moş Castigu se întoarse.

— Ei, bandito, zise în şagă, pe cînd pătrundea de-a buşilea în peşteră şi împingea înaintea lui un vas acoperit, iată şi jandarmii !

— Moşule, zise rugător Annesa apăsîndu-şi mîinile pe piept, nu vorbi aşa : nu-i timp de glumă. Spune-mi, spune-mi...

El se ridică şi-i întinse vasul plin ochi cu lapte prins.

— Spune-mi... spune-mi...

— Pe *don* Paulu nu l-au prins încă, dar îl caută peste tot. Te caută şi pe tine ; au făcut percheziţie prin toate casele dimprejur, la mătuşa Anna, la părintele Virdis, la Franzisca Perra.

Annesa asculta, cu ochii măriţi de spaimă, ca trezită pe neaşteptate dintr-un somn adînc.

— Unde-o fi Paulu ? Unde crezi c-o fi ?

— Ei, porumbiţo, e la mine în buzunar, zise ciobanul băgînd o mînă în buzunar. De unde să ştiu eu ? Bea o picătură de lapte. Mănîncă bucata asta de pîine.

— Povesteşte-mi, stărui ea. Ai fost devale ?

— Am fost : am vorbit cu părintele Virdis. El crede că n-o să fie nimic, fiindcă *vă* crede pe toţi nevinovaţi. Azi o să vină doi doctori de la Nuoro, să facă autopsie cadavrului. Dacă nu s-a întîmplat nimic, n-au să găsească nimic. Peste cîteva ceasuri o să urce încoace nepotu-meu, Ballore, care-o să-mi aducă veşti. O să mă întorc.

Ea puse laptele şi pîinea pe piatră, dar nu mîncă. Cu mîinile în poală, cu ochii în gol, rămase iar nemişcată, dar fără să mai viseze.

„Dacă n-a fost nimic, n-au să găsească nimic".

Ceilalţi puteau desigur să spere : ea nu mai spera.

„*Ei* mă caută, mă caută", îşi zicea cu o groază aproape fizică, şi pînă la urmă au să mă găsească, aici sau în altă parte. Poate că e mai bine să plec. Ce mai aştept ? *El,* bătrînul, acum o să vorbească : o să dezvăluie taina doctorilor ălora învăţaţi. L-au dezgropat pentru asta. El o să vorbească, o să vorbească."

Şi simţea cum îl urăşte şi acum.

„Mă caută, mă caută. M-au căutat şi acolo, la bătrîna mătuşă Franzisca. Biata bătrînă, ce-o fi zicînd de mine ?"

Revedea faţa unei bătrîne infirme, căreia-i ducea deseori de mîncare şi-i mătura cocioaba. Era o bătrînă pe atît de bună şi liniştită pe cît era astmaticul de sîcîitor şi de rău ; de cîte ori îi ducea Annesa de mîncare, îi săruta mîna şi plîngea de recunoştinţă.

„Dacă-ar fi fost şi el aşa !" gîndea nenorocita. „Şi-acum ce o să spună mătuşa Franzisca ? O să plîngă de scîrbă aducîndu-şi aminte că mi-a sărutat mîna."

Mai tîrziu, arsă de sete, bău un pic de lapte, şi încurajată de liniştea adîncă a locului, scoase capul prin deschizătură şi se uită îndelung în prăpastie. Era o zi înceţoşată şi caldă : munţii calcaroşi ai povîrnişului păreau aproape ; în valea adîncă se desluşea limpede fiecare drumeag, fiecare tufiş, fiecare fir de apă, dar pe spinarea muntelui unduiau umbre şi aburi, asemănători cu largile văluri aşternute peste stînci : ţipătul tînguitor pe care-l auzise încă din zori se înălţa mai puternic, mai clar, parc-ar fi fost un strigăt omenesc.

Şi ei mai că-i venea să creadă că-i într-adevăr chiotul vreunui cioban, cînd zări două şorliţe care-şi făcuseră cuibul între stînci. Păsările se urmăreau zburînd din copac în copac, pînă jos în fundul prăpastiei ; dar deodată masculul se înălţă în văzduh, făcu un fel de ocol de cercetare, se lăsă ca plumbul şi iar începu să zboare de colo colo, în jurul tovarăşei lui care-l chema cu un ţipăt tînguios, de-o duioşie sălbatică.

Apoi cele două păsări în beţia împerecherii se-nălţară pînă la stejarul de lîngă peşteră ; ţipătul lor de plăcere părea că însufleţeşte întreaga pustietate a nemărginitei şi asprei privelişti.

Annesa se gîndi iar la iubitul ei, ascuns ca şi ea în vreun loc necunoscut, şi simţi tot chinul fericirii pierdute.

„Au să mă condamne, o să mă ducă departe, departe, într-o temniţă întunecoasă."

Acolo ea şi l-ar fi amintit pe Paulu al ei aşa cum îngerii blestemaţi şi-l amintesc pe Dumnezeu. Şi nimic altceva, nimic altceva de-al lui n-ar fi avut în stăpînire ; poate că nici măcar gîndul, fiindcă el n-ar fi putut cu siguranţă, să se gîndească la ea, o criminală.

„De ce-am făcut asta ? se întrebă, căzînd în genunchi. Domnul a spus : să nu omori, să nu preacurveşti... Eu mi-am întors ochii de la lumina lui Dumnezeu, şi m-am prăbuşit cum se prăbuşesc toţi cei care nu se uită pe unde merg."

Şi se porni pe plîns, lovindu-şi fruntea de stîncă ; dar acum o lumină firavă o chema către un punct îndepărtat şi o călăuzea, aşa cum un far îl cheamă şi-l călăuzeşte pe navigatorul care străbate bezna şi furia dezlănţuită a mării în furtună.

VIII

Moş Castigu s-a întors abia pe la asfinţit; Annesa îşi dădu seama că era întunecat şi tulburat.

— L-au prins? întrebă.

— S-a predat. Rău a făcut!

Păli, dar întrebă febril:

— De ce rău? Ori poate crezi că e vinovat? Şi dumneata crezi asta? Ei bine, o să vedem, atunci cînd doctorii vor face autopsia şi mortul va vorbi. O să vedem dacă bătrînul a fost bătut, o să vedem ce va spune.

— Annesa, tu aiurezi; ia să vedem încheietura mîinii: tu ai fierbinţeală. Nici n-ai atins mîncarea; de ce?

El îi apucă strîns încheieturile mîinilor şi o privi ţintă: îl scruta şi ea cu ochi mari, batjocoritori şi trişti, sticloşi de sfîrşeală şi de zbucium; îşi eliberă mîinile din strînsoarea lui, i le puse în piept, îl împinse, şi începu să strige:

— Chiar şi dumneata îi crezi vinovaţi? Dumneata, dumneata, om nerecunoscător, dumneata care-ai mîncat pîinea lor, care-ai dormit în casa lor? Cine să mai creadă atunci în nevinovăţia lor?

— Linişteşte-te, femeie, zise moş Castigu, dînd din mîini. Eşti furioasă, şi ai dreptate, dar nu te certa cu mine. Ascultă-mă, mai bine: hai să stăm puţin de vorbă. Nimeni mai mult decît

mine nu crede în nevinovăţia stăpînilor mei: am plîns toată noaptea, să ştii, şi toată ziua: am plîns soarta lor cum plîngi morţii. Ascultă la mine, fată: eu ţi-aş da un sfat; trebuie să vorbeşti cu părintele Virdis.

Ea se potoli, se aşeză iar pe piatră şi nu răspunse: ba chiar îşi strînse buzele, ca pentru a se împiedica să vorbească fără voie. Omul îi puse o mînă pe cap.

— Ce spui, Annesa? Eu aş zice...

Ea făcu un semn că nu.

— Mai înainte strigai, acum eşti prea tăcută: e drept, chiar eu ţi-am spus să taci ca o piatră. Dar de ieri pînă azi s-au întîmplat multe lucruri.

— Nici ieri, nici azi, nici niciodată eu n-am de spus nimic nimănui, strigă ea cu voce răguşită. De ce vrei să vorbesc cu preotul?

— Aşa, ca să vezi ce-i de făcut.

Ea clătină iar din cap.

— În orice caz, în noaptea asta sau mîine dimineaţă, eu o să cobor în sat, şi o să mai aflu cîte ceva.

— Să nu spui nimănui că sînt aici. M-ai adăpostit: n-ai să mă vinzi. Ar fi vînzarea lui Iuda.

— Nici măcar nu-ţi răspund la asemenea vorbe! zise el jignit şi mînios: apoi se înduioşă, o mîngîie pe frunte, aduse lîngă ea vasul cu lapte. Tu ai fierbinţeală: ascultă, îţi las aici zeghea mea, o să-ţi mai aduc şi un sac. Nu-ţi fie teamă; aici eşti la adăpost aşa cum erai în pîntecul maică-ti.

Cu toate vorbele astea, ea nu se simţea în siguranţă. I se părea, uneori, că se află în pîntecele unui monstru de piatră, sau într-un mormînt de stîncă asemănător cu mormîntul uriaşului. Şi ea fusese adusă acolo prin viclenia şi prin vitregia soartei nenorocite. Dar cît o mai ţineau puterile, voia să se împotrivească şi să lupte.

„Moş Castigu a ghicit totul, gîndea, şi vrea să mă facă să mărturisesc, vrea să mă facă să spun totul preotului. Dar eu nu vreau : încă nu."

Şi trecu încă o noapte de febră şi de zbucium. Se simţea sfîrşită : i se părea că stîncile o strivesc şi se întreba dacă închisoarea nu era la fel, o ascunzătoare pentru toată viaţa. Furiile febrei o îndemnau să fugă ; coşmare înfricoşătoare o sugrumau : se făcea că se află sub o învelitoare neagră peste care stătea victima ei, iar cei trei doctori, plecaţi asupra ei, şopteau cuvinte ciudate. Să fugă, să fugă ! Dar unde să se ducă ? Acum, pentru ea, lumea întreagă nu era decît un loc de primejdie şi de chin.

Din nou se ivi ziua, şi din nou se duse. Veştile pe care le aducea moş Castigu erau mereu triste : nu se ştia nimic despre autopsie, nici despre lungile interogatorii cu care judecătorul îi tortura pe acuzaţi.

— Mîine, poate, stăpînii mei vor fi duşi în temniţa de la Nuoro. Gîndeşte-te, Annesa, gîndeşte-te ! zise moş Castigu, împreunîndu-şi mîinile cu desperare. *Don* Simone Decherchi şi

donna Rachele legaţi şi urcaţi într-o căruţă ca răufăcătorii de rînd. Şi pietrele vor plînge.

— Ce-i de făcut ? întrebă ea.

— Ce-i de făcut ? repetă bătrînul.

Se priviră desperaţi ; apoi ea izbucni :

— Dar rudele ce păzesc ? De ce nu se mişcă, de ce nu caută avocaţi ?

— Rudele ? Păzeşte-mă Doamne de rude, că de duşmani mă apăr singur ! Nimeni n-a ridicat un deget. Doar părintele Virdis caută să-i ajute. Dar ce poate să facă ? Uite, femeie, eu aproape că mă simt ispitit să iau crima asupra mea, numa' să-i salvez.

— Ar spune că n-ai fost decît părtaşul lor, rosti ea cu tristeţe.

În seara celei de-a treia zi, omul acela simplu care, neavînd altă avere, voia să-şi sacrifice libertatea, pentru stăpînii lui dragi, pătrunse în ascunzătoare şi se aşeză lîngă Annesa.

— Ce ai să-mi spui ? întrebă ea de îndată, cu o voce din ce în ce mai sugrumată. Ce e nou ?

— E asta : toţi spun că tu ar trebui să te predai. Dacă se ascunde, spun, trebuie să ştie ea ceva. Şi părintele Virdis e de părerea asta. Tot el l-a sfătuit pe Paulu să se predea, şi ar vrea să te predai şi tu.

— Ce ştie el de mine ?

— Annesa, el ştie că eu te văd...

— Dumneata, dumneata m-ai trădat, răcni ea, ridicîndu-se. Iuda, Iuda, mai rău decît Iuda.

Ai trădat o biată femeie. Acum nu-ţi mai rămîne decît să mă legi şi să mă dai pe mîna jandarmilor.

— Ce tot aiurezi, răspunse bătrînul, liniştit şi trist. Mai bine ascultă. Nu te-am trădat ; m-am dus la părintele Virdis fiindcă e singurul om care se îngrijeşte de bieţii noştri stăpîni şi vrea să-i salveze cu orice preţ. Să ştii că el, pe cheltuiala lui, a adus un avocat de la Nuoro. Să ştii că el l-a sfătuit pe Paulu să se predea. Mi-a spus : „Aş da zece ani din viaţă să pot vorbi cu Annesa ; cred că numai ea ar fi în stare să-i salveze pe binefăcătorii ei. Soarta lor e în mîinile ei, ca o jucărie în mîinile unui copil." Annesa, omul lui Dumnezeu, ascultă cuvintele a doi oameni cinstiţi. Nici eu, nici părintele Virdis n-am săvîrşit niciodată vreo faptă rea : şi nu vrem să facem acum vreun rău năpăstuind o femeie nenorocită. Şi apoi, tu spui că nu te gîndeşti la altceva decît la salvarea lor : ăsta e şi scopul nostru. Trebuie să-i salvezi, Annesa : trebuie să-i salvezi.

Ea plîngea cu capul sprijinit de stîncă. Simţea că bătrînul avea dreptate. Ce mai aştepta ? Trei zile trecuseră şi ea nu făcuse nimic, nu încercase nimic pentru *ei* : trebuia să se mişte, să înfrîngă instinctul sălbatic care-o silea să se ascundă ca un animal rănit.

— Dacă ţie ţi-e frică să te întorci în sat, o să vină părintele Virdis aici. La urma urmei nimeni nu te forţează să faci ce nu vrei. Dar ai o inimă, Annesa : ce te sfătuieşte ea ?

— Lasă, asta n-am să ţi-o spun dumitale, răspunse ea ridicîndu-se cu mîndrie. Adu-l pe părintele Virdis.

Se întîlniră în şopronul bisericuţei.

Nu se luminase încă bine de ziuă ; luna se înălţa în albastrul-cenuşiu al orizontului, brăzdat de nori întunecaţi, dar la răsărit se desluşea acum marea, albă şi vaporoasă : ai fi zis mai degrabă că e un amurg, dacă ici-colo, în liniştea pădurii, roua n-ar fi dat strălucire frunzelor umede.

Părintele Virdis venise pînă aici pe jos, ba chiar şi căzuse, lovindu-se la o mînă. Nimic deosebit : era obişnuit cu asemenea neplăceri mărunte. Dacă umbla pe jos, mai ales noaptea, cădea destul de rău ; dacă pornea călare, calul aluneca, sau vreo creangă ţepoasă de stejar zgîria faţa părintelui, ori îi smulgea peruca. Gurile rele, necredincioşii, spuneau că aceste mici neplăceri i se întîmplau, de obicei, părintelui Virdis după ce mînca de prînz sau de cină : fapt e, însă, că de data asta el nu mîncase nici de prînz, nici de cină şi totuşi, în ciuda luminii pe care o revărsa luna şi a tovărăşiei de nădejde a lui moş Castigu, tot căzuse.

Annesa îl găsi aşezat pe zidul netencuit, sub şopron, cu sutana ridicată pînă peste genunchi şi cu mîna legată cu obişnuita-i batistă, roşie cu albastru. Se ruga cu glas tare şi privea departe, spre orizontul de dincolo de luminiş, unde luna se ridica palidă şi melancolică.

Cînd apăru Annesa, el o fixă cu ochii lui mici, cenuşii, dar ai fi zis că n-o vede; continua să se roage. Ea îl privi la rîndul ei cu uimire: părea altul; era mai puţin umflat ca de obicei, avea faţa palidă, aproape albă, trasă; în jurul bărbiei, de la colţurile gurii în jos, se desenau două riduri noi, adînci. Părea un om scîrbit şi îndurerat, dar de o scîrbă şi de o durere inocente, de copil nefericit.

— Aşa, zise la un moment dat, strîngînd în pumnul lui mic mătăniile negre, iată-ne aici! Apropie-te, şezi.

Annesa se aşeză lîngă el, pe zid; şi din clipa aceea nu se mai priviră, amîndoi pironindu-şi ochii în depărtarea aceea tristă unde luna pălea, iar cerul părea acoperit de văluri ce cădeau încet, unul după altul, dincolo de ultimele creste ale munţilor, la orizont.

Annesa zise:

— Îmi pare rău că aţi urcat pînă aici. V-aţi lovit cumva? Ah, dacă aş fi ştiut! Dar pînă ieri seară mi-a fost frică; sînt o femeie slabă, părinte Virdis, vă rog să mă iertaţi. Astă-noapte însă m-am gîndit bine la ceea ce trebuie să fac, şi m-aş fi întors în sat dacă moş Castigu nu mi-ar fi spus să nu mă mişc din locul unde eram ascunsă. Vreau să mă predau de bună voie, fiindcă tot vor să mă aresteze şi pe mine.

— Povesteşte-mi fiecare lucru, de-a fir a păr, o rugă bătrînul preot; povesteşte-mi tot.

Ea povesti cum fugise.

— Nu numai asta. Povesteşte-mi cum a murit bătrînul.

— Dar dumneavoastră ştiţi asta...

— N-are importanţă. Povesteşte.

Ea începu iar să vorbească, cu vocea ei somnoroasă şi rece: repetă tot ceea ce spusese „binefăcătorilor“ ei.

— Asta e adevărul adevărat. Vina mea e că nu i-am chemat imediat, de îndată ce a murit bătrînul.

Părintele Virdis asculta şi respira greu, aproape gîfîind. Ea nu-l privea, dar auzea respiraţia aceea de om obosit, şi i se părea că el nu prea dă atenţie spuselor ei.

— Tu-mi ascunzi adevărul, Annesa, zise el, în sfîrşit, fără să se mişte, stînd mai departe cu spatele şi capul rezemat de zid. Eu am venit aici ca să aud adevărul, nu pentru altceva.

Ea nu răspunse.

— Ascultă, Annesa. Eu nu sînt nici judecător, nici duhovnic. Judecătorul va şti să te facă să spui adevărul fără voia ta, fiindcă asta e arta lui: ţi-l va smulge din gură ca pe un dinte găunos, şi tu nici măcar n-ai să-ţi dai seama de asta. La duhovnic te vei duce singură, cînd vei voi. Eu aici nu sînt decît un om: un om care-şi iubeşte semenii şi ar vrea să-i ajute. Dacă tu vezi un biet bătrîn căzut la pămînt vrei să-l ridici, nu-i aşa? Dacă n-ai face-o ţi s-ar părea că nu eşti o fiinţă omenească, ci un animal fără judecată. Dar destul, să lăsăm predicile. Vream numai să-ţi spun că doresc să-i ajut pe binefăcătorii tăi să se ridice din căderea lor: şi tu trebuie să mă ajuţi.

— Știu foarte bine asta ; și sînt gata. Ce trebuie să fac ? N-am ascultat pînă acum de sfaturile prietenilor binefăcătorilor mei ? Mi-au spus să mă ascund și m-am ascuns : mi-au spus să tac și am tăcut.

— Ei bine, acum vei vorbi. Vei spune adevărul. Nimic altceva.

— L-am spus... l-am spus... stărui ea.

Atunci preotul coborî vocea.

— Nu, Annesa, tu nu l-ai spus. Eu cu toate astea îl știu, mai înainte chiar de a-l ști tu, de ani și ani, l-am văzut crescînd odată cu tine, și e un adevăr înspăimîntător ; e ca un șarpe, care a crescut cu tine, care s-a încolăcit de tine, de trupul tău, de brațele tale, de gîtul tău, și amîndoi sînteți o singură ființă. Femeie și șarpe. Una și aceeași ființă care se numește Annesa.

— Părinte Virdis, spuse cu ochii măriți și ridicînd glasul, a jignire și spaimă, nu vorbiți așa ! Ce-am făcut eu ?

— Ce-ai făcut ? Știi tu, fără să-ți mai spun. Știi chiar și povestea șarpelui, care l-a mușcat și l-a otrăvit pe cel care-l crescuse la sînul lui. Dar ajunge, repet, nu vreau să țin predici : îți spun doar atît : cînd a fost înștiințat de pericol, Paulu a dat fuga la mine să caute adăpost. L-am primit, așa cum moș Castigu te-a primit pe tine. În ceasul durerii mi-a spus tot.

— Ei bine, ce putea să vă spună ? că ne-am iubit. Dar nu mi-am văzut totdeauna de treabă ? Ce rău am făcut ?

— Iată șarpele care vorbește ! Ce rău ai făcut ? Ai păcătuit, nimic altceva ! Ți se pare puțin ?

— Bine, fie : am păcătuit. Dar n-am făcut rău altcuiva decît mie însămi.

— Dar ție însăți nu trebuia să-ți faci rău : ție mai puțin decît oricui. Dumnezeu ți-a dat un suflet curat, și tu l-ai pîngărit și vrei să-l duci în fața lui Dumnezeu ca pe o zdreanță murdară. Tu singură te-ai călcat în picioare, te-ai acoperit de noroi, ți-ai fost propriul tău dușman.

— I-adevărat. I-adevărat.

— Asta e cea mai mare crimă a ta. Dumnezeu ți-a dat un suflet omenesc și tu l-ai sluțit, încet, încet, ba ai făcut chiar și mai rău, ți-ai ucis sufletul, l-ai înăbușit, și sufletul tău a putrezit în tine ca un cadavru într-un mormînt ; și te-a stricat, te-a otrăvit. Mormînt spoit : care pe dinafară-ți pare frumos, iar pe dinăuntru e plin de oase și de putreziciune.

— Părinte Vîrdis ! Părinte Virdis ! gemu ea, acoperindu-și fața cu mîinile.

— Lasă-mă să continui. Dacă-ți vorbesc așa e fiindcă știu că mă înțelegi. Altă femeie nu m-ar fi înțeles, dar tu ești altfel decît celelalte, ești inteligentă și poate că nu o dată ți-ai spus tu singură ceea ce-ți repet eu acum. Adu-ți aminte, Annesa, de cîte ori nu te-am certat fiindcă nu veneai la slujbă, fiindcă nu te mai apropiai de Dumnezeu. Sînt ani și ani de cînd ai rătăcit drumul cel drept, și eu te urmăream, sau mai bine zis așteptam întoarcerea ta. Ah, dar nu credeam că ai să cazi atît de orbește în prăpastie. Cine te poate salva, acum ?

Ea nu răspunse. Cuvintele bătrînului preot erau simple, necăutate, obișnuite : i le mai spu-

sese de altfel și în alte rînduri ; dar acum îi vorbea cu un ton grav, convins, și în glasul lui vibra, mai mult decît dojana : mila ; și mai mult decît mila : o nemărginită tristețe. Și fiecare cuvînt al lui cădea în inima Annesei cum cade o piatră într-o mlaștină, sfîșiind pojghița de mocirlă, moale și fetidă de la suprafață.

— Doar singur Dumnezeu te poate salva, continuă el cu voce din ce în ce mai scăzută. Tu ai mers din greșeală în greșeală, fiindcă asta e soarta celor care pornesc pe drumul pierzaniei. Doar morții nu se mai pot ridica : cei vii cad și se ridică, cei bolnavi se pot vindeca. Annesa, ceva mai înainte am spus că sufletul tău e mort, dar am spus rău, fiindcă sufletul nu moare ; dar sufletul tău e bolnav, de o boală molipsitoare, de un rău care otrăvește aerul din jur. Să încercăm să-l vindecăm, Anna, răspunde la întrebarea mea : mai crezi în Dumnezeu ? Nu răspunzi ? Îți repet : eu nu sînt acum nici duhovnicul și nici judecătorul tău : sînt doctorul tău.

— Nu știu, răspunse Annesa. E adevărat ; de foarte mulți ani nu mai credeam în Dumnezeu pentru că prea multe nenorociri se abăteau asupra familiei *noastre,* ca trăsnetele pe același copac. Prea multe, mult prea multe ! Și binefăcătorii mei sînt oameni cinstiți, cu teama lui Dumnezeu. Atunci Dumnezeu pentru ce-i martiriza și nu mai contenea să-i chinuiască ? Zilele astea, totuși, mi-am îndreptat, uneori, gîndul spre Dumnezeu : și acum cred că aveți dreptate, părinte Virdis, dar eu nu sînt atît de rea cum credeți dumneavoastră ; eu mi-am făcut rău mie

însămi, e adevărat, dar asta ca să fac bine celorlalți. Și sînt gata și acum, vă repet : spuneți-mi ce trebuie să fac. Trebuie să mă acuz că l-am omorît pe bătrîn ? Sînt gata. Voi spune : îl uram și l-am omorît ; legați-mă, aruncați-mă în temnița neagră așa cum arunci o piatră într-un puț, și să nu se mai audă de mine. Dar au să mă creadă ?

— N-au să te creadă fiindcă nu ăsta e adevărul. Tu nu trebuie să vorbești așa, nu, nu ! Ăsta nu e adevărul.

— Ah, strigă atunci Annesa cu voce aspră. Atunci care e adevărul ? Ce vor de la mine ? Spuneți-mi dumneavoastră, părinte Virdis.

— Sigur, o să-ți spun eu. Iată, tu trebuie să vorbești astfel : „Eu sînt singura vinovată ; eu, eu care am ucis nu din ură, nu din dragoste, ci din interes. Eu sînt șarpele și femeia, și m-am tîrît ani și ani în jurul pomului cu fructul oprit, și l-am ispitit pe bărbatul acela slab să păcătuiască. Și cînd am fost istovită de păcatul cărnii, mi-am îndreptat dorințele spre alte lucruri : mi-am zis : vreau să prind bărbatul cu alte lațuri."

— Nu înțeleg, nu înțeleg nimic, șopti ea. Spuneți-mi cu alte cuvinte.

— În sfîrșit, iată, trebuie să spui așa : „L-am ucis pe bătrîn ca să se creadă, dacă se descoperă crima, că Paulu era vinovatul iar eu părtașa lui. Din crima asta voiam să-mi fac o armă și o cursă împotriva lui Paulu, ca să-l țin mereu legat de mine..."

— Eu trebuie să spun așa ? Și voi fi crezută ?

— Sigur, fiindcă ăsta e adevărul.

Ea sări în picioare, dreaptă, palidă, cu mîinile încordate : ochii ei, ieşiţi din orbite, îl aţintiră pe preot cu o privire sticloasă şi sălbatică.

— Părinte Virdis, bîigui, Paulu v-a spus asta ? El ? el ? Vreau să ştiu numaidecît : spuneţi-mi pe loc, spuneţi-mi că nu-i adevărat. Dacă nu... eu...

Preotul nu făcu nici o mişcare, nici măcar nu o privi. Dar cu o voce tare, ce voia să fie ironică dar era tristă, foarte deosebită de vocea scăzută şi plină de milă cu care-i vorbise pînă-n clipa aceea, întrebă rar :

— Dacă nu ? O să-mi faci ce i-ai făcut lui Zua Decherchi ?

Atunci ei i se păru că înţelege un lucru înspăimîntător : că preotului îi era frică de ea, ca de un animal, ca de un cîine turbat, şi că încearcă să o lovească oarecum cu grijă, prefăcîndu-se că nu se teme de ea : şi în clipa aceea înţelese toată grozăvia crimei săvîrşite şi se simţi, într-adevăr, aidoma şarpelui cu care părintele Virdis o comparase.

— Priviţi-mă, părinte Virdis, priviţi-mă, pentru Dumnezeu ! zise răguşit şi gîfîitor, aşezîndu-se în faţa lui şi forţîndu-l s-o privească. Repetaţi dacă în sufletul dumneavoastră credeţi ceea ce aţi spus. Dacă dumneavoastră credeţi asta, părinte Virdis, dacă Paulu crede asta... voi crede şi eu... Voi crede că sînt mai prejos de animalele sălbatice, voi crede că sînt la fel cu porcul care sfîşie copilul în leagăn. Spuneţi, spuneţi asta ! Repetaţi. Dacă îmi mai spuneţi numai o singură

dată ceea ce aţi spus, nu voi şovăi ; voi alerga devale, în sat, voi cădea în genunchi la uşa temniţei şi mă voi ruga să mi-o deschidă, să mi-o deschidă larg ca uşa unei biserici.

Preotul înălţase capul şi se uita la biata nenorocită cu ochi plini de milă, dar cercetători totodată. Ochii ei disperaţi, faţa ei îmbătrînită, trupul ei plăpînd şi tremurător, nu erau ochii, faţa, trupul unui răufăcător şiret şi sălbatic.

— Linişteşte-te, Anna, îi zise, ridicînd mîna bandajată, s-ar putea ca eu să mă fi înşelat : toţi sîntem supuşi greşelii. Şi acum, ascultă-mă. Aşază-te iar pe locul tău şi ascultă-mă. Paulu, aşa cum ţi-am spus, a rămas o noapte la mine, ascuns atît de bine că jandarmii nu l-au putut găsi cînd au făcut percheziţia. După ce ne-am liniştit, am stat mult de vorbă. El mi-a mărturisit totul ; mi-a spus că se întorsese cu o seară mai înainte şi că discutase cu tine îndelung, pe cînd bătrînul dormea. El ţi-a spus că făcuse rost de bani, şi ţi-a destăinuit planurile lui de viitor. Şi ţi-a făgăduit să te ia de nevastă : dar tu nu l-ai crezut şi îţi era teamă că, dacă pleacă, o să te uite. După discuţia asta a voastră, bătrînul a murit : nu s-ar putea crede, aşadar, că tu ai săvîrşit crima ca să-l împiedici pe Paulu să plece ?

— Dar Paulu ce spunea ? Ce spunea ? întrebă ea.

— El te crede nevinovată. Cel puţin asta spune.

— Părinte Virdis, zise ea atunci, acoperindu-şi ochii cu o mînă, dumneavoastră m-aţi judecat

așa cum le judecă copiii pe vrăjitoare : mai rea decît sînt. Cînd s-a întors Paulu, bătrînul murise. Ei bine, da, reluă după o clipă de tăcere, descoperindu-și ochii și ridicînd glasul, am să vă spun tot, părinte Virdis : l-am omorît fiindcă voiam să-l salvez pe Paulu. Dar Paulu a trecut pe drum și nu mi-a dat de veste : și aceeași soartă, care m-a adus în satul ăsta blestemat, m-a împins să devin ceea ce am devenit. Oare eu am vrut asta ? Nu, nu, părinte Virdis, eu m-am călcat în picioare pentru că așa a vrut soarta. Eu aș fi vrut să fiu o femeie ca toate celelalte ; să am un tată, o mamă, să trăiesc cinstit. De ce Dumnezeu, dacă e adevărat că există, a vrut altfel ?

— Dumnezeu ți-a dat judecată, Annesa : nu simți tu, în clipa asta, că judeci, și că soarta ți-ai făcut-o singură ? De ce n-ai gîndit totdeauna ca acum ? Iată, de ce : fiindcă te credeai propria ta stăpînă și că poți să faci cu tine ceea ce vrei : totul ți se părea îngăduit fiindcă n-aveai stăpîn. Și acum, acum cînd înțelegi că de fapt ești sclavă a ceea ce tu numești soartă, acum te plîngi. Și nu-ți dai seama, Anna, nu-ți dai seama că cel care te călăuzește e Dumnezeu.

— Dumnezeu ! Nu spuneți asta, părinte Virdis ! *El* n-ar fi vrut moartea bătrînului !

Părintele Virdis începu să se îndîrjească și să pufăie.

— N-ai tu căderea să judeci hotărîrile lui Dumnezeu. Înseamnă că ceasul bătrînului sosise și nu ne este dat nouă să judecăm soarta lui. Gîndește-te la tine Anna ; ceasul tău n-a sosit

încă și n-are însemnătate felul în care va sosi : nu că o să mori într-un fel sau altul trebuie să-ți fie grija. Gîndește-te doar că trebuie să te arăți în fața lui Dumnezeu cu sufletul vindecat de orice rău.

— Ce trebuie să fac ? Sînt gata să mă învinuiesc, zise ea cu patimă, și voi spune tot ceea ce veți vrea dumneavoastră.

— Ceea ce voi vrea eu ? Parcă de asta e vorba ? Vei spune adevărul, repet ; nimic altceva.

— Dar mă vor crede ? întrebă ea, năpădită iar de îndoieli. Nu vor spune că eu n-am fost decît părtașă ? Eu am făcut totdeauna rău ceea ce am făcut, părinte Virdis ! N-aș vrea să le mai pricinuiesc vreun necaz... lor.

Nu îndrăznea să-i mai numească „binefăcătorii“ ei.

Preotul clătină capul : privea afară, cu ochi triști, și parcă-ar fi spus nu unei persoane îndepărtate.

— Tu tot nu m-ai înțeles, Anna. Adevărul, adevărul ! Asta e tot. Trebuie să spui adevărul, fără să te mai îngrijești de altceva. Vei fi pedepsită, sau nu vei fi ? Vor mai suferi și alții din pricina ta ? Toate astea nu contează. Contează doar ca tu să mergi dreaptă pe drumul tău.

— Am să fac așa cum mă veți sfătui, repetă Annesa.

Dar el păru că n-o aude : se ridică, făcu o grimasă de oboseală și de suferință și continuă să privească departe.

— Oh, acum nu e vorba numai de asta, reluă. Cea mai mare pedeapsă, Annesa, trebuie

să ţi-o dai singură. Vezi, Dumnezeu nu e atît de tiran cum sînt oamenii. El spune celui care a căzut : ridică-te şi vezi să nu mai cazi. El îţi spune ţie, Annesa : femeie, ţi-am deschis ochii, am alungat întunericul din sufletul tău aşa cum zorile alungă de pe cer norii din timpul nopţii. Vezi-ţi de drumul tău şi să nu mai cazi niciodată în păcat.

Ea suspină şi îşi împreună mîinile.

„Să nu mai cazi în păcat. Să nu mai cazi în păcat."

Ultimele cuvinte ale preotului o tulburaseră mai mult decît ameninţările şi comparaţiile cu care el îşi înflorise discursul.

— Să nu mai păcătuieşti... repetă. M-am tot gîndit la asta în zilele din urmă, părinte Virdis ! Mi-am zis că nu mai vreau să păcătuiesc : nu mai vreau să înşel pe nimeni, nu mai vreau să fac rău nimănui.

— Bine, bine !

— Dacă-o să fiu condamnată...

— Mai aşteaptă ! Mai aşteaptă ! zise el cu nerăbdare, ridicînd mîna bandajată. Mai e timp. Poate că lucrurile au să meargă mai bine decît credeam. Deocamdată gîndeşte-te la sufletul tău.

Şi el continuă să vorbească, repetînd că viaţa e scurtă şi plină de amăgiri, că singura noastră fericire e să credem într-o altă viaţă, veşnică, într-o lume în care totul e adevărat, totul e curat, în care dreptatea e răspîndită ca aerul în jurul pămîntului ; dar acum Annesa nu mai avea nevoie să asculte predici : o voce lăuntrică

îi şoptea cuvinte de încurajare şi-i arăta drumul de urmat.

El îi zise :

— Pentru ca prezenţa ta să nu stîrnească flecăreli fără rost, o să te întorci în sat în seara asta, cînd nu te vede nimeni. O să mergi la mine acasă şi o să vedem ce-i de făcut. Între timp, eu o să slujesc aici cea de-a doua liturghie, după dorinţa ta. Am adus cu mine anafura.

Îl chemară pe moş Castigu, care avea în păstrare cheia de la bisericuţă şi deschiseră. Soarele nu ieşise încă, dar la răsărit strălucea un cer de aur roşu ; şi lumina aceasta vie a aurorii pătrundea prin ferestruica bisericuţei, poleind pereţii prăfuiţi. Acolo, înăuntru, totul era umil şi duios ; Fecioara, cu veşmîntul galben-spălăcit, cu pruncul durduliu şi somnoros, părea o biată mamă cerşetoare care se retrăsese în sihăstria aceea ca să-şi astîmpere foamea cu ghindă şi să trăiască alături de sărmanii ciobani ai munţilor. Nici icoane, nici statui, nimic nu împodobea pereţii : în schimb, o puzderie de şoareci o luară la goană din faţa lui moş Castigu, cînd deschise uşa ; şi părintele Virdis, căruia-i era o teamă copilărească pînă şi de cele mai inofensive animale, se sperie şi părea să fie mai îngrozit de acea mică armată fugară decît de păcatele Annesei.

— Nu vă fie teamă, zise moş Castigu. Sînt şoareci sălbatici. Închipuiţi-vă, părinte Virdis, că alaltăieri am lăsat aici o desagă plină vîrf cu pîine şi cu brînză, iar ei au ros desaga, dar nu

s-au atins nici de pîine, nici de brînză. Se vede treaba că n-au mai văzut de cînd sînt asemenea lucruri.

Cu toate astea, părintele Virdis înaintă cu grijă şi se lăsă îmbrăcat de ciobanul care găsi, pe fundul unei lăzi aşezată în spatele altarului, un stihar şi un patrafir ros chiar de şoarecii aceia sălbatici. În timp ce moş Castigu se folosea de amnar şi de iască pentru a aprinde singura lumînare din altar, Annesa îl văzu pe preot uitîndu-se în jur neliniştit.

— Nu vă fie frică, zise ciobanul, o să sun clopoţelul şi-o să-i pun pe fugă.

Liturghia începu : nimic mai pitoresc şi mai hazliu decît acel oficiant mătăhălos cu patrafirul numai găuri şi acel bătrîn preistoric care ajuta liturghia sunînd la răstimpuri clopoţelul, ca pentru a pune pe fugă un popor de duhuri necurate.

În fundul bisericuţei pustii, pe ai cărei pereţi praful şi firele de păianjen deveneau din ce în ce mai roşietice şi mai aurite în razele aurorei, Annesa murmură frînturi de rugăciuni uitate şi din cînd în cînd se pleca şi săruta pardoseala cu rîvnă şi patimă. Nu credinţa şi frica de Dumnezeu o îndoiau pînă la pămînt şi o făceau să sărute pulberea, cu un simţămînt mai degrabă de iubire decît de umilinţă ; cu toate astea sufletul ei plîngea şi chema, iar fiinţa ei părea frămîntată de un fel de ardoare religioasă.

Moş Castigu suna clopoţelul. Singura lumînare, din altarul melancolic, privea cu ochiul ei de aur, nemişcat ; deodată însă, flăcăruia se

alungi, se mişcă, deveni o mică limbă gălbuie şi păru să-i spună ceva pruncului somnoros care-o privea fix.

Annesa rămase toată ziua în bisericuţă. Murmura mai departe rugăciuni, dar se gîndea la alte lucruri.

„Or să mă condamne la treizeci de ani de temniţă, îşi zicea. Poate că o să mor mai înainte de-a-i ispăşi. Poate că au să mă condamne la douăzeci de ani. Cînd o să mă întorc o să fiu bătrînă. Ce-o să fac ? O să trăiesc din cerşit. Poate că în temniţă voi putea munci, o să izbutesc să-mi agonisesc o mică sumă. Matteu Piras, care-a stat cincisprezece ani în închisoarea din Civitavecchia, a adus acasă, cînd s-a întors, patru sute de scuzi şi şi-a înjghebat o prăvălie destul de bună. Şi Paulu ce va spune ? Ce va face ? Mă va ajuta ? Se va lepăda de mine ? Facă ce-o vrea : eu îmi voi face datoria. Voi fi bună, voi fi bună, Doamne, Dumnezeul meu."

Şi plîngea gîndindu-se la Paulu, dar lacrimile ei nu mai erau lacrimi de ruşine şi de deznădejde ; apoi îşi zicea să nu se mai gîndească la el : i se părea că păcătuieşte iar chemîndu-l în minte şi nu voia să mai păcătuiască niciodată. Şi Gantine ? Ce o să facă, ce o să spună Gantine ? El era tînăr, uşuratec : s-ar fi consolat repede.

Către amiază, moş Castigu bătu la uşă. Ea ieşi în şopron, mîncă o bucată de pîine de orz şi puţin lapte prins şi schimbă cîteva cuvinte cu ciobanul.

— Ai rămas neclintită în hotărîrea ta? o întrebă el. Te duci devale astă-seară? Vrei să te însoțesc?
— Nu-i nevoie: nu mi-e frică.
El o privea. Era palidă, dar își recăpătase înfățișarea obișnuită, privirea din totdeauna, puțin batjocoritoare, puțin ingenuă. Moș Castigu începea să creadă că s-a înșelat, crezînd-o vinovată.
— Astă-noapte am visat că venise sus, pînă aici, Anna Decherchi. Avea pe cap un coșuleț plin cu struguri și în mînă o scrisoare. Dar nu era Anna Decherchi; era de fapt Paulu îmbrăcat femeiește din cap pînă-n picioare, că părea leit bătrîna. Cum mă văzu se porni pe rîs și mă întrebă: unde-i Annesa? Vreau să-i joc o farsă.
— Struguri — lacrimi, spuse Annesa: dar ciobanul i-o întoarse:
— Dar *don* Paulu rîdea: semn bun. Zău, Annesa, îmi spune mie inima că pînă diseară o să primim o veste bună. Ah, de-ar fi așa, Maică Preacurată! În fiecare zi, în fiecare zi aș veni aici, aș îngenunchea pe pragul ăsta sfînt și aș săruta pămîntul. În numele Tatălui, al Fiului și al Sfîntului Duh.
El îngenunchie, sărută pămîntul, își făcu semnul crucii: numai la gîndul că ar putea veni o veste bună, Annesa tresări. Ah, viața încă o mai ademenea, cu toate amăgirile ei; și speranța că ar putea să se salveze era atît de dulce și de fierbinte că o făcea să sufere.
Intră în bisericuță și îngenunchie iar, în umbră, în praf. Mai bine să nu tragă nădejde: salvarea însemna iar căderea în păcat; mai bine să uite, să se nenorocească pentru totdeauna. Voia să nu mai păcătuiască niciodată, niciodată.
„Doamne, Dumnezeul meu, ajută-mă! Dacă va trebui să mă întorc printre oameni ajută-mă Doamne: nu mai vreau să mint, nu mai vreau să înșel, nu mai vreau să fac rău. Nu mă voi mărita cu Gantine, ca să nu-l înșel, nu mă voi mărita cu Paulu, nu voi mai păcătui cu el. Nu sînt vrednică de nici unul: voi trăi singură, voi îngriji bolnavii, voi munci, voi duce eu, singură, greutatea păcatelor mele."
Se aplecă și sărută încă o dată pardoseala: și ridicîndu-se i se păru că vede o umbră în spatele ferestruicii.
„Mă văd?" Se trase îndărăt, o cuprinse frica. Ideea închisorii, a osîndei, a ispășirii o mai stăpînea încă. Începu iar să se roage, dar cu o tristețe nemărginită. Dumnezeul la care se întorsese în clipa disperării, așa cum copilul se întoarce la sînul mamei care l-a pedepsit, era un Dumnezeu aspru, neînduplecat. El putea să ierte, dar nu să uite: și cerea pocăință, pocăință.
„Nu, eu n-o să pot scăpa de osîndă, gîndea, plîngînd încet cu fruntea lipită de perete. Nu se poate. Vor scăpa *ei*, și asta-mi va ajunge: și *vestea cea bună* va fi aceea a eliberării lor: nimic altceva."
Și i se părea că-l vede pe Paulu în cămăruța micii închisori din Barunei; îl vedea plecat asupra lui însuși, palid de umilință și de furie, căindu-se de a se fi dat fără rost pe mîna justiției omenești, stupidă și oarbă. Nădăjduise că va fi pus în libertate după cîteva ore, împreună cu ai

săi : se predase ca să-şi dovedească nevinovăţia şi nu fusese crezut ; şi orele treceau zadarnic şi treceau zilele, şi poate că el nu mai spera.

„Şi eu sînt încă aici, sînt încă liberă ! Paulu al meu, Paulu, Paulu al meu ! Ce o să spui de mine cînd o să afli ? Şi ce va spune *donna* Rachele ? Ea va plînge şi bunicii vor spune : «ea n-avea frică de Dumnezeu şi ne-a dus pe marginea prăpastiei. Din vina ei am îndurat cea mai mare durere, cea mai mare umilinţă din viaţa noastră.» Apoi se vor mîngîia, şi vor uita. Şi viaţa va trece ; eu voi trăi departe, departe, într-o ocnă necunoscută, şi voi vedea mereu, înaintea ochilor, faţa îngrozitoare, zîmbetul răzbunător al unchiului Zua. El singur, numai el nu mă va uita : el va veni cu mine, mereu, mereu. Ah, ştia el că o să se răzbune : el ştia iar eu nu bănuiam nimic. Ştim oare vreodată ce ar putea să se întîmple ? Ştiu eu ce se va întîmpla mîine ? Ah, Doamne, Dumnezeule milostiv, iartă-mă : uite că iar aiurez : uite că iar sper ! Ah, nu, nu !"

Nu voia să spere şi totuşi aştepta : orice zgomot, cît de mic, o făcea să tremure de spaimă ; prin ferestruică pătrundea lumina albastră şi limpede a amiezii ; cerul era ca safirul, pădurea fremăta în jurul bisericuţei ca un zumzet dulce-dulce şi adormitor de albine în jurul stupului. O pace nemărginită, o blîndeţe tristă umpleau colţişorul singuratic al acelei Fecioare primitive, al acelui copil molatec, ce păreau atît de împăcaţi în sărăcia lor, atît de îndepărtaţi de femeia care plîngea la picioarele lor.

Către asfinţit sosi, ca de obicei, nepotul lui moş Castigu care ducea, în fiecare seară, devale, în sat, produsele din laptele oilor.

— Părintele Virdis m-a trimis să te chem, spuse, şi m-a însărcinat să-ţi spun că în noaptea asta vrea să vorbească numai cu dumneata. Mi-a atras atenţia să repet : numai *cu dumneata*.

Ciobanul dădu fuga la Annesa şi-i aduse la cunoştinţă solia.

— Anna, zise cu voce emoţionată, cred că visul mi se izbîndeşte ! Părintele Virdis vrea să nu te mişti din loc : e semn că există o speranţă.

Ea tremura toată.

— Nu te amăgi, moş Castigu, şi nu-mi da nădejdi, nu, nu, nu vreau...

— De ce nu vrei să nădăjduieşti ? După noapte vine ziua. Roagă-te, roagă-te, Anna ; eu cobor repede în sat. Vrei să te duci la colibă ?

Ea voia totuşi să rămînă în bisericuţă : în graba mare, ciobanul uită să-i aducă de mîncare, dar nu simţi foamea, nu dormi, nu se mişcă din colţul ei. Văzu, prin ferestruică, răsărind o stea roşietică pe cerul verzui al apusului, apoi alte şi alte stele : pădurea amuţi şi peste tot se aşternu liniştea, o linişte tainică de aşteptare.

Moş Castigu se întoarse pe la miezul nopţii. Cînd auzi cheia în broasca ruginită încercă un sentiment ciudat : i se păru că o fiinţă nevăzută, o fantomă care venea din adîncul unei lumi necunoscute, încearcă să se strecoare în bisericuţă ca să stea de vorbă cu ea şi să-i dezvăluie taina viitorului ei. Iată însă că în întuneric,

înaintă bătrînul cioban: ea-i recunoscu pasul, îi recunoscu capul sălbatic ce se desenă negru în pătratul cenuşiu şi înstelat al ferestruicii; dar din felul în care-i spuse: „Annesa, ştii ?..." ea simţi îndată că bătrînul cioban, ca un duh dintr-o lume tainică, avea să-i dezvăluie secretul viitorului ei.

— Moş Castigu ?

— Mîine... mîine vor fi puşi în libertate. Avocatul i-a spus părintelui Virdis că din autopsie rezultă că bătrînul a murit înăbuşit de boala lui. Şi că nimeni nu l-a atins, nimeni, afară de Dumnezeu, care i-a adus moartea.

Ea căzu în genunchi, în beznă: o lumină fierbinte, asemenea strălucirii soarelui, îi scălda sufletul.

— Dumnezeu a iertat: Dumnezeu a văzut inima mea, a cîntărit greşeala şi durerea mea; a văzut că durerea era mai mare decît greşeala.

Moş Castigu auzea, în liniştea care se lăsase, cum îi clănţăneau dinţii.

— Anna, acum ce faci ? Vii cu mine ? Părintele Virdis te sfătuieşte să nu te mişti pînă cînd *ei* nu vor fi puşi în libertate. Ai auzit ?

— Am auzit.

— Şi acum ce faci ?

— Mă rog.

— Acum poţi să fii liniştită, zise el, cu naivitate. Poţi să vii dincolo, la stînă.

— Nu, rămîn aici: vreau să mă rog.

— Poţi să te rogi şi acolo, în colibă, Dumnezeu te va auzi la fel de bine. Şi tu nici n-ai mîncat, *pili brunda*.

Auzindu-se numită cu porecla ei de alint, Annesa simţi o zvîcnire de bucurie: în timpul acelor zile de chin, moş Castigu nu-i mai spusese aşa.

Aşadar totul trecuse ? Era cu putinţă ? Nu era un vis ? Ca să se convingă, se ridică, uită de rugăciuni, îi făcu pe plac bătrînului care stăruia:

— Să mergem, să mergem !

Ieşiră. Noaptea era senină, luminată de stele: orizontul părea aproape, doar ceva mai încolo de liniile întunecate ale pădurii şi de profilurile stîncilor; oile lui moş Castigu păşteau ascunse prin mărăcinişuri, în fundul rariştei, iar clinchetul tălăngilor părea o muzică tainică de vrajă, un cor de voci tremurătoare ce izvorau parcă din stînci, din trunchiurile copacilor, din tufişuri.

O mulţime de stele căzătoare străbăteau cerul alburiu, şi moş Castigu, care nu scăpa din vedere nici un fenomen ceresc, zise privind în sus:

— Parcă plîng stele *mari*, în noaptea asta. Priveşte cîte lacrimi !

Annesa-şi ridică ochii. Şi ea plîngea. Îşi amintea seara aceea de Sîn' Vasile, focurile de artificii care brăzdau cerul spălăcit, dincolo de curtea tăcută. Cincisprezece zile trecuseră: cincisprezece zile lungi şi cumplite ca anii de ciumă şi de foamete. Acum totul se terminase: şi totul trebuia să înceapă iar.

— Ce-a mai spus părintele Virdis ? întrebă, urmîndu-l cu paşi prudenţi pe bătrînul care mergea repede şi sprinten printre bolovani şi buruieni.

— Să stai liniştită ; să nu te mişti pînă cînd...

— Eu aş vrea să mai stau cu el de vorbă, mai înainte... îl întrerupse ea ; apoi, după o clipă de tăcere, adăugă încet : mai înainte de-a mă întoarce la „binefăcătorii" mei.

Ea rosti iar cuvîntul obişnuit ; dar îndată după aceea începu să plîngă iar. Nu erau lacrimi de ură sau remuşcare, dar nu mai erau nici lacrimi de bucurie : erau lacrimi de căinţă şi de speranţă, care cădeau şi străluceau în noaptea nemărginită a sufletului ei ca stelele căzătoare noaptea.

IX

Se lăsa seara, a treia de la punerea în libertate a familiei Decherchi. Acum în sat nu se mai pomeneau de cele întîmplate, decît atunci cînd venea vorba despre dispariţia Annesei. Ea nu se mai întorsese acasă.

Unde s-o fi dus ? Mulţi zic că ar sta ascunsă la stîna lui moş Castigu. De spaimă s-a îmbolnăvit ; are temperatură şi nu poate să se mişte. Alţii susţin că au văzut-o în sat, în casa părintelui Virdis : a stat tot timpul acolo ; alţii spun că vizitiul de la trăsura poştei a adus de la Nuoro o scrisoare de-a Annesei către *donna* Rachele. De ce nu se întoarce ? Fiindcă-i e frică să nu fie

arestată. Vorbe nesigure, ciudate circulă încă pe seama ei, printre oamenii mai bine informaţi. La autopsie s-a stabilit că bătrînul a murit de moarte naturală, în urma unui acces de astmă ; dar accesul, adaugă oamenii bine informaţi, a fost provocat de relele îngrijiri ale Annesei care, mai mult decît atît, nu i-a făcut fumigaţiile şi nu i-a administrat infirmului calmantele prescrise de medic. Vina nu e mare, dar vinile, chiar şi cele mai mici, trebuie să fie plătite cu o pedeapsă. Annesei îi e frică şi nu se întoarce : o să vedeţi că n-o să se grăbească să se întoarcă, să-şi facă apariţia. Cei din familia Decherchi afirmă că nu ştiu nimic de ea : bătrînii, care cu tot răul ce le-a fost pricinuit vor să ţie doliu pentru Zua Decherchi, nu ies din casă şi primesc puţină lume. Nici *donna* Rachele nu se arată ; cu Paulu nu se poate sta de vorbă şi, celor care-l întreabă ce noutăţi mai are despre Annesa, le răspunde :

— Vedeţi-vă de treburile voastre. Ea e acolo unde vrea şi unde-i place.

Cel care pălăvrăgeşte cu dragă inimă e Gantine : cînd a aflat *faptul* s-a întors în sat ; Paulu, abia ieşit de la închisoare, l-a luat la rost :

— De ce-ai venit ? Ia-ţi imediat bagajul şi întoarce-te la pădure.

— Cum, de ce-am venit ? Şi Annesa ? Nu trebuie să am grijă de ea ?

— Annesa o să se descurce şi fără ajutorul tău. Pleacă.

Dar Gantine s-a răzvrătit. Cutreieră satul, flecăreşte, cere şi dă noutăţi. A dat fuga la stîna lui moş Castigu, a bătut la poarta părintelui

Virdis. Annesa nu-i nicăieri. Lumea începe să-l ia peste picior ; mulţi îi spun :

— Dar dacă Annesa s-o fi dus la tine, la pădure ! Poate că aţi luat-o fiecare pe alt drum.

Atunci Gantine, care în sufletul lui suferă dar nu vrea s-o arate, lasă să se creadă că el ştie unde se ascunde Annesa.

— S-a dus la Nuoro. A plecat cu trăsura poştei, a doua zi după ce-au fost arestaţi stăpînii mei. Stă la o nepoată de-a părintelui Virdis, care e măritată cu un negustor nuorez.

— Dar de ce nu se întoarce ?

— Fiindcă se teme de răutăţile voastre, lume proastă şi rea !

Şi bietul Gantine tot umblă şi umblă, din casă în casă, ascultînd flecărelile ; apoi dă fuga la *donna* Rachele care acum are obrazul palid şi slab, dar oarecum fericit, de martir (facă-se voia Domnului !), şi-i cere sfatul, şi, de faţă cu ea, plînge de necaz şi de grijă ca un copil bolnav.

Părintele Virdis, în vestă, pantaloni şi papuci, fără perucă, fără batistă în mînă, se aşezase pe balconul de lemn al căsuţei lui şi termina de citit breviarul. Părea altul : îţi făcea impresia unei păsări căreia-i fuseseră smulse cele mai bune pene.

Piaţeta din faţa casei — un triunghi de pămînt plin de pietre şi gunoaie — era pustie ca un povîrniş de munte : în fund, se contura profilul unui peisaj îndepărtat, o creastă viorie pe orizontul roşietic al apusului. Cerul, deasupra piaţetei, căsuţele cenuşii şi tăcute îşi pierdeau

culoarea ca un văl albăstrui vechi şi uzat : o adiere răcoroasă, cu mireasmă de busuioc, venea dinspre capătul drumului ; cu toate astea părintele Virdis nu-şi găsea locul, chinuit parcă de arşiţă, şi în lipsa batistei îşi agita mîna, alungînd un nor de muşte imaginare.

Ce să facă ? Ce să facă ? De două zile Annesa se găsea ascunsă în casa lui. Acum două seri, pe cînd se întorcea de la familia Decherchi, ea, care-l pîndise în dosul unui zid scund din preajma piaţetei, îi ieşise înainte pe neaşteptate.

— Părinte Virdis...

— *Anghelos santos !* Tu eşti ? Tu eşti ?

— Eu sînt. Iată-mă. Vreau să vorbesc cu dumneavoastră.

— Vino.

Căsuţa era tăcută. Paula Virdis, sora preotului, dormea la ora aceea, într-o cameră de jos, alături de bucătărie. Prin întuneric, orbecăind, Annesa îl urmă pe bătrînul care respira cam agitat : trecură printr-un coridor, urcară pe o scăriţă pieptişă, intrară în camera cu balcon de lemn : fereastra era deschisă ; un ţîrîit de greier, mireasmă de busuioc, strălucirea îndepărtată a unei stele ajungeau pînă în odaie.

Părintele Virdis aprinse lumina. Annesa cunoştea cămăruţa aceea sărăcăcioasă, mobilată ţărăneşte. Obosită, vlăguită, dar cu ochii luminaţi de o flacără lăuntrică, ea se lăsă să cadă pe laviţa veche ce părea roasă de şoareci. Lăsă capul în jos, aproape învinsă de trudă şi de somn. Părintele Virdis închise obloanele : se întoarse, părea mînios.

— Ei ?

— Am venit, zise ea tulburată. Am trecut pe *acolo*, am ascultat la fereastră.

— Unde, *acolo* ?

— *Acolo*, arătă ea cu un gest energic, ce voia să însemne că nu putea să fie alt *acolo*, alt loc unde ea ar fi putut să se oprească. Acolo unde erați dumneavoastră mai adineaori ! Atunci... am venit aici, am mers în spatele dumneavoastră, v-am așteptat. Ați văzut ?

— Bine. Bine. Am văzut.

Porni să se plimbe, încoace și încolo, prin cameră. Ce să facă ? Ce voia femeia aceea de la el ? Voia ajutor : voia s-o salveze el. Cum s-o salveze ? N-ajungeau bunele intenții, vorbele bune. Trebuia să acționeze. Ce să facă ?

— De două zile mă gîndesc la tine, zise el fără s-o privească. Cred că aerul din satul ăsta nu-ți mai priește.

— Da, vreau să plec de aici.

— Dar unde, unde ?

— Spuneți-mi dumneavoastră !

— Eu ? spuse el, apăsîndu-și un deget pe piept. Tocmai eu ? Ah, da, da : voi cu păcatele — eu cu bătaia de cap.

— Dumneavoastră, șopti Annesa. Nu, nu vă necăjiți, părinte Virdis, nu mă părăsiți. Dumneavoastră vă gîndiți la toți, și trebuie să vă gîndiți și la mine.

— E tîrziu, mult prea tîrziu, observă el cu voce tristă ; dar ea, făcîndu-se că nu-l aude, continuă :

— Sora dumneavoastră Paula, se tînguia o dată ; zicea : fratele meu nu se gîndește de loc la el ; din pricina asta casa noastră arată ca o vizuină, și lumea-l vorbește de rău, zice că e avar și că-și ține banii ascunși. Dar el e tot timpul cu gîndul la alții : e tatăl răufăcătorilor, al copiilor nemernici, al nenorociților, al deznădăjduiților...

Părintele Virdis străbătea camera în lung și-n lat, pufăia, își agita batista.

— Paula e o flecară, asta e ; o palavragioaică.

— Eu vreau să plec, părinte Virdis : nu vreau să mă mai întorc în casa aceea. Ah, ajutați-mă dumneavoastră ! În seara asta am avut tăria să nu intru *acolo*, cu toate că ispita era mare. Dar mîine, părinte Virdis, mîine ? Ce se va întîmpla cu mine mîine ? Vreau să plec de aici. O să mă duc la Nuoro. Recomandați-mă nepoatei dumneavoastră : voi intra slugă, voi munci, voi trăi cinstit.

— Paulu o să vie să te caute : oricum, tot ai să cazi în păcat.

— Nu, nu, exclamă Annesa împreunîndu-și mîinile și scuturîndu-le cu un gest rugător. Nici măcar să nu spuneți asta ! Dumneavoastră, părinte Virdis, dumneavoastră o să vorbiți cu Paulu : îi veți spune totul, dacă trebuie.

— Eu ? Buzele mele se vor usca înainte de-a dezvălui taina ta. Asta te privește pe tine.

— Eu ? zise la rîndul ei Annesa. Eu...

Se auziră bătăi în poartă. Ea se-ntrerupse și făcu ochii mari : în ciuda celor petrecute, îi era frică ; i se părea imposibil ca fapta ei să ră-

mînă ascunsă şi nepedepsită. Apoi o speranţă tristă făcu să-i bată inima.

— Dacă-o fi Paulu ! zise în şoaptă.

— Tare ai mai vrea ! Stai liniştită.

Ea plecă ochii, se gîndi la ce-ar fi făcut dacă Paulu i-ar fi apărut în faţă pe neaşteptate : s-ar fi aruncat la pămînt, cu ochii închişi, cu degetele în urechi, cu gura în ţărînă, ca să nu-l vadă, să nu-l audă, să nu-i spună vreun cuvînt.

Şi totuşi, cînd părintele Virdis deschise uşa de la balcon şi o voce de copil, aproape înecată de plîns, îl rugă : „Părinte Virdis, tatii-i e rău şi vrea să se spovedească", ea oftă dezamăgită.

— I s-a făcut mai rău ? întrebă preotul.

— Mult mai rău : parcă-i mort. I-a dat atîta sînge pe gură, atîta sînge...

Glasul copilului tremura : Annesei i se păru că-l vede pe omul care vărsa sînge, şi îşi aduse aminte de făgăduinţa ei : „Vreau să îngrijesc de bolnavi, să închid ochii muribunzilor."

Se ridică, băgă de seamă că părintele Virdis îşi punea pălăria şi se îndrepta spre ieşire uitînd să închidă uşa de la balcon, şi fără să-i mai dea vreo atenţie.

— Părinte Virdis, aş putea să-l îngrijesc pe bolnavul acela.

— *Anghelos santos !* Să nu te mişti : stai aici. Bolnavul acela n-are nevoie de tine. Mă întorc repede.

— Dacă mă găseşte aici mătuşa Paula ?

Celălalt se grăbea ; nu-i răspunse, dar luă lampa, ieşi, închise uşa cu cheia. Ea se prăbuşi din nou pe laviţă şi nu se mai mişcă :

mireasma de busuioc, ţîrîitul greierului, scînteierea stelei pătrundeau prin balconul deschis, şi după o clipă avu impresia că stă iar pe pragul uşii ce da spre grădina lui *don* Simone. Şi dulceaţa, tristeţea, dorul tuturor lucrurilor pierdute o năpădiră.

„Cine mă împiedică să mă întorc *acolo ?* Dacă aş fi intrat ! De ce, de ce nu trebuie să mă întorc ? Cine mă opreşte ? Părintele Virdis care m-a închis cu cheie ? De ce nu trebuie să mă întorc ?"

Dorinţa creştea : era obosită, îi era somn, avea febră. Era timpul să se întoarcă, *acasă,* să se culce în pătucul ei. Umblase destul, în noapte, printre pietre, printre spini : era timpul să se odihnească. Iată, ea închide ochii, aţipeşte. Deodată cineva ţîşneşte înaintea ei : e mătuşa Paula, sora flecară a părintelui Virdis.

„Cine eşti ? Ce faci aici ? O femeie aici ? Ah, Micheli ăla a înnebunit de-a binelea : de-a binelea, fiindcă puţin a fost totdeauna. Pleacă."

„Sînt Annesa, mătuşă Paula."

„Nici o mătuşă Paula ! Pleacă ; sînt sătulă de nenorocirile altora ! Le am eu pe ale mele, destule."

Annesa se ridică, pleacă. Merge, merge, pe uliţa întunecoasă, ajunge *acolo,* în faţa casei lui *don* Simone. Uşa e închisă : împinge poarta, şi poarta se deschide. Se vede că Gantine a plecat pe ascuns de stăpînii lui şi a lăsat poarta deschisă. Ea intră în curte, intră în bucătărie, intră în cameră : în dosul uşii arde lămpiţa de noapte ; unchiul Zua stă pe pat şi respiră greu.

Ea se trînteşte pe canapea şi e gata să adoarmă. Dar deodată se ridică şi se uită înspăimîntată la bătrîn. Cum, nu murise ? Nu-l ucisese ea ? Ce face acum bătrînul ? De ce l-au pus iar aici ? E viu ? A înviat ? O să vorbească ? O s-o acuze ? Trebuie să fugă : trebuie să plece iar la drum ; să se ducă departe.

Se trezi tremurînd : îşi zise repede :

„Trebuie să pribegesc, să tot pribegesc."

Puţin timp după aceea îl auzi pe părintele Virdis intrînd : îl aşteptă, dar el mai zăbovi puţin înainte de a urca.

„A intrat de bună seamă la mătuşa Paula să-i dea de veste că sînt aici. Ce-o să mai bombăne femeia aia."

Dar mătuşa Paula n-a bombănit. Ea dormea într-o cămăruţă de jos, mobilată sărăcăcios ca şi camera cu balcon : cînd intră părintele Virdis şi o trezi spunîndu-i că trebuia s-o ţină ascunsă pe Annesa, măcar cîteva zile, mătuşa Paula se mulţumi să răspundă :

— Acum că nu poţi să ascunzi comori, începi să ascunzi oameni. Adu-o aici pe femeia aia.

Părintele Virdis o conduse pe Anna în cămăruţa de jos şi le lăsă pe femei singure. Mătuşa Anna semăna mult cu bătrînul preot, alături de care trăise tot timpul.

— Dezbracă-te şi vino în pat : dacă nu vrei să te culci lîngă mine, culcă-te la piciorul patului, spuse simplu.

Annesa se supuse : patul era destul de lat şi, cu toate că nu era prea moale, i se păru că e de puf.

— De-atîtea nopţi nu dorm decît pe pămîntul gol, zise. Ah, mi se pare că sînt într-o barcă şi că plutesc departe, departe...

— Pe unde ai stat, Annesa, se poate şti ?

— Dac-aţi şti ! M-am ascuns în sacristia bisericii Sfîntul Vasile.

— Sfinte Vasile ! exclamă cealaltă, făcîndu-şi cruce. E cu putinţă ? Şi acum de ce nu te-ai întors la tine acasă ?

— Eu n-am casă, mătuşă Paula. Nu m-am întors fiindcă lumea vorbeşte...

— Aşa-i, aşa-i. Vorbeşte că tu l-ai omorît pe Zua Decherchi : l-ai scos din sărite şi pe urmă nu i-ai dat calmantul. E adevărat ?

Annesa nu răspunse.

— Unde-o să te duci, Annesa ? N-ai să te mai întorci niciodată la stăpînii tăi ?

— Cine ştie ? Acum mi-e somn : lăsaţi-mă să dorm.

— Şi Gantine ? Pe el l-ai văzut ? Bate drumurile satului căutîndu-te ; parcă-i nebun.

— Bietul Gantine. E atît de tînăr !

Bătrîna mai stărui, dar Annesa închise ochii şi se cufundă iar în visele ei negre. Şi alte trei zile rămase ascunsă în cămăruţa aceea tristă, care primea lumină de la o fereastră tăiată în acoperiş. De acolo auzea vocea lui Gantine care întreba de ea.

— Băiete, zicea mătuşa Paula, bag-seamă că Annesa o fi fugit departe, foarte departe. Şi

bine-a făcut. Eu m-aş fi dus la capătul lumii : aş fi fugit cum fuge pisica de foc.

— Dar de ce ? de ce ? întreba Gantine cu voce jalnică.

— De ce ? Uite-aşa ! Du-te, nu te mai frămînta. Annesa poate că n-o să se mai întoarcă niciodată în satul ăsta.

— Ah, hodorogul ăla ! Dac-ar mai trăi l-aş omorî cu mîinile mele. Şi după moarte ne chinuie.

— Aşa-i, aşa-i ! rosti Annesa printre hohote de plîns, în penumbra cămăruţei triste.

— Ea nu mă iubeşte, reluă Gantine. De mult nu mă mai iubeşte. Mi-am dat eu seama, da. Altfel n-ar fi făcut asta, mătuşă Paula, n-ar fi făcut-o. Acum înţeleg : le poartă pică stăpînilor noştri şi nu mai vrea să se întoarcă acolo unde a suferit atîta. Fiindcă e vina lor.

— Hai, hai, taci din gură, palavragiule, îi porunci mătuşa Paula. Vina lor. De fapt ei ar trebui să spună...

— Ce-ar trebui să spună ?

— Ce mai, dacă Annesa i-ar fi dat bolnavului calmantul, el n-ar fi murit.

— Calmantul ? Trebuia să-l strîngă de gît, asta trebuia.

— Hai, hai, taci odată, limbă spurcată !

Annesa se întreba :

„Dacă Gantine-ar şti, m-ar ierta ? Poate că da. Şi el *îl* ura. Dar el n-o să ştie niciodată. Nu, nu : pleacă, Gantine, pleacă. Nu mai vreau să te înşel, nu mai vreau să înşel pe nimeni."

După ce-şi citi breviarul, părintele Virdis se ridică şi se rezemă de balustrada balconului. Cerul se făcuse cenuşiu ; steaua care trimetea scînteierea ei verzuie pînă în cămăruţă, se arăta deasupra muntelui îndepărtat ; greierul cînta. Părintele Virdis îl aştepta pe Paulu şi pe moş Sogos, vizitiul, care trebuia să-i aducă o scrisoare de la Nuoro. Dar amîndoi întîrziau : şi totuşi trăsura poştei trebuia să fi sosit de mai bine de o oră. În sfîrşit, un bătrîn îmbrăcat ca vai de lume străbătu piaţeta şi bătu la portiţa de sub balcon.

— Vino sus. Era şi timpul, zise părintele Virdis, retrăgîndu-se.

Aprinse lumina, căută peruca, pusă la uscat pe un scaun, şi şi-o trase pe cap, umedă încă de sudoare ; apoi închise uşa de la balcon şi-o deschise pe cealaltă. Moş Sogos urca scăriţa şi ofta.

— Sîntem bătrîni, părinte Virdis, sîntem bătrîni : acum abia mai mergem.

Intră. Înalt, adus de spate, cu faţa zbîrcită şi cu o barbă cenuşie numai ţepi, vizitiul părea un cerşetor.

— Ei, ai văzut-o pe nepoată-mea ?

— Am văzut-o, i-am dat scrisoarea. Uite aici răspunsul.

— Stai aici o clipă. Aşteaptă, zise părintele Virdis, în timp ce deschidea scrisoarea, fără să-şi dea seama că plicul fusese deja deschis.

— Bine, bine zise apoi împăturind la loc scrisoarea şi lăsînd plicul pe masă. Şi acum ascultă, dumneata trebuie să-mi faci un serviciu.

Bătrînul, aşezat pe laviţă în faţa mesei, îşi aţinti pe plic ochii lui mici, umezi şi trişti şi întinse încet mîna.

— Porunceşte, părinte Virdis. Dumneata m-ai ajutat de-atîtea ori. Totdeauna ţi-am spus : părinte Virdis, porunceşte ; sînt sluga dumitale.

— Trebuie ca mîine, nu, poimîine, să duci pînă la Nuoro, în trăsura dumitale, pe cineva care nu vrea să fie văzut cînd pleacă din Barunei.

— Bine ; am înţeles, răspunse fără şovăială bătrînul. Trebuie numai ca persoana aia să vie pe jos pînă la pod, poimîine dimineaţa, devreme, şi să mă aştepte acolo.

— Şi dacă mai e cineva care vrea să plece ?

— Pînă mîine seară o să se ştie : o să viu să te înştiinţez, dacă e ceva.

— Bine. Şi... nici o vorbă, da ? M-ai priceput, nu-i aşa ?

— Se înţelege : nici o grijă.

Bătrînul se ridică şi puse mîna pe plic.

— Paula, adu ceva de băut, strigă din uşă părintele Virdis. Dar cum nu răspundea nimeni, clătină din cap şi zise : Să mergem jos : vreau să te cinstesc cu un pahar de vin. Sau poate vrei rachiu ?

— Vin, vin, răspunse moş Sogos, strîngînd plicul în mînă. Cu rachiul nu mă împac.

Din colţişorul ei, Annesa auzi glasul bătrînului vizitiu şi oftă. În sfîrşit ! Pesemne că venise

răspunsul de la Nuoro. Ah, să plece, să plece ! Să ajungă într-un loc necunoscut, printre alţi oameni : să înceapă o nouă viaţă, să muncească, să sufere, să uite ; nu se gîndea decît la asta.

De cum plecă moş Sogos, părintele Virdis intră la ea şi-i zise :

— Cum, pe întuneric ? Ah, da' ce Dumnezeu face femeia aia că te lasă pe întuneric ? Ce, e criză de măsline anu' ăsta ? Nu se găseşte untdelemn ?

— Tot n-am nimic de făcut ! murmură Annesa. Şi-apoi lampa e aici.

Se ridică să caute chibriturile.

— Uite aici răspunsul de la nepoată-mea, Maria Antonia. Zice că a găsit un loc pentru tine, la o familie nuoresă.

Auzind vestea cea bună, ea aproape că se lăsă pradă bucuriei, dar imediat tresări de spaimă şi lăsă să-i cadă din mînă chibritul aprins. Mica flăcăruie viorie licări şi se stinse : părintele Virdis tăcu ; şi în tăcerea care se lăsă, în întuneric, Annesa uită orice lucru trecut, orice lucru prezent ca să asculte glasul lui Paulu Decherchi.

— Ce mai faci, mătuşă Paula ? Unde-i părintele Virdis ?

Avea o voce gravă, aproape aspră.

— Vai, dumneavoastră, sînteţi, *don* Paulu ? Michelli o să vină numaidecît. Poftiţi sus, în cameră.

— Unde-i, unde-i ?

— Poftiţi, poftiţi sus.

Mătuşa Paula porni înainte cu lampa: el o urmă.

— Ce vrea ? întrebă Annesa stins, şi părintele Virdis îi răspunse în şoaptă :

— Nu ştiu. Cred că bănuieşte, cum bănuiesc toţi, că tu eşti aici. Uite, îţi las aici scrisoarea : citeşte-o. Mă duc. Curaj !

Ea aprinse alt chibrit şi citi cele cîteva rînduri scrise stîngaci :

„Dragă unchiule,

m-am interesat imediat de ceea ce m-ai rugat. Ar fi un loc bun pentru femeia pe care mi-o recomanzi. Stăpînul e un proprietar înstărit din Nuoro, care are o nevastă bătrînă şi n-are copii. Dar să ştii că e muncă : de făcut multă pîine de orz pentru slugi şi, pe lîngă asta, lucru la cîmp. Dar stăpînii ăştia sînt oameni de inimă, şi-au să aibă grijă de servitoarea recomandată de dumneata. Dacă vrea, poate să vie chiar de mîine. Noi sîntem sănătoşi, etc. Nepoata dumitale,

Maria Antonia".

Annesa citi şi răsciti scrisoarea, dar gîndul ei era acolo, în camera în care părintele Virdis şi Paulu vorbeau, fără îndoială, de ea. Ce spuneau ? Ce voia Paulu ? Ar fi dat zece ani din viaţa-i nenorocită care-i mai rămăsese numai să poată auzi discuţia celor doi bărbaţi. Şi în gînd repeta ultimul cuvînt al părintelui Virdis : curaj ! Da, curaj, Annesa, curaj, curaj. Curaj, ca să lupţi, să învingi, să nu mai cazi iar în prăpastia dulce şi întunecoasă a păcatului.

În bucătărie nu se mai auzea nici o mişcare : fără îndoială că mătuşa Paula, curioasă, se dusese sus, să tragă cu urechea la uşa cămăruţei cu balcon. Numai de nu le-ar scăpa vreo vorbă celor doi bărbaţi în legătură cu taina aceea cumplită. Nu, era imposibil : Paulu nu ştia, nu bănuia, nu putea să creadă. Iar părintele Virdis spusese : „înainte de-a vorbi despre *asta,* buzele mele se vor usca".

Nu, poate că discutau în legătură cu dispariţia ei : probabil că Paulu spunea : „Ştiu că e aici : vreau s-o văd, vreau s-o fac să se întoarcă acasă".

Iar părintele Virdis pufăia şi răspundea : „*Anghelos santos,* că tare mai eşti încăpăţînat, fiule. Nu înţelegi că Annesa s-a dus departe, şi că nu vrea să se mai întoarcă în casa ta ?"

Un pas în bucătărie : apoi din nou linişte. Ah, da, fără discuţie, mătuşa Paula se dusese sus, se oprise la uşa cămăruţei, şi trăgea cu urechea ; pe Annesa o cuprindea ciuda şi invidia : ar fi vrut şi ea să urce scăriţa şi să asculte. Aproape înfrîntă de ispită, împături scrisoarea, s-apropie de uşă şi o deschise încet, fără să facă zgomot.

În clipa aceea îl văzu pe Gantine, stînd nemişcat pe laviţa din fundul bucătăriei. Avea ochii aţintiţi la uşa de la intrare, dar probabil că a băgat de seamă ceva fiindcă deodată s-a ridicat şi s-a uitat în jurul lui. Dar n-a văzut nimic. Annesa se retrăsese repede şi închisese uşa, proptindu-se în ea cu toată puterea ca pentru a-l împiedica pe tînăr să intre în cămăruţă.

Trecură cîteva clipe : vocea mătuşei Paula o trezi din buimăceala şi din spaima sa.

— Gantine, ce faci aici ? întrebă bătrîna, îngrijorată.

— Vă aşteptam. Da' chiar acum mă gîndeam să fur oala care fierbe la foc, răspunse flăcăul, străduindu-se să se arate nepăsător.

— Ai fi făcut o afacere proastă ! Crezi că-n oală e bob cu slănină ? Poftim, uită-te : sînt cartofi. Şezi, Gantine. Cum, n-ai plecat iar la pădure ?

— De vreme ce sînt aici nu puteam să fiu plecat, răspunse el acru.

Şi pentru cîteva clipe, în bucătărie domni iar tăcerea : Annesa asculta cu sufletul la gură ; îi era teamă ca nu cumva Paulu, la plecare, să intre şi, dînd cu ochii de Gantine, să provoace vreo scenă.

— Da, zise argatul după un moment, *don* Paulu voia să plec : dar nu-mi pasă de el. De cîteva zile tună şi fulgeră ; pare dracu gol ; dar şi eu sînt tare cătrănit. Sînt mînios pe toţi : chiar şi pe dumneavoastră, mai cu seamă pe dumneavoastră.

— Sfîntă Fecioară ! exclamă bătrîna, nu fără o anume ironie. Şi de ce eşti atît de mînios, Gantine ?

— Ştiţi dumneavoastră de ce, mătuşă Paula. Annesa e aici: e ascunsă aici, poate că e dincolo, în dosul uşii ăleia. Ei bine, dacă e aici, să mă audă ; trebuie să vorbesc.

— Vorbeşte încet, îl rugă bătrîna. Vorbeşte dacă vrei, dar nu răcni. Annesa n-are cum să te

audă. Aşa să fie departe diavolu de noi, cum e ea departe de locul ăsta.

— E aici, e aici, în casa asta, repetă Gantine cu voce tristă, dar hotărîtă. Nu minţiţi, nu blestemaţi, mătuşă Paula ! Destul că sînt prilej de rîs şi de milă. Dar ca să tac, să nu vorbesc, oh, nu, pentru nimic în lume. Destul am fost un prost. Acum am înţeles tot : pricep toate, mătuşă Paula, şi vreau s-o ştie şi cei pe care-i priveşte.

— Eu ? Mă priveşte pe mine ?

— Şi pe dumneavoastră, da : şi spuneţi-i asta, femeii ăleia, spuneţi-i că am înţeles toată comedia. N-am să fac scandal, vă spun : nu sînt om rău. Alţii, alţii sînt mult mai răi decît mine.

Aproape plîngea. Pentru o clipă, Annesa, împinsă de sentimentul acela de duioşie aproape maternă pe care tinereţea lui Gantine, bunătatea lui sufletească i-l treziseră totdeauna, se gîndi să deschidă uşa şi să-i spună tînărului cîteva cuvinte de mîngîiere : dar *celălalt* putea să-i surprindă şi ea, ea nu mai voia să-l vadă pe *celălalt*.

— În seara asta, continuă Gantine, l-am văzut pe Paulu stînd la taifas cu moş Sogos ; citeau o scrisoare ; fără îndoială că puneau la cale plecarea Annesei : s-au întîlnit mereu, zilele astea. Şi el, Paulu, *stăpînul meu,* el crede că nu ştiu nimic, da' eu ştiu tot. Am urechi ca să aud, şi ochi ca să văd.

— Iar eu nu ştiu nimic, fătul meu ; eu nu ştiu absolut nimic.

— Atunci o să vă spun eu ce se petrece. Paulu vrea să se însoare cu Annesa, iar Annesa poate că nu e împotriva planului ăsta. De mult timp ea nu mai e Annesa de odinioară : nu mă mai iubeşte, nu se mai gîndeşte la mine. Cînd am plecat la pădure n-a vrut nici măcar să mă sărute. Şi am plecat cu o neagră presimţire în inimă. Şi pe urmă s-a întîmplat ce trebuia să se întîmple. Acum Paulu vrea s-o ia de nevastă, fiindcă zice că e năpăstuită şi batjocorită din vina familiei Decherchi.

— De unde ştii tu toate astea, Gantine ? Te laşi tîrît de închipuire, zise bătrîna curioasă şi tulburată. Nu te înşeli cumva ? Nu te înşeli ?

— Nu mă-nşel, nu mă-nşel, mătuşă Paula. Aşa e. De ce nu se întoarce Annesa acasă ? Fiindcă nu vrea Paulu. De ce a avut şi are mereu discuţiile alea lungi şi aprinse cu bunicii lui şi cu maică-sa ? Ei cred că Annesa e vinovată, şi chiar şi Paulu crede asta. El spune că vrea s-o ia pe Annesa din datorie ; ei îl fac nebun. El zice că vrea să plece, departe, la mină, şi s-o ia pe Annesa cu el : *donna* Rachele plînge tot timpul, *don* Simone pare pe moarte, pe moarte din pricina supărării şi a durerii. Aşa stau lucrurile, mătuşă Paula, aşa stau, din păcate.

— Dar poate că Annesa nu ştie nimic din toate astea.

— Nu, nu ! Nu, nu ! Ea e de acord cu Paulu. Altfel s-ar fi întors acasă. Nu se întoarce fiindcă e ce e. Femeia înşelăciunilor şi a vicleniilor, pisica sălbatecă trădătoare. Eu acum o urăsc, nu

m-aş mai însura cu ea nici dacă-ar avea două acareturi a cîte o mie de scuzi fiecare.

— Şi-atunci de ce-o cauţi ? Ce-ţi mai pasă de ea ? Las-o-n pace.

— O urăsc, o urăsc, repetă Gantine, dar cu voce monotonă şi tristă.

În dosul uşii, Annesa îşi spunea :

„Mai bine. Mai bine. Mai bine aşa."

— Eu o caut ? reluă Gantine. Nu-i adevărat ; nici că-mi mai pasă de ea ; aş vrea doar s-o văd ca să-i spun că nu sînt un prost, ca să-i spun că nu vreau să fiu un bărbat caraghios, ca să-i spun că mi-e milă de ea. Biată nenorocită ! Ea n-a văzut niciodată cuiul care-i sfredelea ochii ; ea a fost proastă, mereu, nu eu. Eu sînt bărbat : tac şi rabd, dar poate că o să birui suferinţa, şi o să uit de ea, şi o să găsesc altă femeie care să mă iubească. Dar ea, ea ce-o să facă ? Chiar dacă se mărită cu stăpînul, ce-o să facă ? Tot slugă o să rămînă : Paulu o s-o bată chiar din prima zi : o să-şi verse asupra ei toate necazurile lui de pîn-acum. Annesa a fost totdeauna chinuită şi jecmănită, şi o să fie şi de-acum încolo batjocura lor. Şi eu o să rîd : o să vedeţi că o să rîd, mătuşă Paula.

Deocamdată însă nu rîdea : vocea lui tînguitoare şi înciudată părea vocea unui copil gata să plîngă.

Mătuşa Paula nu ştia ce să-i spună, umbla încoace şi-ncolo prin bucătărie, pregătind masa pentru cină ; începea să se nelinişteasca şi ea la gîndul că Paulu ar putea să coboare dintr-un moment în altul şi să audă vorbele argatului.

— De altfel, continuă el, zău că nu-mi pasă absolut de loc. Femei găsesc eu ! Şi chiar mai frumoase, mai cinstite şi mai tinere decît ea. Ea are aproape patruzeci de ani, iar eu n-am nici măcar douăzeci şi şapte : ducă-se dracului. Cînd ea o să fie bătrînă, eu o să fiu încă tînăr.

— Sigur că da : asta spuneam şi eu. Atunci ce te tot frămînţi atîta ? Caută-ţi altă femeie ; nu pierde timpul, crinul mamei. Ar fi Ballora, nepoata Annei Decherchi, care ţi s-ar potrivi : are şi ceva lucruşoare.

Dar Gantine bătu din palme şi izbucni cu un răcnet de furie :

— Tăceţi ! Ce-mi vorbiţi mie de asemenea lucruri ? Nu-mi stă mie mintea la asta.

— Nu striga. Auzi. Mi se pare că coboară.

— Cine ?

— Micheli şi *don* Paulu.

— *Don* Paulu e aici ! zise el coborînd glasul. Atunci trebuie să plec.

Se ridică, ascultă. În spatele uşii, Annesa încerca zadarnic să-şi stăpînească zbuciumul.

— Eu plec, zise Gantine după o clipă, cu voce schimbată. Noapte bună, mătuşă Paula. Nu ştiu dacă-o să mai pot veni şi mîine. Dacă-o vedeţi pe Annesa, cum sînt sigur că o s-o vedeţi, spuneţi-i aşa din partea mea : „Annesa, faci rău că te porţi aşa cu mine : faci rău, fiindcă dacă există cineva care într-adevăr te iubeşte, acela sînt eu. Annesa, trimite-mi o vorbă : voi face tot ce vrei tu." Apoi să-i spuneţi aşa : „Chiar dacă-i adevărat ce vorbeşte lumea, cum că tu l-ai omorît pe bătrîn, nu-mi pasă. Eu l-aş fi omorît încă de-

acum un an : l-aş fi strîns de gît, l-aş fi aruncat pe foc."

— Frumoase simţăminte ai, fătul meu, exclamă mătuşa Paula. O s-ajungi drept în iad.

— Iadul e-aici, pe lumea asta, mătuşă Paula. Şi pe picior de ducă adăugă :

— Apoi să-i spuneţi aşa : „Annesa, nu te-ncrede în Paulu : e o viperă şi nimic altceva. El nu te iubeşte : dacă vrea să te ia de nevastă o face fiindcă el crede că tu l-ai omorît pe bătrîn pentru el, şi nu vrea să aibă mustrări de conştiinţă". Eh, are suflet, *don* Paulu ! Ah, încă un lucru, l-am aflat azi-dimineaţă, încheie el întorcîndu-se cîţiva paşi. Să-i spuneţi apoi aşa : „Annesa, e o femeiuşcă din Magudas, o văduvă uşuratică şi plină de bani, care s-a lăudat alaltăieri că Paulu Decherchi e nebun după ea, şi că ea i-a împrumutat o grămadă de bani cu o zi mai înainte de-a muri Zua ; şi că i-a dat bani cu împrumut fiindcă el i-a făgăduit s-o ia de nevastă". Noapte bună, mătuşă Paula.

— Aşteaptă, aşteaptă, îl rugă stăruitor bătrîna, curioasă, alergînd în urma lui ; dar el plecă făgăduind că mai vine. Annesa, sprijinită de uşă, cu braţele cuprinse de tremur, atîrnîndu-i de-a lungul trupului, simţea că se înăbuşe, ca în noaptea crimei cînd aflase că Paulu trecuse pe drum fără să-i dea de ştire : se străduia să nu dea crezare vorbelor lui Gantine, dar în adîncul inimii simţea că el nu minţise. Beată de durere îşi repeta :

„Mai bine, mai bine. Mai bine aşa !"

X

După plecarea lui Paulu, părintele Virdis, în ciuda chemărilor repetate ale bătrînei, nu se mişcă din cămăruţa cu balcon. Cu coatele pe masă, umblînd cu degetele printre firele roşcate ale perucii, pufăia şi repeta cu voce tare :

— Ce să fac ? Ce să fac ?

Paulu îi declarase că ţinea cu orice preţ şi împotriva voinţei tuturora să se însoare cu Annesa. El o credea vinovată, şi tocmai pentru asta voia s-o ia. Dar în hotărîrea asta a lui era atîta furie, atîta ură, că părintele Virdis se înspăimîntase.

„Ar fi căsătoria diavolului", îşi zicea smulgînd părul perucii.

Apoi se ridică şi începu să socotească pe degete.

„Întîi : nu cred în hotărîrea lui Paulu. Cu toate astea, ei e în stare s-o urmărească pe Annesa şi să se ducă după ea la Nuoro. Al doilea : nu prea cred nici în pocăinţa şi în convertirea nenorocitei. Mă înspăimîntă la ea mai ales lipsa de remuşcare. Acum e stăpînită de un fel de manie religioasă ; dar dacă-l vede pe Paulu pun rămăşag că i se aruncă imediat în braţe. Al treilea : dacă se-ntîmplă asta, sîntem cu toţii pierduţi ; pierduţi ei, cei doi nenorociţi, bătrînii bunici, nefericita de mamă, pierdut şi eu în faţa lui Dumnezeu, eu care n-am fost în stare să salvez un suflet nenorocit. Pierduţi, pierduţi cu toţii."

— Micheli, nu mai mîncăm astă-seară ? Vino jos, e totul gata.

Mătuşa Paula stătea în uşă : el o privi fără s-o vadă şi repetă cu mîhnire :

— Pierduţi !

— Ce-ai pierdut ? întrebă bătrîna neliniştită privind în pămînt.

— Spune-i *femeii ăleia* să vină sus, du-te, zise el scoţîndu-şi peruca pentru a doua oară şi umblînd încoace şi-ncolo prin cameră.

— Dar cum, Micheli, nu vii jos ? O să vorbeşti cu ea în timp ce mîncăm.

— Nu-i timp de cină, acum : du-te.

— Mi se pare că e timpul să duc pe cineva la balamuc, mormăi mătuşa Paula ; şi coborî scările bufnind şi oftînd şi ea.

Annesa urcă, mută şi tristă, dar resemnată : părintele Virdis continuă să umble încoace şi-ncolo prin cameră şi, ca de obicei, n-o privi.

— Annesa, ai citit scrisoarea ? Ce hotărîre ai luat ?

— Să plec.

— Paulu a fost aici : am stat mult de vorbă. Ştii ce vrea să facă ? Vrea să te ia de nevastă : familia lui nu vrea, dar el e hotărît. Da, da, acum chiar acum ! Acum s-a decis, îngeri ai cerului ! Ce zici de asta, Annesa ? Vrei să te măriţi cu el ?

— Nu, răspunde ea repede.

— De ce nu vrei să-l iei ?

— Dumneavoastră ştiţi mai bine decît mine, părinte Virdis.

— Ştiu eu ? Da, mi-ai spus tu : vrei să duci o viaţă de pocăinţă. Aşa spui acum, dar peste o

lună, peste un an, tot aşa o să spui ? Dacă-l vezi pe Paulu n-o să cazi iar în cumplitul păcat ? N-ar fi mai bine, poate, să vă căsătoriţi ?

— Nu, nu, niciodată, spuse ea cu tărie.

— El vrea să te vadă. Ştie că eşti aici, ştie unde o să te duci, în sfîrşit, ştie tot. Spune că te va urma, că te va urmări. E mai bine să-l vezi şi să-i spui ce gîndeşti.

— Nu, nu, repetă ea rugător. Nu vreau să-l văd. Părinte Virdis, să nu-l lăsaţi.

— Poftim ! Ţi-e frică să-l vezi. E mai bine, atunci, să-l vezi ; şi o să vă înţelegeţi între voi. Şi dacă vrei să-l iei, ia-l, Annesa. Poate că asta o să fie ispăşirea ta cea mai mare : dar o ispăşire care o să-i coste multe lacrimi şi pe alţii, care sînt nevinovaţi. Şi Dumnezeu, vezi, Dumnezeu, îţi repet, e milostiv : El te-a iertat, şi nu-ţi porunceşte să ispăşeşti peste măsură : dar îţi porunceşte să nu mai faci rău altora, ai înţeles ?

Ea-l urmărea cu privirea ; vedea că-i întărîtat, înţelegea că el n-avea încă încredere în ea. Ce să facă ? Ce să-i spună ca să-l convingă ?

— Părinte Virdis, rosti simplu. Timpul o să vorbească în locul meu.

— Timpul, timpul, repetă cu voce monotonă, întorcîndu-şi privirea spre balcon, de parcă ar fi vrut să cerceteze afară, în bezna orizontului, taina viitorului.

Părintele Virdis se opri, o privi în fugă, clătină capul.

— Prin urmare, nu vrei să-l vezi ? Gîndeşte-te bine : pînă mîine ai tot timpul.

— M-am şi gîndit : nu vreau să-l văd.

— Atunci hai jos să cinăm.

Coborîră. Mătuşa Paula închisese poarta şi se dusese să ia vin din pivniţă.

Părintele Virdis prînzea şi cina în bucătărie, ca un ţăran ; mîncărurile lui erau uşoare dar stropite din belşug cu un vin generos. Bău binişor şi în seara aceea, apoi începu să stea la palavre şi să discute cu mătuşa Paula, care-i repeta ceea ce-i spusese Gantine.

Părintele Virdis se întărîta împotriva slugii „flecare şi uşuratice ca o femeiuşcă", dar nu-l apăra pe Paulu : Annesa asculta şi tăcea ca şi cum gazdele ei n-ar fi vorbit de ea, ci de o persoană pe care n-o cunoscuse niciodată sau care ar fi fost moartă de mult. Dar, la un moment dat, în timp ce mătuşa Paula se ducea iar în pivniţă, ea ridică ochii şi spuse :

— Părinte Virdis, vă rog ceva : aranjaţi să plec mîine dimineaţă.

— *Anghelos santos,* eşti tare grăbită, Anna. Pînă poimîine dimineaţă nu se poate.

— Trimiteţi-mă acum ! Altfel o să pornesc pe jos, în noaptea asta ; trebuie să plec ; acum.

Mătuşa Paula intră cu sticla în mînă şi începu să bombăne :

— Butoiul e pe ducă : abia mai curge un firicel de vin. Casa noastră a ajuns cîrciumă.

— O să destupăm butoiul celălalt, draga mea ; asta să fie nenorocirea !

După cină, părintele Virdis ieşi, iar cînd se întoarse bătu la uşa de la cămăruţa mătuşei Paula. Annesa se culcase : avea temperatură şi dormita, cufundată în ceaţa unor vise apăsătoare.

Auzi foarte bine vocea preotului, dar i se păru că visează mai departe.

— Annesa, mîine-n zori să fii lîngă pod, şi să aştepţi trăsura poştei. Mai înainte de-a pleca să vii pînă sus la mine. Paula, vino, am să-ţi spun ceva.

Mătuşa Paula, în cămaşă şi scufie de noapte, începu iar să bombăne.

— Ce vrei ? Nici noaptea nu mă laşi în pace ! Nu dormi şi nu-i laşi nici pe alţii să doarmă. Trebuie să mă culc.

— Vino, draga mea ; numai două vorbe.

Cînd ajunseră în curte îi spuse :

— Cred că ar trebui să-i pregăteşti o legătu-rică : nu se face s-o trimitem aşa. N-ai vreo fustă şi vreo cămaşă să-i dai ?

— Tu te-ai scrîntit rău, Micheli. Acum vrei să mă şi despoi, să-mi smulgi cămaşa de pe mine, să-mi iei şi pielea !

— În faţa lui Dumnezeu să ne ducem fără cămaşă, ba chiar şi fără piele, zise el cu severi-tate, dar cam fără legătură. Mai puţină vorbă, Paula ; gîndeşte-te că faci o faptă de milostenie.

— Dar nu-nţelegi că într-o cămaşă de-a mea intră trei Annese ?

Argumentul acesta păru să-l convingă ; nu mai insistă, şi urcă scara pe întuneric. Mătuşa Paula închise uşa de la bucătărie şi intră în cămăruţa ei, dar în loc să se culce deschise lada, căută cîte ceva, făcu o legătură : în colţul unei batiste în-nodă o monedă de argint şi puse batista în legătură.

În timpul ăsta, părintele Virdis, după ce-a aprins lampa şi a încuiat uşa, scotocea şi el în lădiţa lui, numărînd puţinii bani pe care-i avea. Printre puţinul ăsta era şi o monedă mică de aur, de zece lire, pe care-o primise de la *donna* Rachele ca să oficieze cele cinci liturghii pentru sufletul lui Zua Decherchi. Şi cum bruma de bănuţi ce-i mai avea erau de aramă şi atîrnau prea greu, se hotărî să-i dea Annesei mica monedă de aur.

Zorile începeau să lumineze cerul deasupra muntelui San Giovanni. Adînca vale mai dormea încă, împreună cu stîncile, cu pereţii de granit ca nişte fortificaţii, cu bolovănişul îngrămădit, abia luminat printre verdele închis al hăţişului : în liniştea tristă a zorilor, părea — cu monumen-tele ei fantastice de stîncă şi cu tufişurile ei me-lancolice — un cimitir ciclopic, sub ale cărui lespezi ar dormi uriaşii legendelor populare.

Cerul era cenuşiu ; cenuşiu-violaceu înspre linia orizontului, presărat cu nori mici, gălbui, deasupra munţilor de la Nuoro şi de la Ormu, învăluiţi în pîclă de culoarea florii de nalbă.

Annesa cobora spre pod, cu o legătură în mînă, parcă temîndu-se să nu tulbure liniştea locului şi a ceasului : faţa ei pămîntie şi imobilă, privirea limpede, cu pupilele dilatate, reflecta seninătatea funebră a-ntinsei privelişti moarte, a nemărginitului cer solitar.

Ajunsă la pod, pe sub care nu mai curgea nici un firicel de apă, se ascunse în spatele unei

stînci ; şi cum avea de aşteptat o bucată lungă de timp pînă ce trăsura lui moş Sogos avea să umple cu huruitul ei tăcerea şoselei, se aşeză pe o piatră şi puse legătura jos.

La cîţiva paşi de ea se înălţa un stejar cu vîrful uscat, iar cîteva mlădiţe de iederă, smulse de pe trunchiul copacului, se întinseseră pe pămînt, verzi încă, dar strivite de paşii vreunui trecător.

Ea le văzu şi îşi aduse aminte că de multe ori Paulu o asemuise cu iedera. Adio, adio ! Acum, într-adevăr totul s-a sfîrşit. Ea şi-a reluat drumu-i fatal ce trebuia s-o ducă pentru totdeauna, departe de locurile acelea în care ajunsese într-o zi tot aşa, cum pleca acum, cu o trăistuţă în mînă şi călăuzită de un bătrîn care poate că fusese chiar tristul ei Destin.

Cerul se acoperea de aburi roşcaţi care anunţau o zi tulbure şi caldă. Se auzi un tril de ciocîrlie, la început sfios, apoi din ce în ce mai vioi, mai voios : pe drum se auzi huruit de roţi. Annesa zvîcni în picioare, ascultînd. Zgomotul se apropia. O fi moş Sogos ? Era încă devreme, dar poate că bătrînul vizitiu grăbise ora plecării ; într-adevăr, ajunsă lîngă pod, trăsura încetini şi se opri. Ea-şi luă legăturica, şi înaintă spre marginea şoselei ; dar abia făcu cîţiva paşi că se opri şi o roşeaţă vineţie îi aprinse faţa. Paulu Decherchi era aici, la cîţiva paşi, oprit lîngă un docar cu două locuri.

— Annesa !

Annesa nu se mişcă ; îl privea speriată, doborîtă de un sentiment de frică şi de bucurie. El veni lîngă ea şi-i spuse cîteva cuvinte : ea nu-l auzi. O clipă pentru ea nu mai există nimic în afară de *el* ; dacă în clipa aceea de rătăcire el ar fi luat-o de mînă spunîndu-i „să mergem acasă", ea l-ar fi urmat cu supunere.

Dar Paulu n-o luă de mînă, nu-i propuse să se întoarcă acasă şi ea se dezmetici, văzu că el îmbătrînise, se urîţise, şi că o privea într-un fel ciudat, cu ochi răutăcioşi.

— Ce vrei ? întrebă ea ca trezită dintr-un vis.

— O să-ţi spun pe drum. Ce mai stai ; să urcăm în docar. Avem destul timp de vorbă pe drum.

— Ce vrei ? Ce vrei ? Unde vrei să merg ? repetă ea, devenind iar palidă şi tristă.

— Mergem unde vrei. Dar urneşte-te, hai ; trebuie să plecăm.

— Eu nu merg cu tine.

Ochii lui se aprinseră de mînie.

— Ba o să mergi cu mine. Şi repede ! Hai. Vino.

Întinse mîna, dar imediat o trase înapoi, ca şi cum o forţă şi o silă mai puternică decît voinţa lui l-ar fi împiedicat s-o atingă pe Annesa ; ea-şi dădu seama de asta, aşa cum pe munte-şi dăduse seama de teama instinctivă a părintelui Virdis. Se trase mereu îndărăt, depărtîndu-se din ce în ce mai mult de el.

— Vreau să plec, dar nu cu tine, spuse cu tristeţe, dar fără ură, pironindu-şi privirea în ochii lui răi. De ce-ai venit ? Ştiai doar că nu ţi-aş fi dat ascultare. Nu ţi-a spus părintele Virdis ? N-am să vin cu tine, n-am să mai vin.

— Ba ai să vii, ai să vii ! Am să te leg !

— Poţi să mă legi, să mă tîrăşti : am să fug de îndată ce voi putea, te previn !

El îşi încrucişă braţele nervos, vrînd parcă să împiedice o posibilă izbucnire de violenţă ; tremura tot şi se apropia de ea, apoi se îndepărta, împins de sentimente opuse, de ură şi de iubire, de milă şi de groază. Ea nu-l mai văzuse nici-odată astfel, nici chiar în clipele cele mai disperate, cînd spunea că vrea să se omoare ; îl privea şi ea, pătrunsă fără voia ei de un sentiment de milă şi umilinţă.

— Ai să vii cu mine, îi spuse, urmînd-o pînă sub stejarul după care ea se adăpostise, ai să vii cu mine, nici vorbă : dacă nu azi, mîine, o să vii cu mine. Acum pleacă singură, dacă vrei, dar ia seama la ce-ţi spun : îţi interzic să intri la cineva ca servitoare. Eu nu sînt un laş, înţelegi, nu sînt un laş. Sînt Paulu Decherchi şi ştiu care-i datoria mea. Eu nu te părăsesc. Ai înţeles ?

— Am înţeles. Tu nu eşti un laş şi nu mă părăseşti. Sînt eu cea care trebuie să-şi facă datoria. Şi mi-o voi face.

— Nu mai vorbi fără rost, Anna. Mai mult, să lăsăm vorbele fără rost : nici eu nu te părăsesc, nici tu nu trebuie să mă mai chinuieşti. Sînt obosit, ai înţeles, sînt obosit ! Sînt obosit de prostiile părintelui Virdis, şi de ideile pe care ţi le-a băgat în cap. Sînt obosit de totul : e timpul să sfîrşim !

— Da, e timpul să sfîrşim, Paulu. Nu ţipa, nu ridica glasul. Părintele Virdis n-are nici o legătură cu treburile noastre. Chiar şi ceilalţi, ai tăi, îşi

fac griji de pomană : lasă-mă în pace şi întoarce-te în pace. Nu te împotrivi voinţei altora şi nici voinţei tale proprii.

— Asta înseamnă că trebuie să lupt numai împotriva voinţei tale ?

— Fără îndoială.

— Şi de ce ?

— Ştii tu de ce : nu mă face să-ţi spun.

Şi de-odată ochii ei stinşi se însufleţiră, de o durere aproape fizică.

— Ştii tu, repetă în şoaptă. Îţi citesc în ochi. Du-te, nu mă mai chinui atîta. Cam prea tîrziu ţi-ai adus aminte de datoria ta. De fapt e mai bine aşa : ceea ce s-a întîmplat s-ar fi întîmplat oricum, şi tu m-ai fi blestemat. Chiar şi acum, vezi, te-ai schimbat faţă de mine, Paulu ! Eu nu mai sînt Annesa : sînt o femeie rea. Dar vezi, sufletul meu, eu sînt mulţumită că nu mă blestemi. Mi-era frică de asta. Sînt mulţumită că ai venit, şi nu-ţi cer altceva. Să nu crezi că ai obligaţii faţă de mine : eu am făcut ce am făcut fiindcă aşa-mi poruncea soarta ; şi ce am făcut n-am făcut numai pentru tine : am făcut pentru toţi... pentru voi toţi... Am făcut rău, e drept, dar eram ca nebună, îmi ieşisem din minţi : nu-mi dădeam seama de nimic. După aceea, după aceea mi-am dat seama : şi am făcut un legămînt. Am spus : dacă ei vor scăpa, dacă eu voi scăpa, vreau să mă pedepsesc singură, vreau să plec, vreau să trăiesc departe de el, ca să nu mai cad în păcat. Asta e tot : şi am făcut bine, pentru că atît de mult, atît de mult te-ai schimbat şi tu, Paulu : acum ţi-e frică de mine, şi ai dreptate.

— Aiurezi ; nu eşti în toate minţile, zise el strîngîndu-şi capul în mîini. Nu-i adevărat nimic ! Nu-i adevărat ! Nu-i adevărat ! strigă apoi, ca ieşit din minţi, cu furie.

— Ba totul e adevărat. Ceea ce a fost, a fost. Clătină din cap şi făcu un gest cu mîinile, vrînd parcă să alunge cît mai departe de ea trecutul. El păru să se calmeze, convins de vorbele ei. Lăsă capul în jos şi fixă cu privirea mlădiţele veştejite de iederă : în linişte, din vîrful stejarului, trilul ciocîrliei se revărsa cu şi mai multă voioşie.

— Ce-o să faci ? o întrebă el. Unde o să te duci ? Eşti bolnavă, ai îmbătrînit. Ce ai să faci ? Ai să fii slugă. Ştii ce înseamnă să fii slugă ? Ştii cum e familia la care vrei să te duci ? Eu îi cunosc pe stăpînii ăştia ai tăi. Oameni zgîrciţi, cu sucelile lor : e sigur că nu te vor iubi. Ai să te îmbolnăveşti, ai să cazi şi ai să te usuci fără rost, ca frunzele astea de-aici.

— Iedera era gata să înăbuşe copacul : mai bine că a fost smulsă, răspunse ea, înduioşată de mila pe care el, în sfîrşit, i-o arăta. Şi se prăbuşi pe piatră ascunzîndu-şi faţa în mîini.

Paulu vorbi mai departe : ea sta nemişcată pe piatră, cu coatele pe genunchi şi cu faţa în mîini, ca atunci cînd, aşezată pe pragul uşii ce da-n grădină, depăna în minte firul gîndurilor ei întunecate : înţelegea că Paulu, de fapt, era mulţumit să scape de ea, şi Paulu, la rîndul lui, simţea că vorbele lui erau false şi nu ajungeau pînă-n sufletul ei.

În depărtare răsună huruitul greu al trăsurii.

— Pleacă, îl rugă ea. Pentru Dumnezeu, pleacă ! Lasă-mă în pace. Strînge-mi mîna ; multă sănătate la ai tăi, lui *don* Simone, lui *ziu* Cosimu, *donnei* Rachele. Spune-le că nu sînt o nerecunoscătoare : nenorocită da, dar nerecunoscătoare nu. Du-te : adio !

El nu se mişcă.

Trăsura se apropia, probabil că şi trecuse de cotitura după care venea podul.

Annesa se ridică, îşi luă legătura.

— Paulu, adio. Strînge-mi mîna.

Dar el, galben ca ceara, luptîndu-se în mod vădit cu dorinţa de-a o lăsa să plece şi cu sentimentul de umilinţă pe care generozitatea ei i-l pricinuia, întoarse capul în altă parte şi începu să se frămînte.

— Nu, nu ! Nu vreau să-mi iau adio, nu vreau să-ţi strîng mîna. Ne vom revedea ! Te vei căi amarnic de ceea ce faci astăzi. Du-te : nu te opresc să pleci ; dar nu te iert. Annesa, nu pot să te iert : fiindcă tu acum mă jigneşti aşa cum nimeni nu m-a mai jignit niciodată. Du-te, du-te.

— Paulu, inima mea, strigă ea cu disperare. Iartă-mă : uită-te măcar la mine ! Nu mă lăsa să plec cu inima zdrobită. Iartă-mă, iartă-mă.

— Vino cu mine. Să mergem. Mă duc să-i spun lui moş Sogos să treacă înainte.

Atunci ea i se agăţă de gît ca să-l împiedice să se mişte din loc : şi în braţele lui, care-o strîngea la piept într-o pornire de adevărată milă, tremură toată ca o pasăre rănită.

— Să mergem, să mergem, repetă el, să mergem unde vrei tu. Oriunde crezi că poţi găsi ispăşirea : am păcătuit împreună, vom ispăşi păcatul împreună.

Trăsura sosi, se opri pe pod. Annesa simţea că Paulu îi vorbea cu blîndeţe şi cu milă pentru că era sigur că ea o să plece : nu-i veni în minte nici măcar să-l încerce ; se desprinse de el, i se păru că a păcătuit chiar numai atingîndu-l. Fără să-i mai spună vreun cuvînt, îşi luă legătura şi se îndreptă spre şosea.

El n-o urmă.

XI

Şi trecură ani.

Bătrînii muriră ; tinerii îmbătrîniră.

Cum a aflat povestea Annesei, familia la care trebuia să intre slugă n-a mai vrut să ştie de ea. A trebuit să aştepte destul de mult timp pînă să găsească de lucru, şi în cele din urmă intră la o familie de mici proprietari de la oraş : stăpînul încercă s-o necinstească, stăpîna, de cîte ori se întorcea de la biserică sau de la plimbare unde văzuse vreo doamnă mai bine îmbrăcată decît ea, îşi vărsa focul pe servitoare : într-o zi o bătu.

Nu era viaţa de pocăinţă visată de femeia vinovată, dar nici o viaţă prea veselă : în orice caz,

timpul trecu ; Gantine veni s-o caute pe fosta lui logodnică, Paulu îi scrise ; apoi Gantine se însură, iar Paulu păru să se resemneze.

Annesa îşi schimbă de multe ori stăpînii : nimeri în sfîrşit la un bătrîn preot căruia toată lumea îi zicea *canonico Farfalla*[1], fiindcă mergea cu atîta sprinteneală că părea să zboare. Preotului canonic Farfalla îi mergea faima de astrolog pentru că în fiecare noapte, de la ferestruicile căsuţei lui aşezată la capătul satului, stătea ceasuri întregi cu ochii la stele : cînd se producea vreun fenomen ceresc, toţi dădeau fuga la el să-i ceară lămuriri.

Era un om cult, dar şi foarte distrat. În scurt timp Annesa deveni stăpîna căsuţei şi putu să facă tot ce dorea. Îşi cuceri faima de femeie, cucernică: nu lipsea de la nici o înmormîntare, era chemată să vegheze muribunzii, să spele şi să îmbrace morţii : toţi bolnavii sărmani, toate lehuzele amărîte, toţi paraliticii săraci, se bucurară de ajutorul ei.

Şi astfel, anii trecură. Odată, *donna* Rachele veni la Nuoro de Înviere ; se duse s-o caute pe Annesa, o îmbrăţişă, plînseră amîndouă ; apoi, bătrîna doamnă, palidă şi tristă, în şalul ei negru ca Maica Domnului la mormîntul Fiului mort, luă mîna servitoarei şi începu să se plîngă :

— Bătrînii, ştii şi tu, bătrînii au murit. Rosa e tot bolnavă : Paulu a îmbătrînit ; sufere de insomnie şi de alte boli. Şi eu, pe zi ce trece, mă plec şi mai mult căutînd locul unde-i mormîntul

[1] *Farfalla :* fluture.

meu. Avem nevoie de o femeie credincioasă în casă, de o femeie iubitoare şi cinstită. Am avut o servitoare care ne fura totul : Paulu nu e bun de nimic : Rosa e infirmă. Ce se va alege de ei dacă mor eu ?

Annesa crezu că *donna* Rachele voia să-i propună să se întoarcă la ea şi, deşi hotărîtă s-o refuze, simţi cum îi bate inima. Dar bătrîna nu mai zise nimic.

La cîtva timp după aceea, Annesa află că Paulu se îmbolnăvise de tifos : apoi, într-o zi, spre sfîrşitul toamnei, îi apăru înainte ca o fantomă. Devenise, într-adevăr, propria lui fantomă : bătrîn, slab, cu părul alb, cu ochii în fundul capului, cu dinţii în afară. În toţi anii aceia el dusese mereu o viaţă trîndavă, dezordonată, plină de vicii : apoi tifosul îi cam întunecase mintea, lăsîndu-i o ciudată idee fixă : credea că fusese complicele Annesei la uciderea bătrînului, şi avea remuşcări. Ea se sperie văzîndu-l. El îi povesti necazurile lui.

— În fiecare noapte-l visez pe bătrîn : cîteodată mi se pare că ar fi bunicu-meu Simone, care-mi porunceşte să te caut şi să te forţez să mă iei de bărbat. Ce facem, Annesa ? Tu n-ai remuşcări ? Nu-l visezi pe bătrîn ?

Ea nu fusese niciodată prea chinuită de remuşcări : se căise, credea că-şi ispăşise destul păcatul părăsindu-şi iubitul şi familia binefăcătorilor ei, dar după primele zile nu-l mai visase şi nu-l mai *văzuse* pe bătrîn.

— Ce facem ? repetă Paulu. Acasă ne trebuie o femeie credincioasă şi răbdătoare : mama e bătrînă, bolnavă şi ea, Rosa e atît de nefericită, eu sînt un cadavru umblător. Anna, dacă vrei să ispăşeşti păcatele, întoarce-te.

— *Donna* Rachele se teme de mine, răspunse Annesa ; dacă ea vrea, aş putea să mă întorc, dar cît trăieşte ea să nu-mi mai vorbeşti de căsătorie.

— Atunci n-are rost să te întorci, răspunse el chinuit de ideea lui fixă.

Şi plecă, fără ca măcar să-i dea mîna. Acum nu mai erau unul pentru altul decît nişte fantome îngheţate. Mai trecu un an. El n-o mai supără, dar pesemne c-a înduioşat-o pe *donna* Rachele cu remuşcările lui, cu teama lui, cu ideea lui fixă, pentru că, într-o zi, Annesa primi o scrisoare prin care bătrîna doamnă o ruga să se „întoarcă".

Ea părăsi cu durere căsuţa liniştită, de la ale cărei ferestre canonicul Farfalla sta la sfat cu stelele, şi se întoarse. Bătrîna casă Decherchi părea o ruină : uşa roasă de carii, balconaşele mîncate de rugină, găurite, cornişa acoperită de buruieni, totul, pe dinafară ca şi pe dinăuntrul casei, totul era în paragină, gata să se prăbuşească şi să înmormînteze pe cele trei fiinţe nefericite care o locuiau.

Annesa intră plîngînd în locul acela de durere : o văzu pe *donna* Rachele culcată pe pătuc, în sufragerie, şi tresări : lîngă pătuc stătea o bătrînică palidă, puţin cocoşată, cu doi ochi mari, metalici, ce aveau o privire stranie, bănuitoare şi lacomă.

— Rosa ! Rosa scumpă !

Dar Rosa n-o recunoscu ; şi cînd află că femeia aceea micuţă care părea mai tînără decît ea era Annesa, *fata de suflet* de odinioară, viitoarea ei mamă vitregă, o privi cu şi mai mare neîncredere.

— Rosa, o rugă *donna* Rachele, du-te în bucătărie şi pune să facem puţină cafea.

— Pot să mă duc eu. Ştiu doar unde-i bucătăria ! exclamă Annesa.

Dar Rosa trase din buzunar, cu ostentaţie, o legătură de chei, descuie sertarul mesei, luă zahărul şi zise :

— Tu nu ştii, nu ştii unde sînt proviziile. Acum mă duc eu la bucătărie ; stai aici cu bunica.

Şi îşi băgă iar cheile în buzunar. Rămase singure, *donna* Rachele îi spuse *fiicei ei de suflet* de altă dată :

— Să n-o contrazici pe biata Rosa. Ea ţine să fie stăpîna puţinului pe care-l mai avem. Să nu i te împotriveşti, Annesa, copila mea. Cînd are cîte-un necaz, pe biata Rosa o prinde tremurul. Fă-i pe voie.

În clipa aceea intră Paulu ; fusese la liturghie : cineva-i dăduse de veste că sosise Annesa.

— Ce-i nou pe la Nuoro ? o întrebă simplu, strîngîndu-i mîna. E foarte cald pe-acolo ?

— Nu prea, răspunse ea.

Îl privi. Într-un an îmbătrînise de tot : avea părul alb, mustaţa căruntă : părea *ziu* Cosimu Damianu.

— Paulu, spuse încet *donna* Rachele, tocmai îi atrăgeam atenţia Annesei să n-o supere pe biata Rosa. Roag-o şi tu. Spune-i că...

— Da, sigur, sigur ! zise el cu nerăbdare. Annesa ştie foarte bine că s-a întors aici ca să-şi ispăşească păcatele. Mi se pare că ţi-am spus asta, Anna. Ţi-am spus, da sau nu ?

— Da, da, răspunse ea.

Ca într-o seară de demult, ea deschide uşa ce dă în grădină şi se aşază pe pragul de piatră.

Noaptea e caldă, liniştită, luminată doar de vălul albăstrui al Căii lactee : grădina împrăştie mireasmă de busuioc, pădurea-i împietrită ; muntele, care aduce cu spinarea unui om, pare că doarme tolănit pe pustietatea nemărginită a cerului înstelat.

Dorm toţi : chiar şi Paulu care suferă de lungi insomnii nervoase. De cîteva zile, însă, el e liniştit : conştiinţa lui e ca împăcată. Mîine Annesa va avea un nume : se va numi Anna Decherchi. Totul e gata pentru nunta modestă şi tristă. Annesa a pregătit totul, şi acum şade, obosită, pe pragul uşii.

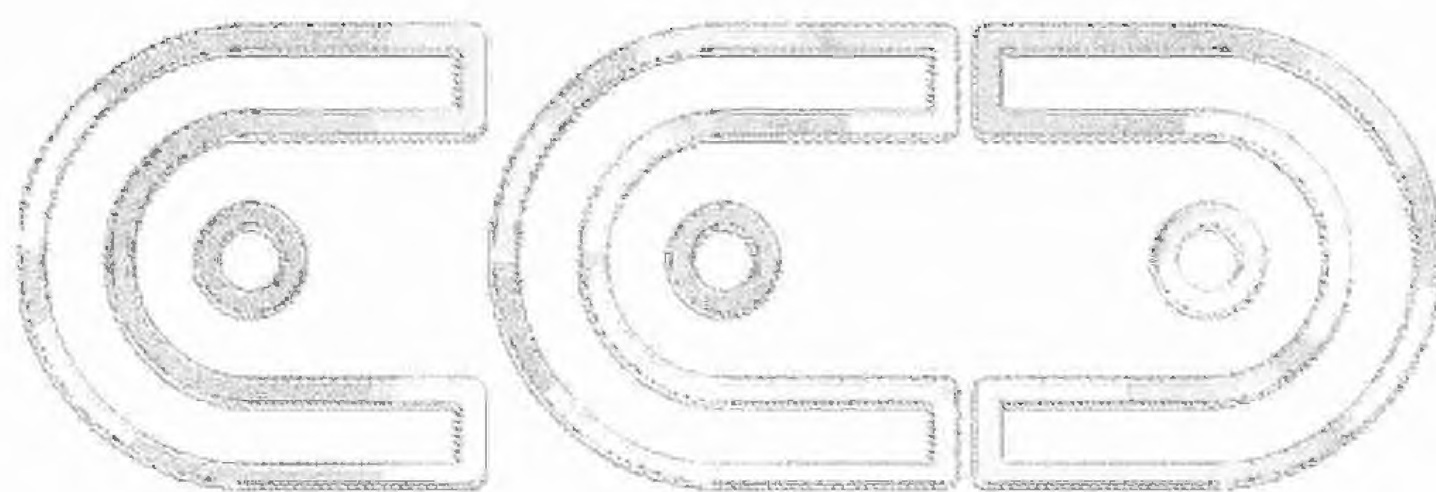
Şi se gîndeşte, sau, mai bine zis, nu se gîndeşte, ci simte că adevărata ei pocăinţă, adevărata ei faptă de milostenie, în sfîrşit, a început. Mîine se va numi Annesa Decherchi : iedera se va încolăci în jurul copacului şi-l va acoperi compătimitor cu frunzele ei. Compătimitor, pentru că bătrînul trunchi e mort de-acum.

Redactor responsabil : FLORIN CHIRIȚESCU
Tehnoredactor : AURA IONESCU

Dat la cules 04.01.1967. Bun de tipar 23.03.1967. Apărut 1967. Tiraj 30.165 ex. broșate. Hîrtie tipar înalt B mat. de 63 g/m². Format 700×900/32. Coli ed. 10,68. Coli tipar 8,5 A. nr. 19.852 C.Z. pentru bibliotecile mari 85 C.Z. pentru bibliotecile mici 85—31=R.

Intreprinderea Poligrafică „13 Decembrie 1918",
Str. Grigore Alexandrescu Nr. 89—97, București,
Republica Socialistă România.
Comanda nr. 21.

Scanare și prelucrare digitală

de

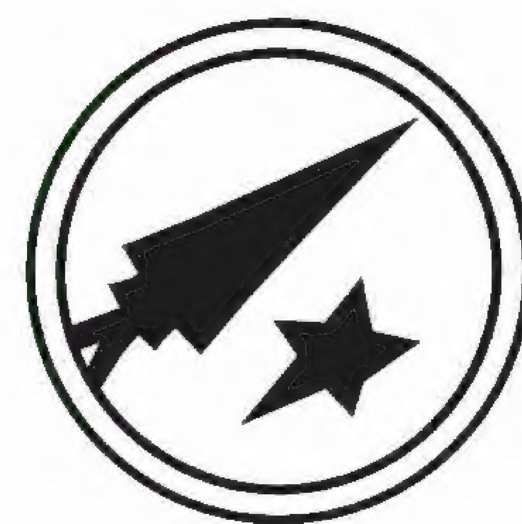

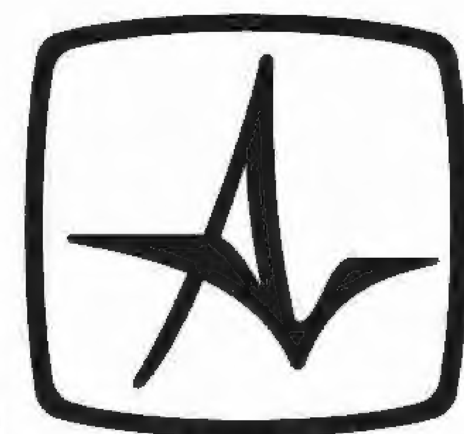
Anonim

și

CAT Graur

Antwerpen

2023

